

Vroeger kon je lachen

Simon Carmiggelt

bron

Simon Carmiggelt, *Vroeger kon je lachen*. De Arbeiderspers, Amsterdam 1977

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/carm002vroee01_01/colofon.htm

© 2007 dbnl / erven Simon Carmiggelt

Als de wereld begrijpelijk was, zou er geen kunst bestaan.
Albert Camus

De pianola

Toen ik nog een kind was gingen wij op zondagochtend meestal op bezoek bij oom Frits en tante Anna, die in de buurt woonden. Oom Frits was een broer van mijn moeder, een rijzige, blonde man met lichtgrijze ogen en een snerpende stem. Ik was een beetje bang voor hem. Toch vond ik de visites wel leuk, want je kreeg een dikke plak, door tante Anna zelf gebakken, vruchtencake, en als oom niet de pest in had liet hij de pianola spelen. De pianola was toen een modesnufje, dat eruitzag als een gewoon klavier. Maar het leek op een leesboek voor analfabeten. Oom kon niet spelen, maar als hij er een geperforeerde rol in stopte en op een knop drukte, gaf het instrument geheel zelfstandig een solo, waarbij de desbetreffende toetsen accuraat bewogen. Je ziet het nog wel eens in een spookfilm, zo'n piano die des nachts vanzelf gaat spelen in een door violet maanlicht vaag beschenen kasteel. Nú is het een griezeleffect, maar in mijn kindertijd zouden de mensen gewoon hebben gedacht: 'O, een pianola.'

Mijn tante Anna was erg mooi. Ze had hele grote ogen en hoog opgestapeld haar dat, volgens ingewijden, als een tent om haar rank lichaam hing als ze het losmaakte. Een madonna was ze, zwijgzaam en duldend. Op een kwade dag kwam mijn moeder erachter dat haar broer zondige relaties onderhield met een andere vrouw, die een zeer aardse gestalte had. Tegenwoordig behoort een minnares tot het gewone levensmiddelenpakket van de modale werknemer, maar in die dagen werd nog vrij algemeen aangenomen dat er een moraal bestond. Mijn

moeder vroeg derhalve tante Anna op de thee en lichtte haar in.

‘Accepteer jij dat?’ vroeg ze vlammend.

Eigenlijk was het vrouwtje dat wel van plan. Maar mijn moeder zette haar actie tegen haar broer en ‘die slet’ zo krachtig voort dat tante Anna geen uitweg meer zag en - zij het ongeïnspireerd - haar karbiesje pakte en met haar twee kinderen naar haar ouders vluchtte, onder achterlating van een handschrijven waarin stond dat ze het niet accepteerde. De volgende ochtend haalde oom Frits zijn gezin al terug.

‘Zo'n leeg huis is niks voor mij,’ zei hij, ‘daar ben ik te fijn voor gebouwd.’

Vervolgens schreef hij een brief aan mijn moeder waarin hij haar ‘een adder’ noemde. Nu blijft je moeder altijd je moeder, vind ik. Maar als ik mezelf verdamp tot de toonloze matheid van de historicus, moet ik toch toegeven dat ik de brief wel begrijpen kan. Mijn moeder niet. Zij verklaarde oom Frits de totale oorlog. Met de pianola was het dus afgelopen. Maar de brouille bracht nog een andere consequentie met zich mee.

Eéns in de week, op zaterdagmiddag om twee uur, placht oom Frits zijn moeder te komen bezoeken en die woonde bij ons in, op de eerste verdieping, boven de winkel. Met die visites ging hij door, maar gemakkelijk waren ze niet.

Mijn moeder zorgde ervoor op zaterdagmiddag, om twee uur precies, met over de borst gekruiste armen achter haar toonbank te staan. Om haar mond speelde dan een uitdagend lachje. De trap naar boven kon oom alleen bereiken via de winkel. Hij trad binnen en veinsde mijn moeder niet te zien. Daar hij, net als zij, een niet

weg te cijferen karakter had, liep hij langzaam en ostentatief opgeruimd aan haar voorbij, onder het fluiten van een melodie uit de opera *Carmen*. Pas als hij de trap had bereikt hield het fluiten op, omdat het dan niet langer functioneel was. Enige jaren hield deze ruzie stand. Toen kreeg het zoontje van oom Frits de kinkhoest. De dokter schreef het ventje een verblijf in Gelderland voor, omdat hij heil zag in de daar toen nog opsnuifbare reine lucht. Oom Frits schreef een brief aan de zuster van mijn vader, die in Gelderland woonde, en vroeg of zijn kind bij haar mocht logeren. Na overleg met mijn moeder antwoordde zij dat het jongetje alleen mocht komen als oom eerst vergiffenis ging vragen voor het woord 'adder'. Dat heeft hij toen gedaan. Griekse tragedies hebben soms een spruitjeslucht.

Na de triomf van mijn moeder waren we weer goed met oom Frits.

Maar het duurde niet lang.

Toen hij bij ons op visite kwam, vertelde hij, om ook iets lustigs aan de conversatie bij te dragen, over een snaakse, alleen wonende vriend van hem die een advertentie had geplaatst voor een huishoudster. Elke aantrekkelijke vrouw die reflecteerde, dwong hij zijn bed in. Daarna zette hij haar weer op straat. Oom lachte hartelijk, maar mijn moeder zei: 'Dat is niet leuk. Dat is schofterig.'

'O ja? Nou, ik vind het wél leuk,' zei hij met wrange mond. Maar de ruzie bloeide weer op en oom verliet, nu voor eeuwig, het huis.

Hem heb ik nooit gemist.

Maar de pianola wel.

Louise

De jongen die 's middags bij me aanbelde was soldaat, maar niet zo een die je het loltrappen met de kameraden al van verre aanziet. Hij had ernstige ogen en een wat sombere trek om de mond.

‘Kan ik even iets met u bespreken?’ vroeg hij.

‘Als u maar niet komt vragen of ik een lezing wil houden, dat doe ik al jaren niet meer,’ antwoordde ik. Want zulke neerslachtige jongens gaan vaak over het gepast vertier in het leger. Hij trok zijn wenkbrauwen echter een beetje verbaasd op en zei: ‘Een lezing? Nee, het gaat helemaal niet over een lezing.’

Licht beschaamd, als iemand die terecht gewezen is, maakte ik een uitnodigend gebaar dat hem deed binnentreden. Toen hij op de stoel naast mijn schrijftafel zat, vroeg ik: ‘Iets drinken? Pilsje of zo?’

‘Nee, dank u. Ik blijf maar kort.’

Daarop zwegen we. Ik wist niet goed wat ik met die jongen beginnen moest en hij had kennelijk moeite met zijn eerste zin. In afwachting keek ik uit het raam. Het was nog droog, maar het zieke dofblauw van de lucht had noodlottige voornemens.

‘U krijgt wel eens brieven van een vrouw die ondertekent met de naam Louise, niet waar?’ vroeg hij eindelijk.

‘Ja, al een paar maanden,’ antwoordde ik.

‘En leest u ze?’

‘Ik lees ze wel, maar ik begrijp ze niet,’ zei ik.

Hij knikte weer zo zorgelijk, en er viel opnieuw een zwijgen.

De brieven kwamen eens per week. Ze waren lang en in een handschrift dat zich haastig voortrepte. Er stond geen aanhef boven en ze vielen met de deur in huis. Bij voorbeeld: ‘Elly was hier met Henk. Ze kwamen zo maar, zei Elly en ze glimlachte op een treurige manier tegen me. Ze had bloemen in haar eigen tuin voor me geplukt, zo'n lief tuiltje. We praatten over onbeduidende dingen, het weer, een televisieprogramma, vakantieplannen. Ze willen naar Algiers of zo iets, ik heb maar half geluisterd. Aldoor dacht ik: “Je bent ongelukkig, het gaat slecht met je.” Henk is een botte, ongevoelige man. Je weet hoe ik me altijd tegen dit huwelijk heb verzet. En het is precies zo gegaan als ik vreesde. Arme Elly. Ik maak me zorgen en ik zou er wel eens met iemand over willen praten, echt praten, weet je. Annelies is wel een vriendin, maar op dit punt heb ik niets aan haar. Ze heeft geen kinderen, en dan zegt ze aldoor: “Ach, het komt wel goed.” Maar dat geloof ik niet.’

Zo gingen de brieven door over allerlei onbekende mensen en onbekende situaties, foliovellen lang. Eronder stond alleen: Louise. Geen achternaam, geen adres. Dat was wel praktisch want ik zou toch geen antwoord geweten hebben.

‘Kent u Louise?’ vroeg ik.

‘Ja, ze is mijn moeder,’ zei de soldaat, naar de grond kijkend.

En na een korte pauze: ‘Ze heeft me vorige week toen ik even met verlof thuis was, verteld dat ze u al maanden schrijft. Kijk, mijn moeder maakt een moeilijke tijd door. Het zijn de overgangsjaren, zegt de dokter.’

Hij probeerde een glimlach, maar die lukte niet.

‘Hebt u ze bewaard, de brieven?’ vroeg hij.

‘Ja, ze liggen in dit mapje,’ zei ik. En ik haalde het te voorschijn en gaf het hem. Hij sloeg het open en las even. Verlegen sprak hij: ‘Het gaat weer óver, zegt de dokter. Alle vrouwen hebben het. Het is een bepaalde periode.’

Ik knikte, maar hij keek langs me heen naar de lucht, die nu donkergrijs geworden was.

‘Wilt u mij de brieven geven?’ vroeg hij.

‘Ja hoor.’

Hij haalde een notitieboekje te voorschijn en gaf me een papiertje met een naam en een adres.

‘Dit is een vriend van me,’ zei hij. ‘Als u nu nog meer van die brieven krijgt, wilt u ze dan aan hem sturen, dan komen ze bij mij terecht.’

Ik beloofde het en hij stond op.

‘Ze is niet gek, hoor,’ zei hij. ‘Ze... nou ja, het gaat óver. Mijn vader heeft het erg druk met zijn werk. Hij is bijna nooit thuis, ziet u.’

Bij de lift aarzelde hij of hij mij een hand zou geven, maar deed het niet. Even later zag ik hem met de map onder de arm op straat lopen.

Een soldaat. Een dappere soldaat.

De groeten

Aan het eind van de middag kwam mijn vrouw met een tas vol boodschappen thuis en zei: 'Je moet de groeten hebben.'

'Van wie?' vroeg ik.

Ofschoon het een redelijke vraag was, keek ze een beetje geïrriteerd. Ze begon haar mantel los te knopen en zei: 'Ja, van wie? Dat is het nou juist. Ik weet de naam bijna, maar toch net niet. Hij ligt in m'n mond, maar wil er niet uit. Dat heb ik steeds meer tegenwoordig.'

'Ik ook,' zei ik.

Ze liep naar de gang om haar mantel op te hangen. Toen ze in de kamer terugkeerde, vroeg ik: 'Was 't een man of een vrouw?'

'Een man natuurlijk.'

'Wat is daar zo natuurlijk aan?'

'Ik heb 'm toch gezien.'

'Ja, maar ik niet,' zei ik. 'Wat voor sóort man? Wat doet-ie?'

'Acteur. Een hele leuke jongen. We hebben wat afgelachen met hem.'

'Is-ie in de twintig of in de dertig?'

'Ben je gek, hij is minstens vijftig,' riep ze.

'Vijftig is de ouderdom der jeugd en de jeugd der ouderdom,' zei ik.

'Heel goed. Zeker niet van jou.'

'Van Victor Hugo. Maar waarom noem jij een man van vijftig een jongen?'

'Omdat-ie nog een jongen was toen we zoveel met

hem lachten. Maar dat was vijftwintig jaar geleden. Toen we nog dag en nacht bij de weg waren. We vonden hem in elke kroeg. Acteur. Veel komisch werk. Erg bekend, maar géén Ko van Dijk. Toe nou. Hij had geen gewone naam. Hè, zeg nou eens wat.'

'Detlev Klaasvader?' opperde ik.

'Zo heet niemand,' riep ze geërgerd. 'Hij is klein en dun en beweeglijk. Televisie doet-ie ook wel. Dat ik nou niet op die naam kan komen... Als ik 'm zei zou je meteen roepen: "O, die." En ik heb 'm bijna. Een beetje vreemde naam.'

'Wiebe Worgdrager?'

'Hè, doe nou niet zo lollig.'

'Rustig,' zei ik. 'Laten we methodisch te werk gaan. We kunnen hem misschien opbouwen uit bijpassende gegevens. Jij hebt vanmiddag met hem gesproken. Wat vertelde hij?'

'Niks.'

'Niks? Hoe kan dat nou?'

'Ik liep in de Leidsestraat,' zei ze. 'En hij liep op de andere stoep in de tegenovergestelde richting. We wuifden naar elkaar. En hij riep: "Doe de groeten." Meer niet. Op dat ogenblik wist ik hoe hij heette, maar het zakte meteen weg. En het wil niet terugkomen.'

Ze schudde zorgelijk haar hoofd.

'Ik word seniel, geloof ik,' zei ze.

'Zolang je mijn naam nog weet is er niets aan de hand. Laten we doorgaan. Vroeger hebben we hem vaak ontmoet. Weet je dáároveň nog bijzonderheden die zouden kunnen leiden tot het vaststellen van zijn identiteit?'

'Nou, veel gelachen, hè...'

‘Dat hebben we met alle acteurs gedaan.’

‘Wacht eens, hij was met zo'n blond meisje. Een mooi meisje.’

‘Naam?’ vroeg ik.

‘Weet ik niet. Maar haar vader was een soort schrijver, die ook altijd in de kroeg zat.’

‘Hoe heette die dan?’

‘Een heel gewone naam. Als Jansen, maar dan anders.’

‘Zal ik je de ledenlijst van de Vereniging van Letterkundigen even voorlezen?’ vroeg ik.

‘O nee, daar is-ie vast geen lid van. Een veel te dwarse man. Eénling. En geschreven heeft-ie niks, want hij ging later pas schrijven, als er een betere wereld was.’

‘Dat kan dus wel nog even een tijdje aanlopen,’ zei ik. ‘Hoe zag hij eruit?’

‘Een rond wit gezicht. Hij dronk altijd pils.’

‘Laten we het opgeven,’ zei ik. ‘Ze hebben allemaal ronde witte gezichten en ze drinken allemaal pils.’

Zo eindigde het gesprek in de middag. Maar 's nachts werd ik met een schok wakker. Er brandde licht en mijn vrouw zat op de rand van het bed.

‘Wat doe je?’ vroeg ik.

‘Hè, ik had 'm bijna, die naam,’ riep ze. ‘Nou is-ie weer weg.’

Ik draaide me op mijn andere zij en sprak: ‘Laten we gaan slapen. Hoofdzaak is dat ik de groeten heb.’

Alleen

We hadden de auto wel tot de rand toe volgeladen, toen we aan het eind van de middag de provinciestad binnenreden - twee grootouders, twee ouders en vijf kinderen. Een trits generaties, dicht op elkaar gepakt en ingeblikt. Het gaf een gezellig gevoel van saamhorigheid.

‘Hebben jullie honger?’ vroeg ik.

Het was een provocatie met voorspelbare afloop. De jongetjes riepen meteen in koor geestdriftig: ‘Jaaaa!’

En onze Koreaanse kleindochter Mi Ae voegde er aan toe: ‘De Sienéés.’

En ze maakte meteen met haar vingertjes haar ogen wat schuiner, want dat doet ze, in dit verband, altijd.

‘Er is, ook hier, stellig een Chinees restaurant,’ zei ik.

En we gingen op zoek. Want een Chinese maaltijd is voor kleine kinderen ideaal. Een gewoon diner vinden ze niet leuk. Ze doorstaan het, omdat ze weten dat het einde ijs zal zijn, zoals ouderwetse gelovigen het aardse leven gelaten uitzitten met de hemel in het verschiet.

Maar Chinees eten vinden kinderen van begin tot einde hemels, omdat de overvloed van schaaltes iets weg heeft van Luilekkerland. En kroepoek lijkt op eetbaar vuurwerk - je ziet het, roept ‘Aaaah’ en dan is het alweer weg.

‘Hier is een Chinees,’ zei ik.

’t Was een kleine, in een zijstraat. Maar ruimte genoeg voor ons, zagen we door het raam. We gingen naar binnen, niet geruisloos. Chinezen kunnen echter veel verdragen van kinderen, omdat ze er meestal zelf zo'n

hoop hebben. Toen we aan de lange tafel zaten, riepen de jongetjes: ‘En veel kroepoek.’

‘En veel sate.’

De kelner kwam. Over het algemeen lachen Chinezen zó onophoudelijk, dat je wel eens de aanvechting krijgt te vragen; ‘Wat is er eigenlijk zo leuk?’

Maar de kelner lachte niet. Hij was nog jong en - voor een Chinees - ongewoon lang. Zijn smal, wit gelaat vertoonde een uitdrukking van zwaarmoedigheid die je wel op jeugdfoto's van aan het leven lijdende kunstenaars ziet. Toen ik aan het bestellen ging bleek hij de Nederlandse taal zó te verbroddelen, dat de jongetjes zinnen tegen hem begonnen te roepen als: ‘Iekke wielle koolla.’

Niet om hem kwaadwillig na te bouwen. Maar uit behoefte aan een soort behulpzame mimicri. De kelner aanvaardde het somber en zonder een spier van zijn wit gelaat te vertrekken. Was hij, op de meer dan zevenhonderdvijftig miljoen lachende Chinezen die deze wereld herbergt, de enige uitzondering? Of woonde hij pás in Nederland en moest hij nog aan ons betoverend volkje wennen?

Het bleef een raadsel.

Ondoorgrondelijk als hij zelf waren de tekens die hij krabbelde op het bloknootje. Daarop ging hij zwijgend heen. En bracht, na een tijdje, wel degelijk alles wat we hadden besteld.

Er werd gretig op aangevallen. Het gekraak van de kroepoek duurde maar kort. Toen moest de sate eerlijk worden verdeeld.

‘Hij heeft er drie en ik maar twee.’

De andere schaaltes leverden minder problemen op.

Mi Ae at langzaam en zorgvuldig met lepel en vork. Maar toen de anderen als verzadigd waren legde ze haar Nederlands bestek opzij, pakte een paar sate-stokjes van tafel en begon daarmee de resterende rijst te eten. Ze deed het heel behendig. Een stukje vroeger kwam boven.

Ik betaalde de rekening en we bleven nog even zitten. De kelner begon de tafel af te ruimen, zwijgend, gesloten en somber. Langzaam vorderde hij tot hij bij Mi Ae kwam. Opeens legde hij, heel even, met grote tederheid zijn hand op haar hoofd. Om zijn mond zweemde een glimlach. Eén seconde maar. Toen was hij weer alleen.

Vader

Arbeiders waren in de binnenstad bezig op de plaats waar een ten dode vermoeid woonhuis had gestaan iets nieuws op te trekken dat waarschijnlijk zou uitpakken als een moeilijk te verhuuren kantoorpand. Maar ze verkeerden nog in het gelijkvloerse stadium. Ik stond d'r bij en keek d'r naar, net als de onsterfelijke dichter die twee beren broodjes zag smeren en dat, terecht, een wonder vond. Wat ik zag was meer een raadsel. Een reus van 'n kerel bediende met uiterste krachtsinspanning een toestel dat, onder het verspreiden van snerpende geluidshinder, moeder aarde probeerde te verkrachten en zeven andere mannen keken zittend, staand en leunend toe, of ze dachten: 'Dat doet die goser goed.'

't Had iets van 'helpers weg' in de bokssport. Ik zag er geen lijn in.

'Dat is nieuwerwets,' zei een man die ook stond te kijken. 'Ze doen alles met machines. Ik heb m'n hele leven in de bouw gezeten, als timmerman. Die jongens van nou... Ach, ik heb geen haat tegen ze. Maar 't is een generatie die het vak niet meer zo goed verstaat als wij. Daar kunnen ze niks aan doen. 't Is nou eenmaal zo.'

Hij was een kleine, stevige man, met kuivend haar en heldere ogen, die slim keken door een eigentijdse bril.

'Gepensioneerd?' vroeg ik.

'Nee, ik ben pas achtenvijftig,' zei hij. 'En kerngezond. Maar de bouwvakker van tegenwoordig... Die jongens, op het karwei, hè. Geintjes maken. "Zó ouwe, ken je de ladder nog wel op, of motten we je een kontje geven?" Zulke dragen. Geintjes, meer niet. Maar elke

dag. Op een ochtend zeg ik ineens tegen die baas: “Ik voel me onwel, ik mot, geloof ik, eens een weekkie plat.” Een weekkie. En nou loop ik al veertien maanden in de ziekte wet. Die zenuwarts begreep 't meteen, al was 't ook een jonge jongen. Die zei: “Dan werk je maar een tijd niet.” En die controlerend geneesheer was helemaal pagus van 't soort kerels zoals ik. Die begon bij de deur al te roepen: “Als hij 't zegt dan zal 't wel zo wezen en dan werk je maar niet.” En nou doe ik al veertien maanden niks en krijg toch m'n geld. Op zichzelf mooi, hoor. Maar een rare wereld is 't wel.’

Hij keek weer naar de reus met het toestel, die onvermoeibaar bezig bleef.

‘Mijn vader, dat was net zo'n beer van 'n kerel,’ zei hij.

Hij glimlachte, maar niet met de tederheid van iemand die aan een eerbiedig requiem begint.

‘Mijn vader was de grootste egoïst die ooit geleefd heeft,’ zei hij bijna plechtig. ‘Ook bouwvakker. Schilder. Een prima vakman, maar hij werkte nooit. Uitkering was er toen niet bij, maar hij liet het geld verdienen aan ons over, m'n zeven broers en mij, want kinderen maken deed hij wel. Op m'n veertiende zat ik al in de bouw. Ik had 'n knap fietsje van vijf gulden bij mekaar gespaard om naar m'n werk te gaan. Maar na een week had die ouwe 't al verpatst.’

Hij stak z'n vinger waarschuwend op.

‘Niet voor drank, hoor. Drinken deed-ie niet. Hij was meer 'n lézer. Geen romannetjes, maar brochures en verhandelingen. Hij was bij wat ze toen de anarcho-communisten noemden, een klein groepje dwarskoppen. 't Roer most om in de maatschappij, dan zouden

alle mensen gelukkig worden en zolang 't nog niet zo ver was zat hij op z'n krent en liet ons ezelen en hield m'n moeder krap. Maar één ding moet ik 'm nageven - principieel was-ie wel.'

Zijn glimlach kreeg nu toch iets van ontzag.

'Omdat-ie met iedereen ruzie maakte, had-ie maar één vrind. Ome Barend. Die kwam tweemaal 's weeks een avondje praten, want die dacht in dezelfde lijn. Maar wat gebeurd? Ome Barend krijgt kennis aan een vrouwtje en gaat daarmee hokken. Als jongen kon ik daar wel van kotsen. Zo'n oud wijf. Vijftig zal ze geweest zijn. Op een avond brengt-ie dat vrouwtje mee. Die ouwe klimt op z'n praatstoel en begint te schelden op de kerk. Nou was dat vrouwtje van christelijke huize en niet bang. Dus ze gaat daar tegenin. En ome Barend valt haar een beetje bij, want hij ging per slot niet met m'n vader naar bed maar met háár. Die ouwe staat op en zegt: "D'r uit en nooit meer d'r in." Na veertig jaar vriendschap.

Ja, principieel was-ie wel. En hij is er héél oud mee geworden. Na de dood van m'n moeder heeft-ie nog een paar andere vrouwtjes geprobeerd, omdat de behoefte bij 'm blééf, maar 't liep stuk op z'n gierigheid. Om boodschappen te kunnen doen moesten ze stilletjes uit z'n portemonnee stelen. Op het laatst zat hij in zo'n groot ouwe-mannenhuis. Zesentachtig. Ik ging een keer naar 'm toe en ik zei: "Ouwe, ik heb altijd een hekel aan je gehad." Toen zegt-ie: "Ja jongen, dat is zo." En ik zeg: "Je begint vervelend te worden, je moest nou maar eens doodgaan." Toen zegt-ie: "Nou jongen, daar bestaat ook grote kans op. Want we worden hier in 't huis gewassen door een negerinnetje en als ze dat doet komt-

ie altijd nog een beetje overend. Maar de vorige keer gebeurde dat niet meer.” Dát zei hij. En verdomd - drie dagen later was-ie dood.’

Groenten

Toen ik in het rosse gedeelte van Amsterdam het huis passeerde zat een meisje dat onmiskenbaar zondige bedoelingen had, voor het venster met inviterende blikken te werpen.

Ik liep kuis verder en dacht aan een ochtend, meer dan twintig jaar geleden, toen ik eens in diezelfde kamer op bezoek was.

Dat kwam zó.

In een café waar ik vaak kwam, had ik een relatie opgebouwd met een in zijn vak vergrijsde reclasserings-ambtenaar. Hij vond het goed dat ik eens een dagje met hem mee ging. De televisie had mijn gelaatstrekken toen nog niet verspreid, zodat ik gemakkelijk de rol van een reclasseerder-in-opleiding kon vervullen. Toen ik hem 's ochtends thuis ophaalde, zei hij: ‘We gaan naar de Walletjes.’

Zó leerde ik Marie kennen.

Zij zat, met alles op en aan, in de kamer waar nu dat meisje haar bedrijf uitoefende en zag ons aanvankelijk aan voor twee matineuze klanten. Maar toen de ambtenaar zijn gezicht van dichterbij had laten zien, verboog zij het timbre van haar stem en veranderde in een gewone, moederlijke vrouw met visite.

‘Kopje koffie, heren?’

Dat wilden de heren wel. Toen het voor ons stond, tot de knieën in de suiker, begon de reclasseerder: ‘t Gaat over uw man. Hij heeft genoeg van de bajes. Hij wil eruit.’ Ze knikte meelevend, doch alert, onder het roeren in haar koffie.

‘Kijk, Jan heeft me verteld over de groentewinkel van zijn vader,’ vervolgde de ambtenaar. ‘Z'n vader wordt een dagje ouder en kan het niet meer helemaal aan en hij zoekt eigenlijk een vertrouwde opvolger die hij eerst kan inwerken. Jan voelt daar alles voor. Hij heeft me verteld dat hij schoon genoeg heeft van de vlakke en van het blitsen met auto's en van het rondhangen in de buurt. Ze zien hem daar nooit meer terug, als hij in die winkel van z'n vader op een fatsoenlijke manier een goed stuk brood kan verdienen. Goed, ik wil me daar wel voor inzetten, maar niet zonder u. Als u me zegt dat u het met hem aandurft, dan ga ik m'n best doen dat ze de rest van z'n straf voorwaardelijk voor hem opschrijvend.’

Hij legde het als een voorstel op tafel, naast de schemerlamp met de Pierrot. Ze keek ernaar en op haar goedgehartig gezicht kwam een wat peinzende uitdrukking.

‘Ach, kijkt u eens meneer,’ zei ze, ‘ik zit nou vijfentwintig jaar in het leven en ik wil er best uit, hoor. Maar nou had ik zo gedacht, hè...’

Ze zette haar kopje neer en begon gezellig uit te leggen, of het een vakantieplannetje was.

‘M'n jongens zijn allebei de deur uit. Die hebben wat geleerd. Die verdienen goed geld in behoorlijke banen. Dus daar heb ik geen zorg meer over...’

‘Nou dan!’ riep de ambtenaar.

‘Ja, maar wacht u eens even,’ vervolgde ze. ‘Jan zit nou bijna een jaar. In die tijd heb ik thuis alles laten opknappen. Behangen, verven, moderne gordijnen. 't Is een paleisje geworden, meneer. Ik heb een nieuwe radio gekocht, een salonmeubel. En een platenspeler. En een

jofele ijskast - die moest u eens zien. Ik pieker zelfs over een televisie. Goed, al die dingen zijn natuurlijk op de lat. Daar moet ik nog zo'n maand of acht aan afbetalen. Geen moeite, hoor. 't Lukt prima, want ik heb hier een goed stekkie. Maar als Jan er nou ineens uit komt...'

Ze aarzelde. Zacht zei ze: 'Ach meneer, u is toch zelf een man...'

Ze keek hem aan of ze het, bij nader inzien, toch een wat te hoog bod vond.

'Als Jan eruit komt, wat gaat-ie dan doen?' zei ze. 'Dan gaat-ie lopen rommelen. Ik kén hem toch. Rommelen kost een hoop geld, meneer. Die afbetalingstermijnen kan ik dan wel vergeten en dat vind ik verkeerd. Je moet de mensen niet op hun geld laten wachten. Beloofd is beloofd.'

Ze keek ons trouwhartig aan. De ambtenaar knikte begrijpend.

'Daarom zou ik zeggen, heren,' besloot ze, 'laat Jan nou maar rustig zijn tijd uitzitten. Daar kost hij geen geld en heeft-ie zijn natje en zijn drooggie voor niks. En als hij eruit komt over een jaar is de boel tenminste afbetaald en kan ik een veer wegblazen.'

We stonden op. Bij de deur zei ze nog: 'En dan kunnen we altijd nog zien wat er terechtkomt van die groentewinkel, niet?'

Schimmen

I

Jaren geleden heb ik eens een boek gelezen van een Franse spiritist. Zijn portret stond er achter op. Hij had de uitgeputte gelaatsuitdrukking van iemand die aan hevige slapeloosheid lijd, maar hij leek ook een beetje op 'n afgeschminkte variété-artist. Wat hij vertelde werkte sterk op mijn verbeeldingskracht. Zijn uitzonderlijke mediamieke gaven stelden hem in staat, tijdens wandelingen door Parijs, tussen de niets vermoedende voorbijgangers, allerlei reeds ontslapen personen te zien rondlopen. Soms dansten ze spottend en lange neuzen trekkend achter een deftige levende aan. Voormalige dronkaards zag hij dorstig samenscholen voor de kroegen. Er binnen gaan en iets gebruiken konden ze blijkbaar niet.

Ik moest denken aan dat boek toen ik dwaalde door mijn geboortestad Den Haag, waar ik de helft van mijn leven heb doorgebracht. Net als dat Franse medium, zag ik er telkens mensen oprijzen die allang waren overleden.

Bij het Stadhuis op de Groenmarkt zijn het mijn ouders, in zorgelijke toestand, omdat ze geen enkel vertrouwen hebben in de duurzaamheid van mijn daar gesloten huwelijk met de vrouw die nu al zevenendertig jaar mijn zorgen deelt. Op de Lijnbaan, waar mijn lagere school stond, is het de bijlesjuffrouw die mij, toen ik tóch was overgegaan, met de opdracht 'Wie wil, die kan', het sprookjesboek van Grimm schonk, waaruit ze

enige prenten van Doré had verwijderd omdat ze die te schokkend vond voor een jongen van elf. En bij café 't Goude Hooft zie ik die journalist weer voor me.

Het café is een pseudo-antieke replica van het oorspronkelijke gebouw dat in de dertiger jaren tot de grond toe afbrandde. En de journalist die ik er als het ware schimmig en dorstig voor de deur zie staan, was in zijn tastbaarder tijden elke middag in het café te vinden.

Overdag had hij namelijk niets te doen. Hij zat permanent in de nachtdienst van een persbureau, dat later in het ANP zou opgaan. Voor dit uileambt was hij zeer geschikt, omdat hij na een kortstondig huwelijk was teruggeworpen in de vrijgezelle staat.

Hij woonde weer bij zijn moeder, die wel van hem houden móést, sliep des ochtends uit en liet zich 's middags in 't Goude Hooft vollopen met jenever. Hij zat altijd aan hetzelfde tafeltje, vlak bij het buffet en hoefde nooit te bestellen. Zodra zijn glas leeg was bracht de kelner hem een vol.

Hij dronk altijd 'Angst', een wat symbolisch klinkende benaming van klare met een tic van angustora, die er een onwerkelijke smaak aan gaf. Hij was dik op een voze manier en hij droeg altijd hetzelfde pak, dat eens zwart was geweest doch in de loop der jaren een onbestemde, modderachtige tint had aangenomen. Het jasje zat hem krap en de broek haalde hij met behulp van bretels boven het middenrif op, zodat je zijn sokken zag waaraan zijn moeder in niet geheel bijpassende kleuren herstellingen had verricht.

Als hij tegen zevenen opstond om naar zijn werk te gaan had hij vierentwintig borrels op.

De kelner vulde dan nog een platte fles met jenever

die hij in een geheel weggerot tasje stopte voor de nacht. Bij deze handeling behoorde het te voorschijn halen van twee pakjes boterhammen, die zijn moeder voor hem gereed had gemaakt. Hij overhandigde ze, weer zwijgend, aan de kelner die ze achter het buffet in het vuilnisvat gooide. Enige merkbare uitwerking hadden de vierentwintig consumpties niet op hem. Alleen in de winter ondervond hij er hinder van.

De jenever verwarmde hem van binnen namelijk zó hevig dat hij, in zijn werkvertrekje aangekomen, onmiddellijk de kolenkachel doofde met behulp van een emmer water. Hij droeg ook nimmer een jas. Wel had hij, in alle seizoenen, een paraplu bij zich want van buiten wilde hij niet nat worden.

Ik heb hem nooit zien lachen. Ook praten liet hij achterwege. Hij keek altijd tijdens het drinken voor zich uit of hij over iets nadacht. Maar dat was schijn. Er ging, naar mijn vaste overtuiging, niets in hem om. Lichte emotie heb ik alleen bij hem waargenomen toen 's nachts 't Goude Hoofd was afgebrand. Want het duurde geruime tijd eer hij, in een ander café, dezelfde geruisloze service had opgebouwd.

Het laatst zag ik hem in de oorlog op de tram. Hij was in het geheel niet veranderd, droeg nog hetzelfde modderpak en had zijn sponzige dikte behouden. Toen ik vroeg hoe het met hem ging, antwoordde hij: 'Goed. Aan drank heb ik geen gebrek. Want mijn zoon is bij de ss.'

En met een voldaan knikje: 'Flinke kerel.'

Bij de volgende halte stapte ik maar uit.

II

De winkel kon ik eerst niet terugvinden, omdat ik aan de verkeerde kant van de oude Haagse straat aan het zoeken was. Maar opeens zag ik 'm, vlak tegenover me. Ik liep er naar toe, ongehinderd door enig verkeer, want de straat was uitgestorven. In de etalage lagen nu van die goedkope oosterse prullen, naar te vrezen viel met de hand vervaardigd in een ver lage-lonen-land. Maar de sierlijke ornamenten op de gevel gelijkvloers - bloemenranken, door een Jugendstil-artiest in het steen gehakt en later door iemand die 't ouderwets vond onder een laag witte verf bedolven - bewezen dat hier de winkel van oom en tante was, waar ik als jongen zo vaak met mijn moeder ben geweest.

Oom nam het bloemistenvak dat hij uitoefende niet licht op. Toen we hem eens bezig vonden een dure feestboeket te schikken zei hij: 't Is een soort componeren, weet je.'

Hij glimlachte verdroomd, wat eigenlijk niet paste bij zo'n zware, sterk behaarde man die als portier van een nachtclub zou hebben geïmponeerd. Tante, die zeer nietig van gestalte was, bewaarde in tegenwoordigheid van haar echtgenoot een geladen zwijgen van een vrouw die veel zou kunnen zeggen maar liever de vrede bewaart. Ze zag er altijd uit of ze haar toilet niet helemaal had kunnen voltooien en ze droeg over haar geïmproviseerde kapsel een net.

Als haar man niet in de zaak was gaf ze ons, op zaterdagmiddag, gratis de bloemen mee die toch op sterven lagen en maandag niet meer verkoopbaar zouden zijn. Daar mijn vader voor een fijne vleeswarenfabriek reis-

de, kon mijn moeder zich revancheren door haar tijdens het transport gebroken rookworsten te schenken, die de slaggers terugbezorgden bij ons thuis en de firma aan háár beleid overliet.

Eigenlijk waren de bloemist en zijn vrouw geen oom en tante van me, doch vrienden van mijn ouders, die ik zo noemde. Ze hadden twee zoons, veel ouder dan ik. Tegen hen zag ik hoog op, omdat ze in die dagen beroemd waren. Ze speelden namelijk viool en piano in een strijkje dat deftige liefdadigheidsfeesten belangeloos opluisterde. Het groepje stond eens afgebeeld in de *Haagsche Courant*, nogal duidelijk voor de druktechniek van die tijd. Het onderschrift vermeldde hun namen foutloos. Ten aanzien van Kees, die de viool bespeelde, was dit geen wonder, maar dat de redactie niet had geaarzeld bij het vermelden van zijn broer aan het klavier vond ik een sterk staaltje. Want hij droeg, om onverklaarbare redenen, de voornaam Nacht.

Misschien een koosnaampje, dat hem was blijven aan kleven.

Mensen die in de Burgerlijke Stand Balthasar heten, worden soms Tippie genoemd. Het album van mijn moeder bevatte een foto van Nacht, gemaakt in zijn kleutertijd, waarop hij stond afgebeeld in een wit slaaphemd, met een piespot in zijn hand. Hij keek naar de camera met halfdichte sluimerogen. Misschien hing dit kiekje samen met zijn roepnaam.

Aan de roem van de broers kwam een abrupt einde. Terugkerend van een liefdadigheidsbal kregen ze een auto-ongeluk, waarbij een mondain meisje, dat eigenlijk niets in de auto te zoeken had, haar gelaat enigszins beschadigde. Kees had die nacht om vier uur tante wak-

ker geschud en geroepen: ‘Moeder, moeder - er is iets vreselijks gebeurd.’

Oom sliep gewoon door. Mijn ouders spraken, als ze dachten dat ik niet luisterde, de veronderstelling uit dat er wel sterke drank zou zijn gebruikt. Het fijne heb ik er nooit van gehoord. Kort daarop emigreerden beide broers naar Amerika, om daar hun vleugels wijd uit te slaan.

Zowat tien jaar geleden zat ik op een middag alleen thuis met een virulente kater. Er werd gebeld. Toen ik opendeed zag ik een zware, dikke man met slaperige ogen op de stoep staan. Hij glimlachte en zei: ‘Ik ben Nacht.’

Hij leek nu sprekend op zijn vader. Amerika bleek nog steeds zijn domicilie maar hij was een maandje over met vakantie om alle oude vrienden nog eens terug te zien. Blijkbaar rekende hij mij daartoe. Ik noodde hem binnen en schonk pilsjes, die mezelf ook goed van pas kwamen. Kees kon niet overkomen. Die was getrouwd en kinderrijk. Nacht toonde me een foto van hem. Kees had een wrange kop gekregen. Je zag hem bezig met duidelijke tegenzin een landbouwtoestel te besturen.

‘En wat doe jij?’ vroeg ik.

‘Ik ben pianostemmer,’ antwoordde hij. ‘Een mooi vak, al zeg ik het zelf. Je komt aldoor terug bij dezelfde mensen en als je op een goed gekozen moment zegt: “U is eigenlijk aan een nieuwe toe,” verkoop je wel eens een piano en daar zit dik provisie aan.’ Hij lachte voldaan. Net als Kees was hij niet beroemd meer, maar hij miste het jankerige van mensen die het applaus niet kunnen vergeten. En hij had tenminste iets van zijn oude glorie in zijn tegenwoordige ambt bewaard.

Taxi

Het was al na middernacht toen onze visite opstond en verklaarde dat het tijd werd eens naar huis te gaan.

‘Wil je een taxi?’ vroeg ik.

‘Graag.’

Ik ging naar de andere kamer en draaide het nummer van de standplaats Leidseplein.

Na geruime tijd zei een schorre, doffe stem: ‘Hallo?’

‘Hebt u een wagen voor me?’ vroeg ik.

‘Een wágen?’

Het klonk verbaasd.

‘Ik spreek toch met de taxistandplaats Leidseplein?’

‘Ja - het Leidseplein, dat wel. Maar ik zie geen taxi's op het moment. Ik sta hier.

En die bel ging...’

‘O, u wacht op een taxi,’ veronderstelde ik.

‘Ik? Nee. Waar zou ik naar toe moeten?’

De stem klonk vermoeid.

‘Naar huis, bij voorbeeld,’ zei ik.

‘Ik heb geen huis. Dat wil zeggen - geen huis waar ik naar toe zou kunnen gaan.

Mijn vrouw gooit de hoorn erop, als ik opbel. Toch zou ik haar graag weer eens willen zien. En de kinderen. En de honden. Die mis ik erg - de honden. Maar ze laat me niet meer binnen. Ze is bang voor me. Dat heeft ze al gezegd toen ik in de Valeriuskliniek zat. Dat ze bang voor me was. En waarom? Ik doe toch niks bijzonders? Wat doe ik nou?’

Ik zweeg. Er klonken geluiden die je kort na middernacht op het Leidseplein horen kunt - auto's, schreeuwende stemmen van uitgaanders, het gerinkel van een tram.

‘Hallo?’ riep ik, na een tijdje.

‘Alleen de liefde kan de wereld redden,’ zei de stem. ‘Ik predik de liefde. Maar waarom stuit ik dan overal op vijandschap? Ik begrijp dat niet. In dat café, hè? Ik deed toch niks? Ik zei alleen zachtjes: “Pas op,” omdat ik de enige was die wist dat ze gewapend waren. Dat zijn ze toch altijd - gewapend? Maar iedereen keerde zich tegen me. En op het politiebureau werd ik zwaar mishandeld. Zó maar. Op m'n keel hebben ze geslagen. Daarom is mijn stem zo schor. En de volgende ochtend werd het weer Paviljoen drie. Dat begrijpt u natuurlijk wel.’

‘Ja,’ zei ik.

‘Maar zo'n psychiater... Ach, mijn wezen geef ik natuurlijk niet prijs. Mijn diepste wezen is van mijzelf. Ik heb wel geprobeerd hem uit te leggen dat het me alleen om de liefde gaat. Al twintig jaar predik ik de liefde. Ik word er zo moe van. Overal ben ik geweest, meneer. In Tibet, hè, daar heb je zo'n grensweggetje. De Chinezen hebben het aangelegd. Maar toen ik die grens naderde - ik was toch nog met de vrouw en de kinderen - zette ik de wagen neer en stapte uit. Ik zag dat ze achter de machinegeweren gingen zitten, maar ze schoten niet. Ze schoten niet op mij. Ze zágen het. Een ander zouden ze hebben doorzeefd. Weet u wat ik nou niet snap?’

‘Nee,’ zei ik.

‘Voor ik weer in Paviljoen drie terecht kwam heb ik, in het huis van een vriendin die met vakantie in Frankrijk was, drie weken de poes verzorgd. Een lieve poes. Ik heb het keurig gedaan. Toen ze me lieten gaan uit Paviljoen drie vroeg die psychiater of ik een aankomen had. En ik zei: “Ja.” Want ik dacht: ik ga bij die vriendin logeren. Ze heeft een groot huis. Maar toen ik op-

belde uit een café, zei ze dat het niet kon. Ze vertrouwde me niet, zei ze. Hoe kan dat nou? Ik heb daar drie weken op de poes gepast. Toen vertrouwde ze me wel. En nou ineens niet. Ik begrijp dat niet.'

Hij begon onverstaanbaar te mompelen. Ik zág hem staan, daar op dat leuke Leidseplein.

'Die psychiater, hè, die kwam ik gisternacht tegen in het COC. Nou ja, dat moet hij weten. Maar hij zei tegen me: "Toen u bij ons binnen kwam riep u dat u Jezus Christus was." Ik herinner me dat niet. Het kan best. Ik predik toch ook de liefde. Maar weet u - in India ben ik geweest. En als je daar zegt dat je God bent, dan zijn de mensen blij. Ze feliciteren je. Ze roepen: "How nice for you." Maar hier spuiten ze je vol rommel en stoppen je onder het spanlaken. Ik...'

Er klonk hevig gekraak. Een andere stem zei: 'Taxi Leidseplein.'

'Mag ik een wagen van u?' vroeg ik.

Vrede

Alle volkeren verlangen de vrede.

Geen regering wil het.

Deze bondige uitspraak van Paul Léautaud gold ook al toen ik nog een knaap was. Mijn broer - vier jaar ouder dan ik - legde er zich niet bij neer. Hij maakte deel uit van de Jongeren Vredes Actie en ging geregeld de boer op om leden of donateurs te winnen en brochures te verkopen. Daar hij vond dat ik zulke dingen óók moest gaan doen nam hij me een avond mee om me de grondbeginselen van het werven te leren. We gingen eerst naar tante Rie, nicht van mijn moeder, een nog vrij jonge vrouw met drie kleine kinderen, die haar man had verloren aan de Spaanse griep. Ze was een mollige verschijning - 'üppig' zeggen de Duitsers zo treffend - en ze zou erg geschikt zijn geweest als model voor naaktfoto's in de vorige eeuw, toen het schoonheidsideaal aan de vlezige kant was. Ofschoon ze niet het flauwste vermoeden had wat we kwamen doen, ontving ze ons hartelijk. We kregen thee en mochten een koekje nemen uit een ovaal, zilveren trommeltje dat nu veel geld zou opbrengen. Toen ze het weer weggeborgen had begon ze te vertellen welke grappige opmerkingen haar kinderen in het afgelopen kwartaal ten beste gaven. De stemming kreeg iets gezelligs, maar mijn broer greep in.

'De wereldoorlog heeft de regeringen niets geleerd, tante,' zei hij, zijn tas openend. Terwijl hij verder praatte over de noodzaak van ontwapening, stalde hij de boeken en brochures op tafel uit, zorgvuldig de prijs vermeldend om te doen uitkomen dat er iets bij was voor

iedere beurs. Opeens begon tante Rie te schreien. Mijn broer zweeg. Eerbiedig keken we naar haar tranen, want een volwassene zagen we zelden huilen. Eindelijk zei ze: ‘Ach jongens, ik vind het mooi dat jullie je daarvoor inspannen, maar ik heb geen geld. Mijn man heeft mij geheel onverzorgd achtergelaten. Hij was lief maar lichtzinnig en dacht niet aan de dag van morgen. Ik moet leven van verstelwerk en ik borduur kleine schilderijtjes. Die verkoop ik voor vijf gulden, weet je.’

Ze stond op en toonde er een paar. Het waren galante voorstellingen uit de pruikentijd.

‘Leuk, hè?’ zei ze, terwijl nog één traan talmde op haar wang. ‘Neem ze maar mee. Misschien willen vader en moeder er een kopen. Of twee. ‘t Zijn pendants, zie je.’

Met haar in een krant verpakt kunstnaaldwerk onder de arm liep ik even later naast mijn broer op straat. Het was een kille, grauwe avond die veel regen in petto had, maar niet kon decideren. Zwijgend begaven we ons naar het echtpaar Pral, geen familie maar vrienden van mijn ouders. De heer Pral was van nederige afkomst en had een onbeduidende functie op een grossierderij in specerijen. Toen echter studenten, in een schouwburg die hij met mijn ouders bezocht, plotseling in het ‘Io vivat’ uitbarstten, verhief hij zich uit zijn stoel en zong mee, ofschoon hij nauwelijks enig onderricht had genoten.

‘Waarom doe je dat?’ vroeg mijn moeder, maar hij zong verder, zij het alleen de melodie. Het echtpaar Pral had een zoon van zeventien, Arie genaamd, die het later ver zou schoppen in het bankwezen. Maar die avond viel dat, toen we binnentraden, nog niet te bemerken, want

hij hield zijn kaken op elkaar en werkte voort aan een grote legpuzzel.

De heer Pral, een zware, breedgeschouderde man zat in zijn leunstoel als op een troon. Zijn vrouw, een etherische schoonheid in verval, had hij destijds veroverd met zijn barse viriliteit. In hun verlovingstijd had hij een jonge kunstschilder, die in een koffiehuis vervoerd naar haar keek, twee oorvijgen gegeven. Ik zag geen donateur van de Jongeren Vredes Actie in hem, maar mijn broer hief dapper aan: ‘De wereldoorlog heeft de regering niets geleerd.’

Hij begon de brochures weer uit te stallen. De heer Pral had een nors lachje om de mond en zijn vrouw, die hij altijd aansprak met het woordje ‘trul’, werd onrustig. Arie puzzelde voort in een veel verzwijgend zwijgen.

‘Ja, maar als wij ontwapenen en de vijand komt?’ vroeg de heer Pral.

‘Dat kan niet,’ antwoordde mijn broer, ‘het is immers immoreel om een ontwapend land aan te vallen. Een nieuwe oorlog zou miljoenen slachtoffers eisen.’

‘D'r zijn toch te veel mensen op de wereld,’ zei de man.

Waarop mijn broer vroeg: ‘Wie bedoelt u? Mijn vader en ik of u en Arie?’

Voor het eerst maakte Arie geluid. Hij grinnikte. Toen we onverrichterzake weer op straat liepen, hoorden we snelle voetstappen achter ons. Het was mevrouw Pral. Ze bleef hijgend stilstaan en gaf mijn broer een rijksdaalder. De wind speelde met haar kapsel en een lange blonde krul viel over haar voorhoofd. Toen liep ze op een drafje terug naar huis.

Ongerust

Tien uur 's avonds. In het café was het eb. De bar werd zolang waargenomen door een beleefde Marokkaan die net genoeg Nederlands verstond om je geen arsenicum te geven als je pils vroeg. Er zaten twee ontheemde landgenoten van hem op de krukken, intens luisterend naar de Marokkaanse plaat die in de jukebox zit omdat hier veel gastarbeiders komen. Aan de capriolen van de zingende stem kon je horen hoe ver ze van huis waren.

Aan een tafeltje zat een oud echtpaar koffie te drinken. De man, die iets weg had van een verwoeste held, zei op gepijnigde toon: ‘Wat 'n herrie, hè?’

‘Ik hou wel van levendigheid,’ antwoordde de vrouw. ‘Ik wel. Nou ik eens.’

‘Ik heb altijd hard gewerkt,’ sprak de man mat.

‘Ja, ja...’

‘En ik móést veel in cafés komen voor de zaken.’

‘Ja - en voor de wijven,’ riep ze.

Een zware vrouw was ze, ééns begerlijk geweest voor een gulzige natuur.

‘Geef mij nou maar eens een lekker likeurtje, daar heb ik nou eens trek in,’ zei ze.

De man stond vermoeid op en ging, aan de bar, de Marokkaan duidelijk maken wat zij begeerde. Met veel wijzen op de flessen lukte het.

‘En mij nog een kop koffie,’ voegde hij er toonloos aan toe. Hij leek me uitgewoed, helemaal toe aan pantoffels en leugens. Toen hij terugliep naar het tafeltje, ging de deur open en kwam een veel jonger paar binnen. Begin veertig waren ze. De vrouw liep voorop,

nogal snel. Ze was te goed gekleed voor deze kroeg. Een mooi, beweeglijk, wat doorlijnd gezicht had ze. Lachen kon ze wel, maar nu niet. Haar ogen stonden een beetje troebel.

‘Leuk is het hier,’ zei ze, op een kruk klimmend.

‘Vin je?’ vroeg de man omzichtig.

Hij was het er niet mee eens en bleef staan, met één arm leunend op de bar. Bezorgd keek hij naar haar. Hij zag eruit of hij de situatie doorgaans meester was. Maar deze niet.

De Marokkaan vervoerde het blad met het likeurtje en de kop koffie zó krampachtig dat omvallen onvermijdelijk leek. Maar het liep goed af want zijn voetenwerk was zeer soepel. Je hebt ook zulke kunstschaatseressen, die sierlijk over het ijs zweven, maar hun armen bewegen of ze de was ophangen.

‘Ik wil wel een sherrietje,’ zei de vrouw aan de bar.

‘Zou je 't wel doen?’ vroeg hij. ‘We kunnen misschien beter naar huis gaan.’

Maar de Marokkaan had deze bestelling zonder ondertitels begrepen en zette het glas triomfantelijk voor haar neer.

‘En naar de tv kijken of zo iets?’ vroeg ze geïrriteerd. ‘Dat kan ik nu niet. Ik ben ongerust. Ik ben altijd ongerust als ze met Elly in die danstent is. 't Soort kerels dat daar komt...’

‘Ach...,’ begon de man.

‘Een kind van veertien hoort daar niet,’ zei ze heftig.

Ze nam een grote slok.

‘Maar ze doet altijd wat ze belooft,’ antwoordde hij zacht, maar toch voor ieder hoorbaar. ‘Als ze zegt: “kwart over twaalf thuis,” dan is ze kwart over twaalf

thuis. Ik heb haar geld voor een taxi gegeven. En ze weet dat ze op straat alléén moet lopen waar het licht is en waar mensen zijn. Niet op donkere grachten. Dat heeft ze me belóófd...'

Ze haalde haar schouders op, dronk het glas leeg en zei: 'Nog een.'

De dikke vrouw aan het tafeltje stond op.

'Wat ga je doen?' vroeg de man.

'Stukkie muziek maken,' zei ze. 'Ik hou van levendigheid. En als jij tóch niet praat...'

Ze liep naar de jukebox, deed er geld in en drukte zomaar op een knop.

'Ik moet Fred nog even bellen over die vergadering, anders wordt het te laat,' zei de jongeman aan de bar.

'Doe 't nou rustig, alsjeblieft. We moeten gewoon zijn, als ze thuiskomt. Gewoon.'

Hij liep naar de telefooncel achterin het café.

Uit de jukebox kwam nu de donkere stem van Cleo Laine. Ze zong 'There's something sad', erg mooi en erg toepasselijk.

'Vind je dat nou zo'n leuk moppie?' vroeg de oude man.

't Is muziek, niet?' riep de vrouw. 'Ik hou van levendigheid. Van die stilte word ik gek. Jij hebt vroeger genoeg levendigheid gehad.'

De vrouw aan de bar dronk het glas weer leeg en staaarde in de spiegel. There's something sad. Het lied overspoelde haar, als mist. De man nam een slok uit zijn kopje en zei: 'De koffie is hier goed. Een lekker koppie koffie is wat waard.'

Weerloos

De heer Blanche was hemdenmaker. Hij dreef een kleine, ongenaakbare winkel op de deftigste stand van 's Gravenhage. In zijn etalage viel maar weinig te zien. Een klassiek tweedjasje, een volmaakte Engelse pet, een pullover zo zacht als meisjeshaar en een tot het uiterste bedwongen das van reine zijde. Geen prijskaartjes. Wie dorst binnentreden las het later wel, op de jaarrekening.

Uit het feit dat ik de heer Blanche in mijn jonge jaren persoonlijk kende moet u niet afleiden dat ik tot zijn cliëntèle behoorde. Ik kleetde mij bij C&A, dat toch voordeliger was. Maar ik kwam vrijwel dagelijks in het café Riche op het Buitenhof, dat door veel journalisten werd gefrequentieerd, en daar zat de heer Blanche elke avond aan de leestafel. Riche had zeer indrukwekkende oude obers in rok die zich statig als zeilschepen door het etablissement bewogen. Het was niet raadzaam zo'n man te roepen. Als hij uit zichzelf gekomen was kon je koffie, maar ook een kleintje koffie bestellen, dat minder kostte. De toevoeging 'een platte' of 'een hoge', die betrekking had op het geprefereerde servies, was alleen mogelijk op de Witte. Dat wist ik van horen zeggen.

De heer Blanche dronk des avonds geen koffie maar een fles Franse wijn die in een fijn gevlochten mandje zoet naast hem lag te wachten tot de chef ober het ledige glas precies op tijd weer kwam vullen, met de voorzichtige doch doeltreffende handbewegingen van een chirurg. Onder het drinken van de wijn las de heer Blanche het dagblad *Le Figaro*, want hij was verwekt door een

in Nederland verdwaalde Pariijzenaar en daarom een fervente francofiel.

Als ik het café Riche des avonds betrad, onderbrak hij altijd zijn lectuur om even naar mijn gezondheid, mijn werk en mijn vooruitzichten te informeren. Ik betwijfel of hij daar belang in stelde. Maar hij hield van jongemannen in een tijd toen deze erotische variant niet behoorde te bestaan. Eenzaamheid was dan ook zijn lot. Hij droeg het met behulp van een lichte zelfparodie. Zijn overtrokken beleefdheid - hij maakte onophoudelijk kleine buigingen - had een kern van spot die zijn dure klanten niet bemerkten. Dat amuseerde hem dan weer. Het hield hem staande. Meer kon een weerloze in zijn situatie niet doen. Ik schreef in die tijd over toneel en ik ontmoette hem eens, tijdens de pauze, in de Koninklijke Schouwburg toen een toneelgezelschap uit Parijs een onbeduidend blijspel opvoerde voor de Alliance Française, waarvan hij natuurlijk een devoot lid was.

‘Men amuseert zich kostelijk, niet waar,’ zei hij. ‘Esprit, hè? Maar Franse acteurs worden wel verwend in ons Haagje. Men lacht ook om de flauwe grappen, vermoedelijk om te doen uitkomen dat men ze verstaat. U hebt daarvoor te veel smaak.’

Hij wist precies dat mijn Frans in een lucifersdoosje kon.

‘Maar laat ik niet langer beslag leggen op uw kostbare tijd,’ zei hij, met een glimlach. Na weer zo'n kleine buiging te hebben gemaakt verdween hij in de menigte, die geurde naar de mottenballen van hoog bejaarde avondkleding.

Als rechtgeaarde francofiel had de heer Blanche een

afkeer van de Duitsers, het verschijnsel Hitler en alles wat daar in Nederland bijhoorde. Hij mopperde in deze geest tijdens het lezen van *Le Figaro* en zweeg erover in zijn winkel want hij kende zijn plaats. Maar op een dag kwam de politieke realiteit toch over zijn drempel. Ik hoorde het van een advocaat, die er toevallig getuige van was.

De deur ging open en ir. Mussert, de leider van de NSB, trad in het gezelschap van twee lijfwachten met enige pompe binnen. Hij wilde zich zwarte hemden laten aanmeten. De heer Blanche haalde braaf centimeter en notitieblok te voorschijn en mat de aspirant redder des vaderlands zorgvuldig op. Toen dat gebeurd was vroeg hij, weer met zo'n lichte buiging: 'En mag ik nu, als het gepermitteerd is, zo vrij zijn te vragen met wie ik het genoeg heb?'

'Ik ben Mussert,' klonk het koel.

'Meneer Mustert?'

'Nee - Mussert.'

'Spelt u dat, als ik zo vrij mag zijn, met een sch?'

'Nee, met twee ss'n natuurlijk.'

'En met een d of een t op het eind?'

Er zijn helden geweest in de strijd tegen het fascisme, maar de heer Blanche had allerm minst de pretentie ertoe te behoren. Hij deed wat een weerloze, benard levende man kon doen: de beroemde leider plagen door te veinzen dat hij nooit van hem had gehoord. Maar de hemden heeft hij netjes gemaakt. Aan het begin van de bezetting zei hij tegen me: 'Als ze maar niet denken dat ik die affreuze Duitse wijn zal drinken.'

Daarna heb ik hem nooit meer teruggezien.

Rikkie

Tegen middernacht ging de telefoon. Ik nam de hoorn van het toestel en riep mijn naam. Een wat hese vrouwenstem - Marlene Dietrich, maar voor Amsterdammers naverteld - zei vertrouwelijk: 'Lieve schat, mag ik je even iets vragen?'

'Natuurlijk,' riep ik.

'Ik bel toch niet te laat?'

'Nee hoor, ik ben nog op.'

'Eh... wacht even, lieve schat, ik moet de radio wat zachter zetten. Ogenblikje...'

Terwijl ik wachtte dacht ik: 'Wie zou dat nou wezen?' Het aantal vrouwen dat mij 'lieve schat' noemt kan in een klein doosje. Déze klonk niet bekend. Maar als iemand eenmaal aan 't 'lieve schatten' is, kun je niet vragen: 'Wie ben je eigenlijk?'

'Ja, daar is ze weer,' riep ze. 'Die rotradio staat maar te jengelen de hele dag. Je kunt je eigen woorden niet meer verstaan. Nou lieverd, ik bel je eigenlijk over Rikkie. M'n zoontje, weet je. Hij is pas twaalf maar hij kan zó prachtig tekenen - je weet niet wat je ziet. Ik vind dat hij er in door moet gaan, maar als moeder, nou ja, zo'n jongen luistert niet. 't Is "trut" voor en na, weet je wel? Maar als jij ze nou eens bekeek, die tekeningen. Vreemde ogen dwingen...'

'Goed hoor, laat-ie maar eens langs komen,' zei ik. 'Wat mij betreft - morgenmiddag om 'n uur of vier.'

'Je bent 'n hondje,' zei ze. 'Tsjou!'

De verbinding werd verbroken. Ik had nog steeds niet het flauwste idee wie ze was, maar nou ja - de hond

is a man's best friend, dus ik mocht niet mopperen.

Rikkie bleek een jongen van de klok te zijn. Precies om vier uur stond hij voor me, met een tasje onder zijn arm. Hij was erg klein voor z'n twaalf jaren, maar hij had iets zorgelijks in zijn gezicht, dat hem veel ouder maakte, waardoor hij leek op een lilliputter. Toen hij zijn jas had opgehangen en het flesje prik voor hem stond, zei ik: 'Jij tekent zo mooi hè, Rikkie?'

Hij keek een beetje wrevelig en antwoordde: 'Ach, dat zegt me moeder. Maar zelf vind ik het eigenlijk nog niks, hoor.'

'Laat maar eens zien.'

Hij maakte het tasje met tegenzin open en haalde er een schetsboek uit dat hij voor me op het bureau legde. Ik sloeg het open.

'Dat is het stadhuis te Middelburg,' zei hij. 'En dat is de Martinitoren in Groningen. En dat is de Domtoren in Utrecht.'

Het waren allemaal fletse, volstrekt waardeloze tekeningen. Daarom vroeg ik, om eens iets te vragen: 'Ben je daar allemaal geweest?'

'Nee, ik heb ze nagetekend, van kaarten. Die stuurde me moeder aan me, als ze op de tournee was. Ze zong bij een orkest, ziet u, m'n moeder. Vroeger. Nou zingt ze niet meer.'

Hij haalde zijn schouders op.

'Ze zit altijd maar thuis,' zei hij, 'of op 't hoekie.'

'Leuk,' riep ik, 'het Vredespaleis in Den Haag. Dat ken ik. En de Euromast...'

Ik sloeg een bladzijde om en mijn stem stakte. Er stonden twee grote tekeningen naast elkaar, maar die waren niet flets. De ene stelde een kroeg voor, vol lave-

loos dronken mensen, die de meest lugubere dingen deden. Je zag er een half in de muur verdwijnen met de staart van een rat. Een ander lag languit op de grond met drie flessen in zijn opengesperde muil. Een vrouw hing, boven de tapkast, aan de lamp, lachend als een waanzinnige. 't Was of Jeroen Bosch zich even had bediend van een kinderhand. De andere tekening stelde twee dikke, weezinwekkende oude mensen voor. Een man in pyjama, die een krant las, met een jeneverfles naast zich op de grond en een vormeloos wijf met een glaasje in haar hand. 'Opa en oma', stond eronder. De sfeer was benauwend.

'Die zijn mooi,' riep ik.

Hij stond op en keek. Toen zei hij: 'O, die horen er eigenlijk niet bij. Dat is maar klad. Die andere zijn net. Als u ze mooi vindt mag u 't schetsboek wel houden. Ik heb er toch genoeg. Wel twintig...'

Toen hij weg was heb ik nog lang naar die twee tekeningen gekeken. Ik begreep nu waarom hij zo zorgelijk was. Diezelfde avond laat belde zijn moeder weer.

'Mooi hè, lieve schat, die stadsgezichten. Ik zei het toch al? Maar hij had bij vergissing ook z'n klad in het schetsboek laten zitten. Gooi dat maar weg hoor.'

En na een lange stilte, waarin alleen de radio jankte, zei ze: 'Nou ja, ik sta ook overal alleen voor.'

Vreemdeling in Jeruzalem

I

Eigenlijk is de buitengemeen grondige veiligheidscontrole, waaraan El Al passagiers voor Israël op Schiphol onderworpen worden in strijd met een oud Jiddisch spreekwoord dat luidt: 'Als God het wil, schiet een bezem ook.'

Het duurt heel lang eer alle reizigers die 'schoon' zijn de laatste wachtkamer hebben bereikt. We zitten dicht tegen elkaar aangedrukt op de banken en kijken naar het toestel dat een eind verder op het veld staat. De slurf wordt niet gebruikt. Gepantserde politieauto's houden de wacht. Mannen met walkie-talkies zijn alert. 't Heeft iets grimmigs. Wie bang is om te vliegen, zal er weinig moed uit putten. Ik heb er geen last van, want de luchtvaart gaat mijn bevattingsvermogen verre te boven. Een voortsnellend toestel waarin je, op twaalfduizend meter hoogte, een eitje zit te eten, is voor mij een volstrekte absurditeit, waaraan ik me fatalistisch overgeef. En dan - mensen met aanleg voor angst moeten evenmin kijken naar de mussen die zich toegang hebben weten te verschaffen tot het immense bouwwerk Schiphol. Ook in die laatste wachtkamer zijn er een paar. Zo'n mus denkt: 'Ik wil dáár, twee meter verder, op dat enigszins uitstekende puntje gaan zitten.' En dat lukt 'm dan feilloos. Geen vliegtuig kan het. We blijven amateurs en kunnen, als we straks opstijgen, alleen houvast putten uit een ander Jiddisch spreekwoord: 'Wie gedoemd is te verdrinken, verdrinkt in een lepel water.'

Waarom reizen mensen naar Israël?

Wij om Jeruzalem te zien. Maar de oude heer op de bank achter ons zegt tegen de oude dame waar hij toevallig naast is komen te zitten: ‘Ach mevrouw - dan belt m'n zoon op uit Tel-Aviv en zegt: “Vader, wacht even.” En dan komt ons kleinzoontje - ons enigste kleinzoontje - aan het toestel en roept: “Dag opa,” en daarna tegen m'n vrouw: “Dag oma.” Nou, dan zijn we alweer stuk. Dan zeg ik tegen m'n vrouw: “Ga jij of ga ik?” Want we gaan om de beurt. Deze keer ga ik. 'n Paar centen kost 't wel...’

‘Beter rijk leven dan rijk sterven,’ antwoordt de mevrouw.

En na deze diepe wijsheid mogen we in de autobus die ons naar het toestel rijdt. De tocht kan eindelijk beginnen. Voor ons. Voor de meneer die, heel ver van Amsterdam, z'n kleinzoontje op schoot gaat nemen. Voor de provinciale Hollander die er heen gaat op uitnodiging van het in Israël wonende joodse echtpaar dat in de oorlog bij hem ondergedoken zat. En voor een paar studenten, die hun studie niet meer zagen zitten en nu in een kibboets gaan werken.

‘We hebben alleen een kaartje héén, meneer. We zien verder wel.’

Eenmaal van de aarde los, gaat vliegen snel.

Boven de wolken, waar het er vredig uitziet, als op een mildere planeet, proberen we eerst samen vast te stellen welke alleenreizende, potige heren ongetwijfeld veiligheidsagenten zijn. Maar als we er tien menen te hebben ontmaskerd, houden we er maar mee op, want zelfs de voorzorgen van El Al kennen grenzen. Die éne, waarvan we volstrekt zeker waren, valt trouwens al na

een half uur in slaap, dus ook op hem hebben we ons verkeken, tenzij hij rijp is voor ontslag.

En ook de tijd vliegt.

Het is duister buiten als een stem, via de microfoon zegt: ‘Dadelijk ziet u de eerste lichten van Israël.’

En als we ze vervolgens zien klinkt uit de luidspreker, in koor gezongen, het lied: *Shalom maleichem*.

Het staat op een bandje, maar mensen die lang gehunkerd hebben naar dit moment, zal het iets doen. Wij zijn maar twee gewone Hollandse toeristen, die eens komen kijken. En zich verschrikkelijk welkom kunnen voelen, want vóór de luchthaven Ben Goerion gaan twee taxichauffeurs zowat met elkaar op de vuist om het voorrecht ons naar Jeruzalem te mogen rijden. Een rit van een uur. Prijs: tachtig Israëlische ponden. Erg goedkoop, maar we zitten dan ook met z'n zevenen in de taxi, die een zogenaamde sheroet is en pas vertrekt als alle plaatsen zijn bezet. Gezellig is het wel. We blijken allemaal Hollanders te zijn. Een juffrouw voor me vertelt dat ze me tien jaar geleden eens heeft geïnterviewd voor een damesblad. En een meneer achter me, die door zijn vrouw wordt afgehaald, verneemt van haar: ‘t Toestel is veel te laat. Jammer. D'r is Starsky en Hutch vanavond op de tv, maar dat halen we niet meer.’

In de reisgids heb ik gelezen dat je taxichauffeurs in Israël beledigt met een fooi, maar als ik voor ons hotel de tachtig pond voor hem heb neergeteld, vraagt hij in het Engels: ‘En ik?’

Ik geef hem er nog tien bij. Hij lacht breed, schudt mijn hand en zegt: ‘Welkom in Jeruzalem.’

II

In Jeruzalem is de voertaal der Hebreuwers het Ivriet. Zeer eenvoudig. Je komt ergens binnen en je roept gewoon: 'Shalom.' Het probleem is dat ze dan zoveel terugzeggen.

Daarom zie ik al na de eerste uren in deze stad van 'Shalom' af en beperk me tot de wereldtaal Engels. Dit doende, troost ik mij met de gedachte dat een doorgewinterde Israëli als de befaamde schrijver Ephraim Kishon door de conversatie met zijn medeburgers tot vertwijfeling wordt gebracht. Als hij een kennis op straat ontmoet, alle denkbare nieuwtjes heeft verteld en aangehoord en op het punt staat zijns weegs te gaan, vraagt de man: 'Ve'eich ata kacha?'

Dat betekent: 'En hoe gaat 't verder met je?'

Het gesprek begint dan weer van voren af aan. Kishon beweert dat alle Israëli's het doen en dat, ten gevolge van deze gewoonte, twee zijner vrienden negen uur achtereen op de hoek van een straat hebben staan praten, tot een van hen bewusteloos moest worden weggedragen.

Hij doet dit verhaal in de *Jerusalem Post*, een voor mij toegankelijk, want in de Engelse taal geschreven dagblad. De eerste dag van mijn verblijf koop ik een exemplaar in een klein, van branche-vervreemding twinkelend winkeltje, waar je behalve kranten, tijdschriften en boeken ook snoepgoed, religieuze voorwerpen en souvenirs kunt kopen. De eigenaar is een in een keurig donker pak gestoken man van achter in de dertig, met een fraaie rossige knevel. Hij kan mijn Engels even vloeiend wisselen als het Ivriet van zijn andere

klanten en staat geheel open voor mijn verlangens. Ik vraag: ‘Verkoopt u ook een plattegrond van de stad?’

‘Natuurlijk.’

Met het oog op mijn vrouw, die zich alléén door Jeruzalem beweegt voeg ik eraan toe: ‘Graag twee stuks, als het mogelijk is.’

Dat ‘if possible’ is een volstrekt bespottelijke beleefdheidsfrase waaraan het meer bedremmelde deel van de Engelse taal zo rijk is. Hij zegt dan ook met een licht ironisch lachje: ‘Natuurlijk is dat mogelijk, meneer. Ik heb wel honderd van die kaarten. U kunt ze allemaal krijgen. De klant is koning. Ik weet toch niet wat ik met al die kaarten moet beginnen.’

Op straat blijkt dat ik niet de enige toerist in Jeruzalem ben, want ik zie meer mensen worstelen met de kaart die, als je 'm helemaal ontvouwt, bewijst dat je armen te kort zijn. Maar sommige bezoekers hebben geen kaart nodig.

Een bus ontaardt enige tientallen van levensvreugd schier berstende Israëliische jongetjes, die kennelijk op een schoolreisje van meerdere dagen zijn, want het imperiaal is volgestapeld met slaapzakken. De jeugdige meester loopt achteraan in de stoet, ook welgemoed, maar met een geweer op de schouder. Dát wel.

Een dag na deze voor een Nederlander nogal ongebruikelijke ervaring loop ik, tegen zessen, in de Jaffastraat een kleine, drukke koffiebar binnen. Voor ik een plaatsje heb gevonden hoor ik in het Engels vragen: ‘Hoe bevalt de plattegrond van de stad?’

Het is de man uit het winkeltje. Hij zit in een hoek achter een glaasje en wijst, inviterend, op een nog lege stoel naast hem. Blijkbaar heeft hij een snipperdag, want

in plaats van het donkere jasje draagt hij een wat slobberig groen windjek. Als ik aan zijn tafeltje zit, vraagt hij: 'En - vond u 'm mooi, de Aksa Moskee, vanmorgen?'

Ik ben daar inderdaad aan het begin van de dag naar toe geweest. Een legende wil dat ieder die er zich tussen twee zeer dicht bij elkaar staande pilaren weet te wringen, ook in staat zal zijn de hekken des hemels binnen te gaan. Maar ik bleek te dik.

Toch antwoord ik: 'Ja hoor, erg mooi.'

'Ik zag u naar buiten komen,' zegt hij.

'O ja? Ik heb u helemaal niet gezien.'

'Dat kon ook moeilijk,' zegt hij, 'ik zat namelijk in een helikopter en vloog er overheen.'

'In een helikopter? Is dat een hobby van u?'

'Nou, een hobby zou ik het niet willen noemen,' zegt hij. 'Twee dagen per week ben ik soldaat, ziet u. Reservist. Dat is bijna iedereen.'

En ter illustratie tilt hij, van onder het cafétafeltje, een zwaar automatisch wapen even in de hoogte, naast het groene jek, dat ik nu beter begrijp. Ik heb maar niet gevraagd: 'Ve'eich ata kacha?'

III

Met een taxi rijden we naar de klagmuur in Oost-Jeruzalem. Het regent zacht doch innig en het begint al een beetje donker te worden, want het is halfvijf. Als we arriveren zeg ik tegen de grijze chauffeur: 'Kunt u ons weer ophalen?'

'Ja. Hoe laat?'

'Om 'n uur of zes.'

Hij belooft het en rijdt weg. Aangezien in Jeruzalem de avond zeer snel valt, zijn de schijnwerpers die de muur belichten al aan. Wat je treft is de grote soberheid. Je ziet alleen de zeer hoge muur, een rank hekje dat de ruimte er vlak voor verdeelt in een mannen- en een vrouwenafdeling en een enorm, leeg plein, geheel verschoond van de schurft der souvenirwinkeltjes en heilig genaamde kroegen. Een paar oude mannen befluisteren de muur, telkens even buigend. De vrouwen lijken passiever. En het regent.

Dit is eigenlijk het ideale, treurige weer om de klaagmuur te zien.

Met z'n tweeën staan we, dicht tegen elkaar aangedrukt, onder een damesparapluutje op het immense lege plein te zwijgen.

Na een tijdje vraagt mijn vrouw: 'Heb jij nou ook het gevoel dat we hier helemaal niet hóren en niet hadden moeten komen?'

'Ja,' zeg ik.

Bij het heilig graf waren we ook pottenkijkers op een andere planeet, maar daar werd tenminste merkbaar op ons gerekend, want telkens hield een monnik die weer een andere nuance van de waarheid vertegenwoordigde, de centenbak onder onze neuzen. Een klein mannetje, dat alleen een minuscuul kapelletje achter het graf mocht beheren, daar hij blijkbaar een onmachtig geloof beleed, kreeg van niemand wat, omdat de gids die niet goed met hem was, ons meesleepte voor we iets gegeven hadden. Zijn blik zal me bijblijven. 't Was toch best een mooi kapelletje.

Op het plein verschijnt nu een vrij groot gezelschap Zweeds uitziende kinderen, die per bus zijn aangevoerd.

Hun gemiddelde leeftijd is zowat veertien jaar. Hun leraren houden zich op de achtergrond, want de groep heeft een Israëlische gids.

Hij is nog jong. En het zuivere type van de nimmer en nergens uitstervende schlemiel. Op zijn zorglijk hoofd draagt hij een keppeltje. Terwijl hij in het Engels probeert de kwetterende troep stil te krijgen loopt, in de verte, een jonge, geheel in het zwart geklede orthodoxe jood, met een grote hoed op, naar de muur en begint daar aan een gebed waaraan zijn hele lange, schonkige lichaam meedoet. Het lijkt op een dans en het heeft, in zijn heftigheid, wel iets moois.

Maar die Zweedse jongens en meisjes vinden het gek en beginnen allemaal te wijzen en te giechelen.

‘Jullie moeten hier niet lachen!’ roept de gids.

En als de hilariteit steeds heviger wordt, schreeuwt hij er op een wanhopige toon bovenuit: ‘Bedwingen jullie je nou toch. Alsjeblieft. Dit is onze heiligste plaats.’

Maar het helpt niet.

‘Zullen we hier weggaan?’ zegt mijn vrouw. ‘Ik voel me op het moment niet zo trots op mijn status als toerist.’

We klimmen weer naar boven, tot bij de bushalte. Uit de verte hoor je het gelach niet meer, maar je kunt in het felle schijnwerperlicht de dansende man nog altijd zien, aan de muur vastgehecht als een vibrerend insekt. Het regent maar door.

‘En - vond u het indrukwekkend?’ vraagt de taxichauffeur precies om zes uur.

‘Ja. Maar we zijn niet gelovig,’ antwoord ik.

‘Ik ook niet,’ zegt hij. ‘Ik ben een jood, geboren in Sjanghai. Daar zijn ook veel joden. Goeie en slechte.’

Mijn ouwe vader zei: “t Is stom van Hitler om zo tegen de joden te zijn want ik ken er een paar, die hij best zou kunnen gebruiken.” In een synagoge ben ik maar één keer geweest. Omdat mijn hond er binnenliep.’

IV

Het Intercontinental Hotel ligt hoog op de Olijfberg te pronken met vijf sterren. Ik ben er per taxi heen gereden en zit me nu in het parkje voor de ingang te verlustigen in het riante uitzicht op de stad, die je hier geheel kunt overzien. Het voordeel van zeer luxe hotels is dat, zolang je er in het openbaar je broek maar niet uittrekt, niemand naar je toekomt om te vragen: ‘Wat dóét u hier eigenlijk?’

Maar goed ook, want in mijn geval zou ik geen ander antwoord weten dan: ‘Gratis zitten en kijken.’

Naar de stad. Maar ook naar de kameel. Die ligt, vlak voor het parkje, op de rijksweg neergehurkt te denken aan de tijd toen hij nog het schip der woestijn was. Maar dat is lang geleden. Wat hij nu, op zijn oude dag geworden is, blijkt uit het naast hem opgestelde foto toestel van zijn baas, een vergelijkbaar moedeloze Arabier, die onderhandelt met een zo juist uit het Intercontinental Hotel gekomen Amerikaans echtpaar op leeftijd, dapper en treurig, zoals mensen die wat laat aan de droomreis van hun leven zijn begonnen.

Je kunt je, zittend op die kameel, door de Arabier laten fotograferen met de stad Jeruzalem als achtergrond. De Amerikaan zou allang zijn doorgelopen, maar de grootmoeder in zijn vrouw is niet opgewassen tegen

de overredingskracht van twee bij de Arabier behorende jongetjes.

‘Mèddum, mèddum, you wonne sit on théé kemmel? Izze nice, mèddum, izze werrie nice...’

Ze aarzelt en dat is ruim genoeg - vooral voor de grootste van de twee jongens, een uiterst vitale doordouwer, die ook afgebrande lucifers moeiteloos in grote hoeveelheden zou omzetten. Hij argumenteert haar met plastische gebaren in de richting van de kameel en helpt haar gediensig in het kleurrijk zadel. Het beest kijkt naar haar om of het denkt: ‘Breek me de bek niet open.’

Dat is dan ook onmogelijk, want hij draagt een muilkorf van kippegaas. Zijn oude meester geeft hem een schopje tegen de flank en dan staat hij, met de wat corpulente dame tussen zijn bulten, landerig en omslachtig op.

Je schrijft zo iets eenvoudig neer maar daarom *is* het nog niet eenvoudig. Kamelen verrijzen namelijk in twee fasen - voorpoten en achterpoten - zodat de ongelukkige vrouw een poosje scheef komt te hangen. Ze voelt zich zichtbaar door het schip van de woestijn in de boot genomen, en roept in doodsnood: ‘John, ik wil eraf.’

Maar de man kijkt of hij zeggen wil: ‘Je móést toch zo nodig,’ de foto wordt gemaakt en de kameel zakt eerst door de voorpoten en dan door de rest terug in zijn liggende houding. Er is ooit eens een kameel door het oog van een naald gekropen, maar ik ben er zeker van dat hij 't niet was.

‘Vreselijk!’ roept de vrouw, weer op de begane grond. Ze is in enige minuten jaren ouder geworden.

Ik lach en dat is oneerbiedig en onverstandig, want daardoor ontdekken de jongetjes mijn aanwezigheid in

hun rayon en komen pijlsnel naar me toe - de grootste voorop. Hij doet het woord. 'You wonne sit on théé kemmel, Sir? We make the pitsjur. Izze nice.'

'Nee,' zeg ik. Blijkbaar zó vastberaden dat hij me meteen als mogelijkheid schrappt. Maar hij heeft nog meer pijlen op zijn boog. In zijn rap Engels-met-touwtjes vervolgt hij: 'Show you Bethlem, Sir? Théré. That's Bethlem, Sir. Wonne go, Sir? My brother, Sir, has a taxi. Werrie sjeep. He'l show you Bethlem, Sir...'

Maar ik zeg hem dat ik er niet heen wil. Nu brengt hij een pakket ansichtkaarten te voorschijn en roept: 'Fifty postcards, Sir. Werrie sjeep. Fifty pounds, Sir.'

Wat ik met vijftig kaarten moet beginnen zou ik niet weten. Zoveel vrienden heb ik niet. Bovendien staken in Israël de posterijen op het moment, want wat dat betreft is het een gewoon land. Om van hem af te komen bied ik twintig pond. Hij slaat meteen toe, vangt het geld en maakt zich uit de voeten. De andere jongen haalt net zo'n pak kaarten uit z'n zak en vraagt: 'And me?'

Ik antwoord dat hij maar moet delen met z'n vriend, hij stopt de kaarten weer weg en zegt treurig: 'He izze not my friend, Sir. He izze my brother.'

Dan loopt hij terug naar de kameel, die deze tegenspoed al had vermoed.

V

Met de heiliging van de sabbat maken ze in Jeruzalem in de hoogste mate ernst.

De stad lijkt 's ochtends uitgestorven en dichtgespijkerd. Een enkele keer kom ik pontificaal gedoste families tegen, op weg naar de synagoge. De musea zijn open, maar daar kun je alleen in als je de vorige dag een kaartje hebt gekocht, want het aannemen van geld behoort op sabbat tot de verboden handelingen. Omdat de cafés waar ik, onder het drinken van veel zwarte koffie, ongehinderd kan werken allemaal blijken te zijn vergrendeld, keer ik na een uurtje terug naar ons hotel, een hypermoderne wolkenkrabber van achttien verdiepingen, waar de minnaars van Jeruzalems stedschoon niet echt blij mee zijn. Ik kan d'r wel inkomen. Maar voor dwalende toeristen is het onmisbare voordeel van het enorme bouwwerk, dat je het - net als de Nederlandse Bank in Amsterdam - wáár je ook bent, kunt zien stáán. Om thuis te komen loop je gewoon maar die kant op.

Het hotel heeft vier liften, naast elkaar.

Eén daarvan draagt het opschrift 'sabbat-lift'. Vrome joden maken er gebruik van, omdat ze vandaag ook geen knopje willen beroeren. Dat doet een welwillende oude Arabier voor hen, die op een stoeltje in de lift naast de knopjes heeft postgevat. Bij het vorderen van de sabbat krijgt de man steeds meer de gelaatsuitdrukking van iemand met gebrek aan zuurstof, maar hij houdt dapper vol. De andere liften worden gebruikt door agnostici of door personen die menen dat de sabbat er is voor de mens en de mens niet voor de sabbat, een opvatting die meen ik, aan Jezus wordt toegeschreven.

Voor iederéén echter geldt in het hotel deze, overal opgehangen mededeling: 'Gelieve op sabbat niet te roken.'

En daar beginnen voor mij de problemen.

Ik hoef me er in Israël niet eens zo erg voor te schamen, want Golda Meir is een kettingrookster. Maar toen ze, bij het uitbreken van de laatste oorlog, op Jom Kippoer, een spoedzitting van het kabinet bijeenriep, heeft ze uit eerbied voor de gevoelens der aanwezige orthodoxe joden, de hele dag niet gerookt, een bovenmenselijke prestatie van iemand die alleen geen brandende sigaret in haar hand heeft als ze slaapt.

Ik ben een lichter geval.

Maar na een uur lang, om de vijf minuten, te hebben gedacht: ‘O nee ik mag niet roken,’ verlaat ik de lounge en stijg, in een der liften, naar de veertiende verdieping, om mijn verslaving even de borst te geven in onze kamer.

Maar die wordt net grondig gedaan door een blijkbaar andersdenkende juffrouw, die mij met de grootste tegenzin ziet binnenkomen.

Daarom ga ik weer naar beneden en begeef mij naar de toiletten in het hotel.

Ik steek een sigaret op.

Maar als ik er net een hongerige trek van genomen heb, gaat de deur open en komt een eerbiedwaardige oude heer met een witte baard en een keppeltje op de lokken binnen. Betrapt, trap ik de sigaret uit op de vloer. Hij werpt een schattende blik op me en zegt dan, in perfect Nederlands: ‘Goeiemiddag. Ja, ik herken een Hollander op een kilometer afstand, hoor. Ik ben zelf een Hollander geweest. Uit Mokum. Dat was ééns een mooie stad.’

‘Ik kom ook uit Mokum,’ antwoord ik. Hij vraagt wat ik er doe voor de kost en als ik hem mijn krant heb

genoemd en mijn dagelijkse taak heb omschreven, zegt hij op blijde toon: ‘Maar dan is u Henri Knap.’

Ik moet hem echter uit deze mooie droom helpen. Hij draagt het als een man, verricht de triviale handeling waarvoor hij is gekomen, wast zijn handen en geeft me er dan een ten afscheid. Bij de deur draait hij zich nog even om en zegt: ‘Er was eens, lang geleden, een Poolse rabbi. Op sabbat kwam hij, in zijn dorp, een jood tegen die liep te roken. Hij ging naar hem toe en zei: “Vriend, weet je niet dat het vandaag sabbat is?” De man antwoordde: “Ja, dat weet ik.” En de rabbi vroeg: “Maar ben je dan vergeten dat een jood op sabbat niet mag roken?” De man zei: “Nee, dat ben ik niet vergeten - ik rook gewoon omdat ik het prettig vind.” En de rabbi richtte zijn blik ten hemel en sprak: “Heer, hier is een jood, die de sabbat ontheiligt door te roken op straat en toch weigert hij een leugen over zijn lippen te laten komen.”’

Hij geeft me een knipoog en zegt: ‘Shalom! En groet oud Mokum van Sal Cohen uit Jeroeslajim.’

VI

In de hoek van de kamer stond een man, die ik nog nooit eerder had gezien, met twee trommelstokken op een buis van de centrale verwarming te slaan. Omdat het een enerverend, volstrekt zinloos geluid was, meer van een klopgeest dan van een drummer, vroeg ik hem beleefd ermee op te houden. Maar dat viel slecht. Hij begon zeer driftig tegen me uit te varen in een taal die ik niet kon verstaan. Toen werd ik wakker. Ik lag in bed. Die-

pe duisternis, in de kamer maar ook buiten. De man tikte nog steeds, alleen kon ik hem nu niet meer zien. En er was een geluid bijgekomen - het klaaglijk loeien van de wind.

‘We zijn niet in Amsterdam, maar in Jeruzalem, op de veertiende verdieping van een hotel,’ stelde ik vast. ‘Het stormt. En het tikt. Stormen is een normaal natuurverschijnsel, maar tikken niet. Als het doorgaat, zal verder slapen onmogelijk zijn. Hoe laat is 't?’

Nu heb ik een horloge waar je in het duister niet op kijken kunt. Op de tast greep ik mijn wegwerpaansteker, ten einde bij het licht van het vlammetje de tijd te kunnen zien. Omdat ik mijn vrouw niet wilde storen hield ik mijn handen zo dicht mogelijk bij de grond. Daarop viel ik uit bed.

‘Wat doe je?’ vroeg ze.

‘Ik val uit bed,’ zei ik.

‘Waarom?’

‘Ik wou op mijn horloge kijken zonder je wakker te maken.’

‘Die moeite had je je kunnen besparen. Ik ben al uren wakker. Door de storm kleppert de balkondeur.’

‘O, dát is die drummer,’ zei ik. ‘Hij was lelijk kwaad.’

‘Wat?’

‘Laat maar zitten. Als je nou toch wakker bent, kan ik net zo goed het licht aandraaien.’

Ik deed het en keek naar de balkondeur.

‘Hij is gewoon niet goed dicht,’ zei ik.

‘Op die briljante gedachte was ik ook al gekomen,’ riep ze. ‘Ik ben er minstens tien keer uit geweest om aan die knop te rukken. Maar het hielp niet. Het slot is kapot.’

Geeuwend keek ik op mijn horloge en zei: ‘Het is tien over zes. Hoe laat krijgen we ontbijt?’

‘Om halfacht. Je moet toch om halfnegen bij die Engelse journalist zijn in het King David Hotel?’

‘O ja. Zeg - slapen kunnen we toch niet meer. Dan laat ik het ontbijt nou maar vast komen.’

‘Je doet maar,’ zei ze, met een geeuw.

Ik greep de telefoon en draaide het gaatje met het opschrift: ‘Room service, day and night’. In stervend Europa is dat, na tien uur 's avonds, grootspraak. Maar hier, in Jeruzalem, meldde zich onverwijd een energiek klinkende mannenstem, die het helemaal niet bespottelijk vond dat ik nu al ontbijten wilde. Sterker nog - vijf minuten later kwam een kraakheldere jongen, die ook al zo wakker uit de ogen keek, met een blad binnen en sprak: ‘Good morning. Your breakfast.’

Toen hij weg was, zei ik: ‘Geweldig, hè? Ik heb nog nóóit in een hotel gelogeed waar, als je op een knopje drukte, het poppetje dat er boven stond inderdaad kwam. Wil je een broodje?’

‘Voor geen goud. 't Is me nog veel te vroeg.’

Maar ik heb een gezonde eetlust, dus ik at omslachtig beide ontbijten en dronk alle koffie op. Daarna schoor ik mij zorgvuldig, als een bruidegom op de grote dag, bleef lang mijmeren in een warm bad en kleepte me aan. Toen ik net mijn schoenen een goeie beurt gegeven had ging, na een klopje, weer de deur open en trad een andere kraakheldere jongen binnen met een blad.

‘Good morning. Your breakfast.’

Het was precies halfacht, zag ik op mijn horloge.

‘Ik wil alleen een kopje koffie,’ zei mijn vrouw. Maar ik heb een gezonde eetlust en ze bakken in Jeruzalem

smakelijk brood, dus ik begon opnieuw. Zij het in een iets sneller tempo, vanwege mijn afspraak. Precies om halfnegen meldde ik mij in het King David Hotel. Die Engelse journalist had daar blijkbaar geen klepperdeur, want hij moest telefonisch worden verwittigd. Zowat vijf minuten later verscheen hij in de verwilderde toestand van iemand die een afspraak heeft vergeten en zich razendsnel heeft moeten aankleden.

‘Good morning,’ riep hij met geveinsde geestdrift. ‘Zullen we samen ontbijten?’
Nou ja, ik heb een gezonde eetlust, dus...

VII

In Oost-Jeruzalem, de ommuurde oude stad, wonen vele geloven groepsgewijs bijeen. De Almachtige heeft er een lang weekend, want op vrijdag rusten zijn mohammedanen, op zaterdag zijn joden en op zondag zijn christenen. Toeristen kunnen dus altijd wel ergens terecht. Omdat ik op een gewone, voor niemand heilige ochtend door een der vele poorten ben binnengegaan, kom ik in een steeg vol door Arabieren gedreven winkeltjes terecht, die op dit moment weinig klandizie hebben. Wat is uitgestald, resorteert voor het grootste deel onder de geschapen behoeften, die eigenlijk de aardigste zijn in dit leven. Liefst zou ik ze rustig bekijken, maar dat kan niet, want door de ontstentenis van Koning Klant zijn de verkoopmethoden hier uiterst agressief: als je niet oppast word je lijfelijk zo'n winkeltje binnengedragen.

Een oude, der dagen zatte Arabier die, zij het zéér

langzaam, is weggelopen van een der sublieme tekeningen die Ro Mogendorff in Jeruzalem maakte, vormt een uitzondering. Het zal hem een zorg zijn of ik zijn winkeltje betreedt. Daarom doe ik het. Ik koop een aardig versierd doosje bij hem, waar ik best eens iets in zou kunnen doen, al weet ik voorshands nog niet wat. Het doosje poseert als lokaal handwerk en is dus, ongetwijfeld, met behulp van een computer in massaproductie door een fabriek uitgebraakt. In welk land, weet ik niet. Oost-Duitsland is de nijvere smidse van onze kerstboomversierselen en heilige kribbetjes. Die dingen maak je blijkbaar efficiënter en goedkoper als je niet door geloof wordt afgeleid. Maar wat doet het er toe? Te Florence heb ik, jaren geleden, eens met grote zorg een das uitgekozen, omdat Italianen zo knap zijn in het maken van zijde. Toen ik ermee thuiskwam wees mijn vrouw mij op een heel klein etiketje met het opschrift: 'Made in Great Britain'. Toch was het best een aardige das. En sterk. Ik draag 'm nog wel eens, al begint-ie een beetje te verbleken, net als het Engelse pond.

Met het doosje in een zak van grauw papier loop ik verder.

In kleine, kale cafeetjes zitten oude mannen, baardig van wijsheid en toegerust met hoofddoeken, een onduidelijk spelletje te doen, waaraan gekleurde stenen te pas komen. Ze drinken er een vingerhoedje Turkse koffie bij, of helemaal niks. Misschien hebben grijsaards hier, net als in Italiaanse dorpen, geen consumptieplicht meer - de rente van hun jonge jaren, toen ze nog geld konden uitgeven.

Een in helle kleuren geklede vrouw zit neergehurkt in het straatje met een hand vol vrijwel verlepte bloe-

men, die ze per stuk wil verkopen aan mensen die dóórlopen. Kleine morsige jongetjes zijn arm en toch vrolijk. Een barbier, die nodig zelf eens geschoren moet worden, neemt in zijn salon, ter grootte van een ruime wc, een wat vervaalde sjeik voorzichtig bij de neus. Een introverte hond heeft vlooiën. Een radio zingt uit hoge keel een Arabische tophit.

Je bent hier wél ver verwijderd van de Leidsestraat, de bijstand, de hapklare brokken in blik, de prijscompensatie en de lekkernij die een vrouwenleven swingend maakt.

Er nadert nu een wat slordig gedoste Arabier, gezeten op een ezeltje. Niks bijzonders hier, want het is eigenlijk het enige vervoermiddel, smal genoeg, om zich in deze straatjes vlot te kunnen voortbewegen.

Ik ga al tegen de muur staan om hem te laten passeren, maar hij trekt even aan de teugel en stopt. Zijn vrolijke, donkere ogen kijken geamuseerd op mij neer. Dan vraagt hij, uiteraard in het Engels, waar ik vandaan kom.

‘Holland,’ zeg ik.

En ik wacht gelaten af, hoe mijn nationaliteit bij hem aankomt. Het valt mee.

‘Holland,’ roept hij, op dat ezeltje gezeten als in een fauteuil. ‘I know many people from Holland.’

En hij produceert een stapel beduimelde visitekaartjes en laat me er een paar zien. De heer Van Balen uit Rotterdam. De heer Koekelhorn uit Maastricht. En de heer Vanderbeile uit Antwerpen. De Vlaming zie ik door de vingers, maar Heinrich Willinghoff uit Hamburg retourneer ik onbestelbaar. Hij maakt 'n ‘nou ja’ gebaar en zegt in zijn zorgvuldig Engels: ‘Holland is goed. Hollandse gulden is goed. Zwitserse frank ook.’

En de Duitse Mark. Zéér goed. Hoeveel Israëlische ponden hebben ze u bij de bank gegeven voor honderd gulden?’

‘Driehonderdvijftig.’

‘Ik geef u driehonderdtachtig. Dóén?’

Van onder zijn rokken haalt hij een buidel geld te voorschijn, maar ik moet hem teleurstellen. Het Israëlische ministerie van financiën beconcurrereert deze wisselaars, door elke vreemdeling die in zijn eigen valuta z'n hotel betaalt een reductie van achtentwintig procent te geven. De man stopt zijn kapitaal weer weg en zegt: ‘Holland good. Guilders good. Den Oiyl good.’

Een Arabier op een ezeltje, helemaal in Oost-Jeruzalem! Ik vond het tóch leuk voor Joop, zo'n verre fan.

VIII

De laatste dag breekt aan en de vreemdeling in Jeruzalem pakt zijn koffer.

Het gekke is dat ik me eigenlijk helemaal geen eenzame vreemdeling heb gevoeld. Want hoe gaat het hier? Je stapt 's ochtends een willekeurig café binnen om koffie te drinken en merkt dat iedereen er niet Ivriet, maar Duits spreekt. De baas is een kleine, wat versleten oude man, ooit eens uit Berlijn of Hamburg verdreven. Hij geeft, wat men in ondernemingen noemt ‘de grote lijnen aan’. Terwijl zijn fikse dochters het werk doen, handvaardig en efficiënt, drentelt hij met een iets te klein hoedje op het hoofd rond en zegt zo nu en dan in het Duits tegen een van die vrouwen: ‘Dáár zit nog iemand die je moet bedienen.’

‘Ja, vader...’

Dat klinkt licht geïrriteerd, maar ze heeft haar ogen dan ook niet met leukoplast dichtgeplakt en ziet het echt zélf wel. Maar hij blijft het doen. Even later hoor je weer: ‘Der Herr, dá...’

De klanten, die vertederd met hem converseren, zijn ook allemaal oud, net als hij. Jongeren zie je hier niet. Die hebben, denk ik, geen behoefte aan de prolongatie van een vroeger, waaraan ze zelf geen bitterzoete herinneringen bewaren.

Een eindje verderop is een cafeetje waar een uit Italië gekomen jood, onder het kastijden van het deeg zijner pizza's, met de klanten de dingen van de dag doorneemt in zijn sierlijke moedertaal, terwijl zijn vrouwtje de espresso-machine bedient. Tien meter verder blijkt, in een elegante theesalon, de voertaal der oude dames Frans. En om de hoek talmt Wenen nog wat na in een Kleine Konditorei.

De eigenaar is een grijze, wat zwaarmoedige man die liever kijkt dan praat.

Hij wordt bijgestaan door een Israëlische jongen van 'n jaar of achttien - vol goede wil, maar het buskruit heeft hij allerminst uitgevonden. Nu hóéft dat ook niet want het is, tot ons aller verdriet, al uitgevonden. De jongen doet te veel mededelingen die ook achterwege hadden kunnen blijven en verricht onafgebroken overbodige handelingen, zoals het telkens weer anders rangschikken van de harde Weener en de Sacher taarten in de kleine etalage. De baas ziet het hem zwijgend doen. Hij verdraagt hem, als regen en wind, waar je nu eenmaal niets tegen kunt doen.

Hij schenkt mijn koffie in, zet het kopje voor me neer

op de bar en vraagt in de taal van Hans Moser: 'Moet je er geen gebak bij?'

'Dank u.'

Er komt een lichte spot in zijn sombere ogen als hij zegt: 'Bang dat je te vet wordt?'

'Nee, dat is het niet. Maar ik heb m'n ontbijt gehad.'

Hij haalt z'n schouders op.

'Maar dan kun je toch nog wel een stuk taart eten,' zegt hij. 'Lekker hoor. Weens.'

Maar zijn invitatie is me te zoet.

Naast hem op de bar ligt een exemplaar van het Duitse dagblad in Jeruzalem.

Kiosken zijn ruim voorzien in deze stad. Behalve Hebreeuwse en Arabische kranten kun je er in Israël gemaakte dagbladen in het Duits, Frans, Spaans, Yiddisch, Hongaars, Roemeens, Engels, Pools en nog een paar talen kopen. Géén Nederlands. Dat verbaast me niet. Wij zijn eraan gewend dat ons gebabel buiten de grenzen van Nederland en Vlaanderen definitief ophoudt. Dat Israël een met de Académie Française vergelijkbaar college heeft om de zuiverheid van de taal te bewaken, valt bij een zó kosmopolitisch samengestelde bevolking wel te begrijpen.

'Waar kom je eigenlijk vandaan?' vraagt de man van de Konditorei.

'Uit Amsterdam.'

Opeens kijkt hij, voor zijn doen, een beetje vrolijk.

'Amsterdam,' roept hij, 'maar dan ken je natuurlijk meneer Gans wel. Die woont daar ook.'

Ik doe, beleefdheidshalve, of ik nadenk.

'Meneer Gans, de juwelier,' zegt hij.

Nu gaan er dagen voorbij dat ik geen juwelen koop. Maar ik zeg: 'O ja, een bekende juwelier.'

‘Hij heeft mijn vrouw eens geld voorgesloten toen ze in Amsterdam te veel had uitgegeven,’ zegt hij. ‘Een echte gentleman, meneer Gans. Doe hem de groeten.’

En met deze opdracht in mijn bagage vlieg ik de volgende ochtend terug naar het Amsterdam van meneer Gans - de juwelier.

Terug van vakantie

Om mij goed in te scherpen dat de vakantie definitief voorbij was, moest ik meteen naar een begrafenis.

Zij het van een héél ver familielid, dat ik in geen dertig jaar had gezien, dus mijn waterlanders kwamen er niet aan te pas. Na de schrale plechtigheid, die qua sfeer geleek op de slecht bezochte première van een stuk dat onherroepelijk valt, ging ik in mijn eentje terug naar het hek, want iemand om te condoleren was niet voorhanden. Naarmate ik verder liep werden de graven ouder en pompeuzer. Net als in de bouwkunst wordt de laatste eer tegenwoordig zakelijk en zuinig langs de liniaal getrokken. Maar vroeger dorsten de mensen nog monumentaal en pathetisch uit te komen voor hun gevoelens.

Geïmponeerd bleef ik staan voor een enorme grafkapel die iets weg had van een muziektent. Maar in plaats van een blaascorps hield zich onder de hoge koepel een meer dan levensgrote, uit steen gehouwen engel op, die zich vooroverboog om, zo eeuwig mogelijk, een krans te houden boven een marmeren zerk. De engel had opmerkelijk lange tenen en ontsekste borsten. Haar gelaatsuitdrukking was volstrekt neutraal. Ze zou ook bijpassend hebben gekeken als ze, in plaats van de krans, een koekepan met een gebakken ei had vastgehouden.

Op het pad naderde nu een kleine, vergrijsde man met een uniformpetje op het hoofd en tuingereedschap in de hand.

Hij behoorde tot het personeel van de dodenakker en bleef voor het verblijf van de engel staan. Hij keek

als een museumsuppoost bij het enige schilderij in de collectie dat hij zelf ook mooi vindt.

‘Dat was nog een heel werk,’ zei ik tegen hem.

Hij knikte en sprak eerbiedig: ‘Geheid.’

Terwijl ik over het gebruik van deze term in dit verband nadacht, vervolgde hij: ‘D'r mot voor geheid wezen, indertijd. Zolang ik hier werk staat het er al. En nog steeds waterpas. Kijkt u zelf maar. Nee, daar moet voor geheid zijn, anders was 't al verzakt.’

Ik zei het al - vroeger drukten nabestaanden hun gevoelens pompeuzer uit dan nu.

De man hief zijn rechterarm in de lucht en wees met zijn vinger.

‘Dáár,’ zei hij. ‘Tussen de vleugels van die engel maken vogeltjes ieder jaar een nestje. Ik begrijp het wel. 't Is een beschut plekkie.’

Hij glimlachte. De engel niet.

‘Veel vogels zijn hier,’ zei hij. ‘En veel knijnen. Nou weet u, knijnen zijn gangengravers. 't Liefst zitten ze met de hele familie vlak onder zo'n zerk. Da's voor hun nou weer een beschut plekkie. Maar ja, soms worden 't er te veel, hè. En je moet oppassen dat de boel niet gaat verzakken.’

‘Doen jullie er iets tegen?’ vroeg ik.

‘Overdag zie je de knijnen niet,’ antwoordde hij. ‘Maar we hebben hier een lichtbakvergunning. Dus 's nachts schieten we er vaak een heleboel af.’

Ook bij deze mededeling bleef de engel neutraal kijken. Ik probeerde me die nachtelijke jachtpartijen in het rijk van Dracula voor te stellen, maar ik slaagde daarin niet. Het ‘rust zacht’ op de grafkranslinten kreeg alleen iets betrekkelijks.

Er naderde nu een man met een rode valhelm op, die kennelijk op weg was naar een wachtende motorfiets. Ook hij bleef stilstaan en sprak: ‘Ja, dat was nog uit ruime beurs. Vroeger tijd, hè. Tegenwoordig is het hier allemaal bezuiniging geblazen. En waarom? Eigen schuld, meneer. Indertijd kon je, als famielje, een bedrag ineens betalen. Een ronde som. En dan nam het kerkhof op zich het graf in orde te houden zolang het kerkhof bestaat. Ja, met begonia's erop, hou u daar effe rekening mee. De begonia's kosten toen vijftien cent en nou éénvijfenzeventig. Daar hebben ze zich financieel lelijk mee in de vingers gejaapt. Duizenden per jaar moeten erbij.’

‘Gaat u ook over de bloemen?’ vroeg ik.

‘Nee, ik speel op het orgel in de aula,’ antwoordde hij. ‘t Is afwisselend werk, want je speelt op verzoek. Vóór de plechtigheid krijg ik altijd op een briefje wat de familie verlangt. Meestal bekend repertoire. Maar soms sta je voor een puzzel. Vorige week had ik een briefje en daar stond op: “de paardemars”. Zou u dat weten?’

Ik schudde het hoofd.

‘Ik ook niet,’ zei hij. ‘Maar ik heb gewoon “Veilig in Jezus armen” gespeeld - en geen klacht gehoord.’

1 Mei

Op 1 mei moest ik aan hem denken - met gemengde gevoelens.

Ulco heette hij en hij was onze kopij-jongen. Niet gisteren, maar in 1933, toen ik werkte op de redactie van het sociaal-democratisch dagblad in Den Haag. Ik heette daar 'jongste verslaggever'. Maar Ulco was nóg jonger. Een knaap van vijftien jaar, belijdend lid van de Arbeiders Jeugd Centrale. Niettemin ontving hij een luttel weekloon.

Ik zeg 'niettemin', omdat onze veel te kleine redactie vaak leunde op partijgenoten die gratis medewerkten uit idealisme. Zij waren gegeven paarden, die je niet in de bek moest kijken. Onze fotograaf, een gepensioneerde rode tramconducteur, werkte met een achterhaalde apparatuur. Hij moest zóveel statieven ontvouwen dat, als hij eindelijk schietklaar stond, het te vereeuwigen onderwerp meestal was verdampt. Een andere gepensioneerde, die vroeger bij de posterijen had gewerkt, maakte voor ons belangeloos doch in de stijl van de vorige eeuw verslagen van verenigingsavonden. Tenminste, tot ik in dienst kwam en het karwei van hem overnam. Ik was erbij toen mijn baas hem mededeelde dat we voortaan geen beroep meer hoefden te doen op zijn idealisme. Hij verbleekte, greep zich vertwijfeld aan het hoofd als een slechte acteur in een ouderwetse draak en riep: 'Maar man - dan kan ik 's avonds nooit meer weg.'

Een bondiger samenvatting van het begrip huwelijk heb ik nooit gehoord.

Ulco stond op de loonlijst, want hij had een volledige

dagtaak, vaak met avondlijke overuren. Verslaggevers maakten toen nog ‘persklare’ verslagen. Als ik bij de rechtbank zat wist ik dat Ulco, eens per uur, achter mij zou oprijzen om de volgeschreven blaadjes in ontvangst te nemen en, op de fiets met het rode AJC-vlaggetje, naar de krant te brengen. Hij was zeer accuraat en zeer zwijgzaam. Ook zonder het vlaggetje zou je onmiddellijk de echte AJC-er in hem hebben herkend - blond gekuifd, gezond, helder van oogopslag en gekleed in een pilo pofbroekgewaad, waardoor hij steeds op weg scheen naar een kampvuur, ten einde deel te nemen aan een goed, open gesprek en vervolgens te luisteren naar een socialistisch vers van Margot Vos. Maar hij was onophoudelijk op weg naar de krant.

Pieters, onze stadsverslaggever die mij in het vak opleidde, zat vol grappen en rook op alle uren van de dag naar drank.

Al lang voor Jaap van der Merwe had hij een nieuwe tekst gemaakt op de *Internationale*, die hij vaak aanhief. Ik herinner me de zinnen: ‘Makkers kom, de oude klare, wacht ons in de kroeg met smart.’

Naast zijn bureau in het redactievertrek hing een groot stuk karton. Dat was zijn eigen muurkrant. Hij plakte er van alles op. Een fotomontage van ir. Albarda, de fractieleider der SDAP, naast twee opmerkelijke juffrouwen die hij uit het badnummer van *De Lach* had geknipt. Een kop uit onze krant met een uitspraak van Wibaut die door weglating van een paar woorden een obscene betekenis had gekregen. Of berichtjes met een noodlottige drukfout, zoals: ‘Het VARA-zomerfeest ging rustig van start, maar toen Lien en Ans Mierevelt op het grote podium waren gekeest stroomden de men-

sen bij duizenden toe.’ De getrainde lezer begrijpt dat de k van gekeest een w had moeten zijn.

Bij het naderen van de eerste mei voerden partij en vakbeweging een actie met de slogan: ‘Op 1 mei zijn wij vrij.’ Omdat onze krant vele pagina's over de feestelijkheden en de redevoeringen op de dag van de arbeid volschreef, gold de slagzin allerminst voor de redactie, want wij moesten veel harder werken dan gewoonlijk.

Op 30 april werden aan het eind van de middag de taken door onze chef verdeeld. Ook Ulco zou het druk krijgen. Toen de bijeenkomst achter de rug was, plakte Pieters, met een snaaks lachje, een strook op zijn muurkrant die hij zelf vervaardigd had: ‘Op 1 mei zijn wij vrij, behalve wij.’ Het was goed voor een lach. De volgende ochtend waren we al weer vroeg present. Ik was net bezig een zak, oftewel een tweekoloms aanhef voor het grote mei-verslag te maken, toen Pieters uitriep: ‘Verrek. De muurkrant is weg.’

We keken allemaal naar de lege plek naast zijn bureau. En hoorden de zachte stem van Ulco zeggen: ‘Dat heb ik gedaan. Verscheurd en weggegooid.’

‘Ben jij nou helemáál belazerd?’ riep Pieters. ‘Waarom heb je dat gedaan?’

‘Het was niet goed,’ zei Ulco. ‘Het hóórde niet.’

Hij stond zeer eenzaam met opgeheven hoofd in het vertrek. Een AJC-er die wist wat niet hoorde. En die zijn bijdrage aan de heilige mei-dag had geleverd door al die oneerbiedige spot met de idealen te vernietigen.

Annet

De poes in het café was oud en uitgezakt en toen ze kopjes gaf tegen mijn been, merkte ik dat ze sterk verhaarde. Ze deed me denken aan Annet van de familie Dijkstra. Die verhaarde ook zo en had dezelfde ordinaire kleur bruin.

Bart Dijkstra was in de vierde klas van de lagere school mijn vriend, ofschoon we weinig gemeen hadden want hij behoorde tot de vechters en ik niet. Hij noemde me altijd 'slome'. Toch hadden we een band. In de gymnastiekzaal moest ik eens het zwaantje uitvoeren. Daar ik een zeer slechte gymnast was, mislukte het. Ik kwam ondersteboven te hangen, met één knie in een ring. Alle jongens lachten en de gymnastiekmeester ook. Maar Bart stond op, liep ernstig door de zaal en tilde me uit de ringen. Hij was dus mijn vriend. Op zaterdagmiddag kwam ik dan ook vrij geregeld bij hem. Hij had een voos dikke, altijd op jammerende toon sprekende moeder en verscheidene broertjes en zusjes. De familie woonde in een groot, oud huis met een achtertuin zonder planten of bloemen. Er lag alleen grind. Op de buitendeur stond B.J. Dijkstra Pzn., beëdigd makelaar. Toen ik er de eerste keer, op een stralende zomermiddag aanbelde, deed de vader van Bart open. Hij was een zeer grote, atletische man, van top tot teen in het zwart gekleed en hij keek op mij neer met een voorbarige verachting. 'Wat mot je?' vroeg hij.

'Ik ben een vriend van Bart, meneer,' zei ik. Hij maakte een onduidelijk keelgeluid dat leek op het woordje 'kom', keerde me de rug toe en liep het huis in.

Ik volgde hem op eerbiedige afstand. Bij de keuken gekomen, pakte hij twee pannedeksels, duwde ze me in de handen en zei: ‘Ga maar naar de tuin, daar zijn ze.’ Hij sprak langzaam, hees en gevaarlijk. Ik liep de gang door en kwam in de tuin. De kleine kinderen waren daar bezig met pannedeksels in verschillende formaten een hevige herrie te maken. Alleen Bart had een echt instrument, zo'n kleine, zeshoekige treklarmonika, die in het circus wel eens door een clown wordt bespeeld. Maar hij kon er niks van. Hij trok het ding alleen maar uit en in, waardoor het een zeurderig geluid maakte. Terwijl ik onthutst naar het luidruchtig schouwspel keek, hoorde ik roepen: ‘Hé, jij daar. Je moet óók slaan met die deksels.’

Het was de heer Dijkstra. Hij stond, groot en dreigend, op het plat van de eerste etage naar ons te kijken. Ik ramde de deksels meteen tegen elkaar. Pas toen hij naar binnen was gegaan vroeg ik aan Bart: ‘Waarom doen we dit?’

‘Het moet van m'n vader,’ antwoordde hij, een beetje verlegen voor zijn stoere doen, ‘als 't mooi weer is, tenminste. Want dan hebben zij daar de ramen open.’

Met de harmonika in zijn handen wees hij even naar een groot, aangrenzend gebouw. Het was een ziekenverpleging, waar oude, uitgeputte mensen in kamerjassen zaten bij open vensters, die echter al spoedig, één voor één door nijdig kijkende nonnen werden gesloten.

‘Mijn vader wil dat ze ons huis kopen voor hun uitbreiding,’ zei Bart, weer aan de harmonika trekkend. En hij legde me uit dat de georganiseerde herrie ten doel had de verkoop te bespoedigen. Het was een hard middel, maar het bleek doeltreffend. Toen we in de vijfde

klas zaten vertelde Bart me dat ze gingen verhuizen naar een moderne woning aan de rand van de stad.

‘Vader is blij,’ zei hij. ‘Ze hebben veel geld betaald.’

Ik kon me niet voorstellen hoe hij er blij uit zou zien.

Toen ik een volgende zaterdagmiddag aanbelde, werd de deur opengetrokken met een touw. De heer Dijkstra riep uit de verte: ‘Ben jij dat, Bart?’ maar ik schreeuwde terug dat ik het was.

‘O, kom dan maar boven,’ hoorde ik daarna. Ik ging de trap op. In de kamers op de eerste etage stonden de grauw-groene kisten van de verhuizer al gepakt en kon je aan de plekken op het behang zien waar de schilderijen hadden gehangen. De heer Dijkstra bevond zich op het plat, met zijn jas aan en zijn sneehoed op, zwart weer, want hij had een voorkeur voor die kleur.

‘Bart is naar het nieuwe huis,’ zei hij. ‘Maar ik heb iets voor je.’

Terwijl ik op het plat stond, ging hij het huis binnen. Even later riep hij: ‘Vang,’ en wierp me de trekharmonika toe, die in de lucht een tjengelend geluid maakte.

‘Dat rotting hebben we in het nieuwe huis niet meer nodig,’ zei hij grimmig. Op dat moment kwam de oude poes Annet het plat oplopen, voorzichtig en sukkelachtig. De heer Dijkstra keek naar Annet en riep: ‘Jou wil ik daar óók niet meer zien, mormel.’

Hij greep het beest bij de achterpoten en sloeg het met zó'n enorme kracht tegen de blinde muur dat de schedel werd verbrijzeld. Daarop wierp hij het oude lichaam met een boog over de schutting in de tuin van het ziekenhuis. Met de harmonika lang afhangend in mijn rechterhand, staarde ik verstard van ontzetting naar het kleine bloedvlekje op de blinde muur.

Een ander leven

I

Sinds mijn vrouw door het bezeren van haar enkel aan het bed gekluisterd is, leid ik een geheel ander leven. Het ontbijt maken stond al op mijn repertoire, maar als het opgegeten was verliet ik, toen ze nog op eigen benen kon staan, onbekommerd het pand. Nu zegt ze, in bed gezeten: ‘Je moet de bordjes en de koekepan wél meteen even afwassen.’

‘Waarom?’

‘Anders koekt 't zo aan.’

‘Goed,’ antwoord ik. En ik loop naar de keuken, die zowat zeven meter van het slaapvertrek verwijderd is. Als ik daar ben aangekomen, roept ze: ‘Nookkorrespe.’

Zo klinkt het tenminste, uit de verte. Ik kan het niet wisselen, loop dus zeven meter terug en vraag: ‘Wat zei je eigenlijk?’

‘Ik zei: ook de vorken en messen.’

‘Allicht. Ik ben toch niet helemáál gek.’

Ik ga naar de keuken en begin de ontbijtboel af te wassen. Als ik er een eindje mee gevorderd ben, roept ze: ‘Armklawer.’

Het klinkt als een vreselijke ziekte die je in de tropen kunt opdoen maar in Nederland niet kunt genezen, omdat alleen medicijnmannen weten hoe het overgaat. Weer loop ik zeven meter. Als ik op de drempel sta, zegt ze: ‘Ik riep: met warm water. Doe je 't met warm water?’

‘Nee, met koud.’

‘Dan krijg je het niet schoon. Vooral de koekepan niet.’

‘Onzin. Hij is al schoon.’

‘O ja? Laat 'm dan eens zien?’

Ik loop naar de keuken, pak de pan, keer terug naar de slaapkamer en hou de pan in de lucht. Ze kijkt.

‘Bij Mak van Waay op het Rokin hebben ze daar vaste mensen voor,’ zeg ik.

‘Waarvoor?’

‘Die laten voorwerpen zien tijdens een veiling. Geen koekepan, maar Boheems kristal of zo iets. 't Is een vak. Je moet nooit iets uit de handen laten vallen.’

‘Hij is niet schoon,’ zegt ze. ‘Kijk maar. In die ribbeltjes zit nog eigeel.’

‘Wat dondert dat nou?’

‘'t Is smerig. Dat komt ervan als je geen warm water gebruikt.’

Als ik bijna terug ben in de keuken roept ze weer iets. Ik zeg een woord dat zelfs in een vrijmoedig dagblad niet kan worden gedrukt zonder onnodig abonneeverlies, zet de pan op de vloer en begeef me naar de huiskamer. Daar staat, op de vensterbank, een oud, koperen tafelbelletje, dat ik van mijn moeder heb geërfd, die het aan de deur kocht van een man die aldoor begon te huilen. Ze noemde het ‘'t Huilbelletje’. Ik pak het en ga ermee naar het slaapvertrek.

‘Héét water, riep ik,’ zegt ze.

‘Je moet niet meer roepen. Dat versta ik toch niet. Als je iets tegen me zeggen wilt, moet je zwaaien met dit belletje. Dát hoor ik. En ik kom dan hier naar toe om te vragen wat je op je hart hebt.’

‘Goed.’

Weer ijl ik naar de keuken, stap daar in de natte pan, die ik vergeten ben, glij een eindje en val, languit, op de stenen vloer.

Vallen is alleen leuk als je het iemand anders ziet doen in een kluchtige film. Als ik net het woord - zie boven - heb uitgestoten, rinkelt in de slaapkamer het belletje. Ik zet de pan op het fornuis en loop de gang door, want ik heb niks gekneusd.

‘Wat was die herrie die je maakte?’ vraagt ze.

‘Ik stapte in de koekepan en viel.’

‘Hoe kan je nu in de koekepan stappen?’

‘Omdat die op de grond stond.’

‘Wie zet nou de koekepan op de grond?’

‘Ik.’

‘Je hoeft niet zo tegen me te schreeuwen. Kan ik het helpen dat ik hier lig?’

‘Nee schat, let maar niet op me.’

‘Leg me eens uit hoe het mogelijk is niet op je te letten.’

II

Wat sommige mannen in het koken aantrekt begrijp ik niet. Ik heb er in elk geval geen hoge muts van op. Het gedonder begint 's ochtends al. Ze zegt: ‘Nou moet je het vlees dat we vanavond zullen eten uit de diepvries halen. Da's de bovenste klep. Je legt het in de gewone vries. Dat is daaronder. Vergeet het niet, want als je het wel vergeet is het vlees vanavond zo hard dat je er alleen maar iemand de hersens mee in kunt slaan. Mij bij voorbeeld, als de verpleging je begint tegen te staan.’

Goed, dat verplaatsen van het vlees is een eenvoudige handeling. Het wordt pas moeilijk, als 's avonds het echte koken begint. Ik beperk me nu even tot de rijst. Ze zegt: 'Op de plank links staan drie zwarte pannen. Je moet niet de grootste nemen en ook niet de kleinste, maar de middelste, maar dan niet die ronde die een beetje buikig is, want dát is de braadpan. In de middelste pan, die niet buikig is, doe je water. De helft, maar dan een klein stukkie meer, een half vingertje zowat. De pan zet je op vol gas. Als het water kookt en het deksel begint te wiebelen doe je de rijst erin. D'r staan drie pakken rijst in de kast. Een rood pak, maar dat moet je niet hebben. Je neemt het blauwe pak, het aangebroken blauwe pak. Dat is niet helemaal genoeg, dus je moet er nog een ietsje uit het andere blauwe pak bijdoen. Zodra je de rijst in het water hebt gegooid, zet je het gas een beetje lager maar niet helemáál laag en draai je het kleine rode wekkertje op. Als dat wekkertje afloopt, doe je het gas uit. En dan moet je afgieten. Het afgieten is het ergste.'

'Waarom?'

'Omdat de pan zwaar is en erg heet. Maar het moet goed gebeuren. Tot het laatste druppeltje. Als dat laatste druppeltje eruit is, zet je de pan met de rijst weer op dezelfde pit. Maar je doet de pit niet aan. Je laat de pan gewoon een kwartier op de ouwe warmte van de pit staan. Snap je?'

'Ja hoor.'

Dat zeg ik meer uit trots dan uit overtuiging. Want het is een heel verhaal. Een hele sjeleile, zeggen ze bij het toneel.

Op weg naar de keuken begin ik me net te voelen als

op school, tijdens de wiskundeles. De eerste zin snapte ik nog wel, maar de leraar zei er nog zo'n hoop zinnen achter, die in mijn hersenpan een soort mist deden ontstaan. Politici op televisie hebben dat ook. Ze vertellen over een onderwerp waar ze zelf alles van weten en achten zo veel bij mij bekend, dat ik het spoor al na tien seconden bijster ben.

‘De middelste pan,’ denk ik. ‘Nee, dit is de buikige. Die andere. En niet helemaal vol water. De helft plus een half vingertje. Zou dit een half vingertje zijn? Nee. Ik kwak er gewoon wat uit. Maar nou is het weer te weinig, geloof ik. Nog een beetje erbij. Zo moet 't dan maar. Op het gas. Een beetje lager dan vol, maar niet helemaal laag. Juist. Wekkertje opdraaien. Dat loopt af als de deksel begint te wiebelen. Hoe weet het wekkertje dat? O nee, het wekkertje moet straks pas. Eerst de rijst erin. Het aangebroken blauwe pak. Daar moet een ietsje bij. Maar hoeveel is een ietsje?’

Dat ga ik in de slaapkamer vragen. Als zij het ietsje erbij gegooid heeft, zeg ik: ‘Dus dat moet nou in het water.’

‘Nee, als het kóókt...’

Na het eten zeg ik: ‘Ik ga vanavond naar het Vrouwenhuis. Ik voel twee lezingen in me. Ten eerste: “Huishoudelijke arbeid is mensonterend”. En ten tweede: “Leven en lijden van Florence Nightingale”. De dames zullen aan m'n lippen hangen.’

‘Nee hoor,’ zegt ze, ‘ze laten je niet binnen. Wees maar blij. Als ze je wél binnen zouden laten, moest je vast de wc schoonmaken. Voor dat karweitje kunnen ze, geloof ik, niemand vinden.’

Gevoel

Toen ik de oude man die in het Vondelpark stond enige meters gepasseerd was, riep hij me na: ‘Hé, kom eens hier.’

Ik draaide me om en liep naar hem toe.

‘Wat is er?’ vroeg ik.

‘O nee, ik bedoel u niet,’ antwoordde hij. ‘Ik bedoel m'n hondje. Die kleine zwarte daar.’

Hij wees en ik keek.

‘Leuk hondje,’ zei ik beleefd.

‘Vindt u?’ vroeg hij mat. ‘Ik vind er niks aan. Maar misschien komt het nog. Ik heb 'm pas.’

Hij was een kleine, schonkige man met een doorlijnd gezicht en hij keek me, door een zware bril, aan met ogen van een dof soort grijs.

‘Waarom hebt u dat hondje dan?’ vroeg ik, want dat leek me ter zake.

‘Eigenlijk op doktersadvies,’ antwoordde hij. ‘Het klinkt gek, maar het zit zo. Ik heb een nieuwe dokter. Die ouwe is er namelijk mee gestopt. Hij durfde 's nachts niet meer in te slapen, uit vrees dat de telefoon zou gaan. Ook erg, hè? Hij heeft ten slotte de boel maar overgedaan aan een jongeman. Nou ben ik van natuur niet iemand die naar dokters loopt. Je bent patiënt voor je het weet. En de meeste dingen gaan vanzelf over. Kapot moet je uiteindelijk tóch. Maar ik had wel erge last van m'n rug gekregen. Ik kon niet meer bukken om m'n schoenen aan te doen. En dat zalfje hielp niet. Ik had 't niet van m'n dokter maar van m'n hospita. Bij die vrouw heb ik een kamer en ze geeft me te eten. Meer niet. Ik

onderhou geen geslachtelijke gemeenschap met d'r. Daar is ze te oud voor. Ze denkt niet aan zulke dingen. Trouwens - ik moet geen vrouw. Ik heb nooit een vrouw gemoeten. Niet dat ik verkeerd geschapen ben. Maar - het vrijgezelle type, hè. Geen behoefte aan iemand.' Hij verhief zijn stem weer: 'Hé, kom eens hier.'

Maar het hondje negeerde hem.

'Klein sekreet,' zei de man. 'Die vrouw is doller op 'm dan ik, anders had ik 'm misschien al weggedaan. Maar goed - dat zalfje hielp niet en 't werd steeds erger, dus ik ging ten einde raad maar naar die dokter. Hij onderzocht me, maar hij kon niks vinden. Toen ging hij met me praten want - zei hij - het kon ook wel uit m'n geest komen. Dat was waarschijnlijk weer iets nieuws. Hij vroeg of ik zorgen had en of ik misschien m'n werk miste. Want ik ben al drie jaar gepensioneerd. Nou heb ik vierenvestig jaar bij dezelfde fijnhouthandel gewerkt, met de grootste tegenzin. Alleen maar omdat je nou eenmaal werken moest in mijn tijd. Dus m'n werk miste ik niet. Bepaald niet. Maar we praten zo verder, die dokter en ik, en ik zeg tegen hem: "Waar ik me wel eens zorgen over maak is, dat ik helemaal geen gevoel meer heb." Want dat is zo. Vroeger wel. Maar nou niet meer.'

Hij keek me aan met diepe ernst.

'En ik heb 'm ook een voorbeeld gegeven,' zei hij. 'Een half jaar geleden is m'n moeder gestorven. Negentig was ze. Ze zat al jaren in zo'n huis. M'n vader was al veel eerder gegaan. Familie had ze niet meer. Ze was enigst kind en ik ook. En ik heb haar ook als enigst kind begraven, helemaal alleen in de enigste volgauto. 't Was

een kale boel. Op de kist lagen mijn bloemetjes en de bloemetjes van het huis. Na afloop kreeg ik in dat zaaltje een kop koffie met een plakkie cake. Er was gelegenheid tot condoleren, maar er was niemand komen opdagen.'

Het hondje kwam opeens zoet naast zijn voeten zitten. Hij bevestigde de riem en vervolgde: 'Toen de koffie op was ging ik in de volgauto naar huis. Maar ik voelde me niet bedroefd. Ik dacht: "M'n moeder is dood, nou ben ik alleen op de wereld." Daarna gingen m'n gedachten hun eigen gang. Alleen op de wereld. Dat was een kinderboek. Over een jongetje dat aan het zwerven ging met een bedelaar. Hoe heette die bedelaar ook weer, dacht ik. Een uitheemse naam had hij. Mijn hospita heeft ook 'n uitheemse naam, want haar vader was een Italiaanse schoorsteenveger. Ze kookt vaak Italiaanse gerechten. Lekker. Wat zou ze vandaag koken, dacht ik. Op vrijdag kookt ze meestal vis. Is 't vrijdag? Nee, 't is woensdag. Dan krijg ik dus geen vis, maar vlees. Gelukkig. Dát zat ik te denken in die volgauto. En ik had net m'n moeder weggebracht. Dan heb je toch geen gevoel meer?'

Hij keek naar 't hondje.

'Die dokter zei dat ik een huisdier moest nemen. Dan had ik een wezen om me aan te hechten. Maar 't wil niet erg lukken, meneer. Of het ooit komt? Daar heb ik een hard hoofd in. Ik ben bang dat 't dood is, mijn gevoel.'

Omgang met mensen

I

Toen ik 's middags het station van Alkmaar uit kwam stond ik opeens tussen een aanzienlijk aantal door autobussen aangevoerde mensen, die spandoeken ontrolden en borden met leuzen uitlaadden.

‘Lees *De Waarheid*,’ riep een van hen.

Dat was praktisch, want daarmee gaf hij meteen de grenzen van het hier uitgedragen idealisme scherp aan. Uit een luidsprekerauto klonk een stem die zei: ‘Demonstreer mee tegen de Westduitse Berufsverbote.’

Terwijl de nog wat ordeloze groep particulieren door enige organisatorische geesten werd omgesmeed tot een optocht, baande ik mij een weg naar de taxistandplaats naast het station, want ik moest met enige spoed naar Bergen.

Er bleek maar één auto voorhanden te zijn. De chauffeur stond ernaast, leunend op zijn portier. Hij zei: ‘Ik heb toch zó de pest aan die gosers, hè.’

Een ogenblik dacht ik dat ik te doen had met een tijdens de koude oorlog ingevroren communisten-hater, maar hij vervolgde: ‘Moffen. Da's het érgste wat er is.’

‘t Zijn geen moffen,’ antwoordde ik. ‘Ze demonstreren tegen de Berufsverbote.’

‘Da's toch Duits?’ zei hij.

En wijzend in de richting van het station: ‘En daar staat een Duitse bus. Nee, ik zie wat ik zie.’

Hij klom in zijn auto en vroeg: ‘Kom-ie naast me zitten? Da's gezelliger.’

Ik deed het. Hij was een stevige, breedgeschouderde man, met dik grijs haar en een doorlijnd gezicht. Nadat hij de motor had aangezet gingen we van start, maar heel langzaam, want we zaten vlak achter de stoet die nu vertrok.

‘Ik heb nog eens gevochten met een ss-er,’ zei hij.

De mededeling bleef boven ons hangen, roepend om nadere bijzonderheden.

Buiten hoorde je weer: ‘Berufsverbote!’

‘Rottaal, dat Duits,’ zei de chauffeur. ‘Maar die ss-er was een Hollander. In Duitsland, weet je. Wij moesten daar werken in zo'n vliegtuigfabriek. Onderdelen. En hij hield toezicht op ons. Dus als hij in de buurt kwam, moest je je smoel houden. Want die jongens waren allemaal goed. Ik spreek er nog wel eens een paar. Er werkt er eentje bij 't spoor hier. En in een garage. Die ouwe tijd schept een band.’

Hij probeerde vergeefs langs de stoet te komen.

‘Nou was ik daar kameroudste,’ zei hij. ‘Dan moest je zorgen dat de dingen een beetje ordelijk gebeurden. Aan sabotage ben ik nooit begonnen, hoor. Te bang voor m'n hachie. Ik wou er levend doorkomen en dat is gelukt. Maar wat we wél deden... Kijk, die Russische krijgsgevangenen hadden 't nog zwaarder dan wij. Veel werk, veel slaag en geen eten. Die werden apart langsgevoerd onder de dreiging van het geweer. Nou had je van die knollen, die konden wij vrij kopen. Lekker smaakten ze niet, maar het was voedsel. Als zo'n rij Russen langs kwam, dan gooiden wij van die knollen op de grond. Die raapten ze op. En dan lachten ze tegen ons, zo besmuikt...’

Hij deed het even na.

Geen acteur ter wereld had het zo prachtig en zo sober gekund. Je zag die Russen vóór je, bang en blij tegelijk.

‘Maar nou ging ik, als kameroudste, ook over het eten. Dat moest ik halen, met een paar jongens. Eerst in de rij staan, natuurlijk. Dat hoorde erbij. Maar een keer was ik net aan de beurt en toen komt die Hollandse ss-er en die wilde me wegdouwen. Ik gaf 'm een paar hengsten op z'n kop, man, ze stonden allemaal te glimmen van plezier, de Polen, de Fransen en de Belgen, want ik deed het echt uit aller naam, zoals ze dat noemen.’

Hij zat stralend naast me. Er zijn veel soorten geluk.

‘Maar nou had ik één buitenkansje,’ zei hij. ‘Bij dat slaan kwam ik te vallen, met m'n kop tegen een ijzeren stang. Ik had zó'n blauw oog. En dat heeft me gered voor die gestaprechtbank. Want een ss-er slaan was niet misselijk. Maar m'n baas daar, was zo'n mof die de pest aan Hitler had. En die verklaarde dat ik een prima arbeider was en dat die hufter me eerst een blauw oog geslagen had. Een rare vogel, die baas. Ik kwam wel eens bij hem, 's avonds. En dan moest ik een Engels liedje voor hem zingen. Nou ja, ik zong maar wat. En hij lachen. Engels vond-ie leuk.’

We konden nu de stoet passeren.

‘Berufsverbote!’ schalde het weer.

‘Rottaal,’ zei hij.

II

Tegen zessen stapte ik, op het Damrak, in de tram naar huis. Alle zitplaatsen waren bezet. Het werd staan, dicht op elkaar gedrukt, mannetje aan mannetje, of mannetje aan vrouwtje. In het laatste geval ontstaat een soort lichamelijke intimiteit zonder liefde, zoals in sommige huwelijken.

Terwijl nog steeds nieuwe passagiers binnenklommen om zich met hun stadgenoten te verstrengelen, dacht ik aan een oude man die mij in een café vertelde dat hij onlangs, na een onfortuinlijke wrijving met de letter van een wet, vier maanden in de gevangenis op de Weteringschans had moeten doorbrengen. Toen zijn straftijd om was werd hij vrijgelaten en stapte hij, voor de poort van het gevang, in een eivolle lijn tien om naar huis te gaan. Een jong meisje op een bankje dicht bij de deur vroeg: ‘Wilt u zitten, meneer?’

‘Nee, schat,’ zei hij.

De bestuurder sloot eindelijk de deuren en zei door de luidspreker: ‘Dames en heren. In deze tram kunnen zich mensen ophouden die belangstelling hebben voor uw portemonnee.’

We reden. De subtiel geformuleerde waarschuwing had de sfeer in de tram opeens veranderd. Nauwelijks merkbaar, hoor.

Als hij gezegd had: ‘Dames en heren. In deze tram kan zich een vogelspin ophouden,’ zouden de mensen onmiddellijk, in paniek, elkaar en hopelijk ook die spin hebben vertrapt. Maar nu zag je niets.

Ons innig samenzijn was alleen vergiftigd door een zwijgend wantrouwen dat eerst niet bestond. Ik hing

aan de lus, ingeklemd tussen een dikke vrouw vóór me, wier welvende keerzijde veel gespierder bleek dan ik op het oog had vermoed, en een wat verwaarloosde, naar gepofte kastanjes ruikende jongen achter me, die onophoudelijk in mijn nek stond te geeuwen.

Pas na de mededeling van de bestuurder dacht ik aan de arts, die laatst op de televisie vertelde dat veel geeuwen tot de kenmerken van heroïne-verslaafden behoort. De jongen deed het en was vlak bij mijn achterzak, waarin zich mijn portemonnee bevond. Mijn arm zat te zeer klem om erbij te kunnen.

‘Maar dat is toch onzin,’ zei mijn witte ik.

‘Hoe bedoel je?’

‘Ik bedoel dat verreweg de meeste mensen geeuwen om de uiterst natuurlijke reden dat ze slaap hebben.’

Ook waar. Je mag de dingen niet veralgemenen, al wordt er, op alle denkbare gebieden vrijwel niet anders meer gedaan. Maar is dat een reden om er aan mee te doen?

Genieën worden verguisd, maar als alle verguisde Amsterdammers genieën waren stonden we er nu een stuk beter op. Vampiers walgen van knoflook maar het staat daarom nog niet vast dat de man die terugdeinst als u 's avonds slakken hebt gegeten, tot zonsondergang in een doodkist heeft gelegen.

Nee, van zekerheden dienen we de grenzen nauwlettend in het oog te houden.

Bij reclame voor snoep in de STER moet in de linkerbovenhoek een klein tandenborsteltje worden afgebeeld. Maar wie meent dat er dus, tijdens de spot voor vier Jordan-tandenborstels-per-jaar een klein Marsje moet verschijnen denkt te star.

‘Waaah,’ geeuwde de jongen.

Het was wel lekker warm in m'n nek. Maar die lucht van gepofte kastanjes? Dat noemde die dokter niet bij de kenmerken.

‘Prinsengracht. Maison Descartes,’ riep de bestuurder.

Hij sprak het Frans erg mooi uit. Misschien was hij wel een afgestudeerde agoog, die bij nader inzien, zijn licht liever onder de korenmaat zette op de tram, voor het brood op de plank. Omdat mijn halte de volgende was begon ik mij langs de dikke dame te wringen. Daarbij effende ik de weg voor de jongen, die er blijkbaar ook uit moest. De tram stopte weer en de deuren gingen open. Tegelijk met enige anderen werd ik uitgebraakt. Buiten legde ik mijn nu eindelijk vrijgekomen hand op mijn achterzak. Die was leeg... ‘Verdomme,’ riep ik, denkend aan het boekje met telefoonnummers, dat er ook in zat.

‘Is dat uw portemonnee, meneer?’

De jongen raapte 'm van de treeplank.

‘Ja zeg, wel bedankt,’ riep ik.

Hij wilde ‘graag gedaan’ zeggen, maar hij moest weer geeuwen.

III

In het kleine café bediende een meisje van een jaar of achttien dat blaakte van een zeldzame arbeidsvreugde. Ze was groot en slank en ze droeg een lange wijde rok, die je aldoor zag wapperen omdat ze de bestellingen in een aan de looppas grenzend tempo uitvoerde. En ze

had een ongeunstelde warmte, die de herfstige kroeg een zonnig tintje gaf.

‘Een lekker kopje koffie,’ zei ze, toen ze de espresso voor me neerzette. Wie zegt dat nog vandaag de dag? Je eigen vrouw, hoogstens, als je tenminste een goeie getroffen hebt.

Bij de deur zat een man alléén in een groot, bol glas te staren, zoals waarzegsters doen. Of hij er iets in zag weet ik niet. Hij leek me iemand die nergens meer iets in zag. Na lange tijd hief hij het hoofd op en riep: ‘Hé!’

Het meisje was er al. Hij keek haar alleen maar aan.

‘Nóg een?’ vroeg ze aarzelend.

Hij knikte.

‘Da's de vijfde,’ zei ze, bezorgd als een moeder.

Hij reageerde niet. Ze wapperde naar het buffet en riep daar tegen het meisje dat over het tappen en schenken ging: ‘Nóg een Franse cognac.’

Met haar linkerhand bespeelde ze briljant achteloos het kasregister. De buffetjuffrouw, die niet veel ouder was dan zij, tastte boven haar macht naar de blijkbaar niet zo vaak benodigde fles en stelde vast: ‘Hij lust ze.’

Terwijl ze inschonk zei een oude man die aan haar tap leunde: ‘Duur spul. En niet eens lekker. Ik hou meer van 'n koetsiertje.’

En toen het lange meisje met het gevulde glas wegsnelde, vervolgde hij: ‘t Is geldwegsmijterij. Net als een kleurentelevisie. Die zou ik best willen hebben, maar ik laat er toch m'n darmen niet voor af knippen.’

‘Gelijk hebt u,’ zei de buffetjuffrouw, óók met zo'n oprechte belangstelling. De onderneming had een gelukkige personeelskeuze.

‘Alstublieft meneer,’ zei het meisje. Ze zette het glas voor de man neer. Hij bemerkte het niet. Met z'n hand onder zijn hoofd zat hij doezelig te kijken naar dingen die niemand anders zag dan hij. Het waren geen vrolijke dingen. Hij was zo'n gebruiker bij wie de drank als het ware naar binnen slaat en leidt tot een toestand van dof gepeins in een nimbus van volstreekte eenzaamheid. In de veertig schatte ik hem. Hij droeg een door weer en wind geteisterd grijs pak en hij had zich verscheidene dagen niet geschoren of gewassen. Zijn vingernagels vertoonden pikzwarte rouwranden. Toch had hij iets heerachtigs behouden.

Opeens zag hij het gevulde glas.

Hij bracht het naar de lippen en dronk het in één teug leeg. Daarop huiverde hij en stond op. Wat onvast liep hij naar de deur.

Het meisje kwam weer aandraven.

‘U moet nog betalen, meneer,’ zei ze zacht.

Hij keek naar haar of ze een verschijning uit een andere wereld was. Traag schudde hij het hoofd.

‘Vijftien gulden, meneer.’

‘Ik heb geen geld,’ mompelde hij. Toen deed hij de deur open en ging.

De oude man aan het buffet riep: ‘Da's verdomme móói. Dure cognac zuipen en geen cent in je zak.’

Het meisje draaide zich om en liep langzaam door het café. Met een bijna bedeesd stemmetje zei ze: ‘Hij heeft problemen, denk ik. Héle erge problemen.’

Ze stond nu bij het buffet.

‘Problemen, problemen...’ riep de man. ‘Voor vijftien gulden problemen! Wie betaalt dat?’

‘Ik natuurlijk,’ zei het meisje. ‘Ik heb 't toch op de

kassa aangeslagen? Dan had ik dat maar niet moeten doen, niet waar?’

‘Breng mij nog 'n pils,’ riep een man, die helemaal achterin zat.

‘Kómt eraan!’

En terwijl het andere meisje tapte, zei ze meewarig: ‘Ik vond 'm zielig...’

Meer niet. Geen woede, geen zelfbeklag. Alleen een wat nadenkende glimlach.

Ze zette het glas bier op het blaadje en snelde ermee weg als een hinde.

‘De mens is goed,’ zongen ze vroeger in de jeugdbeweging. Zon 't dan tóch waar zijn?

Liefde

Het kleine koffiehuis was een one woman shop. Excuseer mijn Engels. Ik vlucht er alleen in om aan de grammaticaal onjuiste s van 'een vrouws zaak' te ontsnappen. De Nederlandse taal is soms behelpen. De Nederlandse volksaard ook. De woman in kwestie bediende een espresso-apparaat, maar bedierf vervolgens het nachtzwart sap dat de machine aan de koffieboon ontwong door er te veel water bij te doen. Want de meeste mensen willen Italiaanse koffie in een Nederlandse hoeveelheid.

Op een vergelijkbare manier worden we momenteel geregeerd. Terwijl ik op mijn beurt stond te wachten - er waren enige mensen vóór mij - keek ik uit naar een zitplaats. Bij het raam was nog een klein tafeltje vrij, vlak naast een ongewoon mensenpaar, dat meteen mijn nieuwsgierigheid opwekte. Een man van een jaar of vijftig, in gezelschap van een mooi meisje dat hooguit twintig was. De man praatte onafgebroken en het meisje hing aan zijn lippen, helemaal stralend van verrukking. Ik dacht: 'Hoe heeft hij dat gedaan gekregen?'

Want hij was waarlijk geen Jean Gabin om te zien. Ook van Robert Mitchum kan ik mij wel voorstellen dat hij nog steeds meisjes van twintig achteloos om de vinger windt. Maar deze man had het dorre uiterlijk van iemand die zich pas op het kadaster helemaal in zijn element voelt.

'Espresso alstublieft,' zei ik, want ik was aan de beurt.

Terwijl ze het apparaat bediende bleef ik kijken naar die twee.

Mijn verbazing over het opmerkelijk succes van deze man was natuurlijk gebaseerd op een door bioscoopbezoek vergiftigde observatie. De mannen die op het doek, per procuratie, voor ons de grote minnaars spelen hebben het uiterlijk dat daar, in ‘het beschaafde spraakgebruik’, bij hoort. Maar hebt u wel eens een foto gezien van de Amerikaanse toneelschrijver George S. Kaufman, een der acteurs van *Je kunt het toch niet meenemen?* Ik wel. Een zeer alledaags, kippig brillend iemand, zou ik zeggen. Maar hij raakte, jaren geleden, in een enorm schandaal verwickeld, omdat de filmster Mary Astor, met wie hij een buitenechtelijke verhouding had, zo onvoorzichtig was een dagboek bij te houden waarin zij jubelend en tot in de kleinste details, zijn enorme bedprestaties beschreef. Nóg wat Engels, van Mary: ‘He fucked the living daylights out of me.’

Na die bril te hebben afgezet. Ik kon het niet aan hem zien. Zij wel.

‘Meneer, uw koffie,’ zei de juffrouw.

Ik nam het kopje van haar aan en liep, door het café, in de richting van de nog vrije plaats bij het raam.

‘Soms doet het uiterlijk er niets toe,’ dacht ik. ‘Dan is de stem al voldoende. Een timbre. Je hebt ook van die vrouwen. Ze worden pas meeslepend als ze beginnen te praten. En er bestaan ook mooie meisjes die vooral hun mond niet moeten opendoen, omdat ze door een spotgeest zijn opgezadeld met het verkeerde geluidje.’

Ik ging zitten.

‘Dood...’ zei de man.

Hij had een piepstem. Dat was het dus óók niet. Maar ze lag volkomen horig aan zijn voeten - dit bij wijze van spreken.

‘Medisch dood is een recent medisch begrip,’ zei de man. Ze knikte, haar ogen vol liefde.

‘Maar burgerlijk dood is de juridische benaming voor iemand die voor de natuur leeft, maar voor de wet dood wordt beschouwd,’ vervolgde de man, parmantig piepend. ‘De herkomst is de *Code Pénal*. Daarin werd de burgerlijke dood van rechtswege verbonden aan veroordeling tot levenslange dwangarbeid of deportatie. Maar wat hebben wij daar ooit mee te maken gehad, zul je vragen, hè Elly?’

‘Ja, professor,’ zei ze op de toon van Garbo tegen Wronsky.

‘Hè nee, geen professor. Zeg nou toch Jan.’

‘Ja Jan...’

‘Welnu, tijdens de Franse overheersing werd ook bij ons de *Code Pénal* ingevoerd. En gehandhaafd toen Willem I op de troon kwam, zij het - en nu opgepast Elly - “bij provisie en tot dat daaromtrent nader zal worden voorzien.” Nu hadden wij de guillotine niet. Alleen de strop, het zwaard, de geseling. En die werden later afgeschaft. Dus wijziging op wijziging, die leidden tot een zekere stelselloosheid.’

Hij praatte door en zij dronk zijn woorden gretig in, of hij aldoor zei: ‘Je bent zo mooi, zo mooi, zo mooi...’ Maar hij had het alleen maar over het vak, waarin zij ongetwijfeld studeerde, en hij wist er zo verschrikkelijk veel van, dat ze hem was gaan beminnen. Want liefde heeft vele gedaanten. De man zei: ‘In Nederland is de burgerlijke dood uitgesloten krachtens artikel 4 van het BW, begrijp je Elly?’

Hij legde zijn hand even op haar arm. Ze sidderde en zei met omfloerste stem: ‘Ja pro... Jan.’

Een pantomime

De Amsterdamse kroeg, waarin ik voor het raam zat, stond in een smalle steeg met veel van die boetiekjes, waarin je voorwerpen kon kopen die mijn opoe naast de vuilnisbak zette en kleren kon passen op de maat van de popgroep The Cats.

De lange, bejaarde man die de kroeg dreef, had het ontgoocheld uiterlijk van iemand die omgang met verkeerde vrienden te laat betreurt. Praten liet hij over aan de radio.

‘Ja Fred, hier is het leukjes,’ riep de stem van een vrouw.

Ze kwam binnen, gevolgd door een man, en koos het andere tafeltje voor het raam. Een jaar of vijftig, leek ze me. Ze was mooi slank, droeg blue jeans en had wijd uitstaand haar, geverfd in een kleur die niet echt bestond. Ze zei: ‘Als jij hier nu gezellig blijft zitten, ga ik even snuffelen in het bric-en-brac'je aan de overkant, want daar hebben ze altijd zulke enige dingetjes.’

Ze beschikte over een daas soort charmes, die echter beter uit de verf gekomen zouden zijn als Mary Dresselhuys haar had gespeeld. Nu bleef het dilettantisme.

‘Bestel je een sherrietje voor me?’ riep ze.

En bij de deur: ‘En iets te knabbelen.’

‘Goed,’ zei de man in de stoel bij het venster.

Ik schatte hem iets ouder dan zij, maar zijn haar was nog niet grijs, doch verdord mosterdgeel. Hij droeg het kort.

‘Zeg maar: kaal met een kuifje,’ riep mijn moeder me altijd na als ze me in mijn kindertijd naar de kapper

stuurde. Zulk haar had de man. Hij droeg een duur, doch te wijd pak en hij rookte een pijp. Zijn gezicht was erg bezienswaardig - gezond, bloot en volstrekt onintimideerbaar. Kapiteins van grote schepen hebben vaak zo'n hoofd.

De kroegbaas kwam, met een grijns als een plaksnor, vragen wat het voor meneer en mevrouw wezen moest en de man zei: 'Sherry, jonge, bitterballen.'

Ook het weglaten van de lidwoorden hoorde helemaal bij hem.

Ik keek naar buiten. De deur van het winkeltje aan de overkant stond open. In het halfduister kon je de vrouw gebarenrijk in gesprek zien met de sluikharige meesteres van de uitdragerij.

Na een tijdje kwamen ze samen op de drempel om een paar aan het begin van deze eeuw vervaardigde kunstbloemen bij daglicht te zien.

Ze waren zeer groot, vermoeid wit en volslagen zinloos.

De man tegenover me keek ernaar met een gezicht dat geheel uit verzwegen mededelingen bestond.

'Alstublieft,' zei de kroegbaas. 'De drankjes. En de bitterballen. Ik moet u waarschuwen - de bitterballen zijn nog erg heet.'

De man antwoordde niet en bewoog niet.

'Bitterballen moeten heet zijn,' sprak de kroegbaas op een toon of hij zijn centraal levensbeginsel op tafel legde.

'Waarom?' vroeg de man.

Hij wist erg veel inhoud saâm te ballen in slechts één woord. De kastelein overdacht de vraag en schuifelde toen zwijgend terug naar het buffet.

De twee vrouwen waren met de kunstbloemen weer in de duistere winkel binnengegaan. Toen ze uit het gezicht verdwenen, keek de man mij even aan met koele ogen. Maar hij zei niks. Hij dronk van zijn borrel. En enige tijd later probeerde hij een hapje bitterbal, dat hem meeviel. Er lagen er vier op het schaaltje, een krappe portie. Hij at er twee, schoof de andere helft van de portie naast het sherryglas en keek uit het raam.

Nu kwamen de twee wéér op de drempel. De vrouw had een tot op de grond neerhangende kaftan aan, in de schel oranje kleur die arbeiders op spoorweginplantementen dragen om op grote afstand zichtbaar te zijn. Ze draaide behaagziek met haar schouders. Ofschoon de gelaatsuitdrukking van de man niet veranderde, kreeg zijn houding iets van sprakeloze verontwaardiging.

Toen de vrouwen weer naar binnen waren gegaan, in een klef soort eendracht, boog de man zich haastig naar voren, greep de andere twee bitterballen, propte ze in zijn mond en kauwde met wrede kaken. Toen hij alles had doorgeslikt, ademde hij zwaar door de neus.

Nasleep

De post bracht mij het overlijdensbericht van mevrouw Dop. Vijfentachtig werd ze. In het licht der eeuwigheid een onmerkbare rimpeling, maar naar onze aardse normen een kloek verblijf. De grote maaier, die geen pardon kent, zal wel moeite hebben gehad haar te overreden, want ze wist wat ze wou en dit wou ze ongetwijfeld niet.

Mevrouw Dop was de moeder van mijn eerste grote liefde. Ik zal 'n jaar of zeventien zijn geweest en ik vond haar een afschuwelijke oude vrouw, ofschoon ze, naar ik later besepte, hoogstens tegen de veertig liep. Wat me tegenstond was haar doortastendheid. Al bij onze eerste ontmoeting vroeg ze, of de advertentie in *Het Vaderland*, waarin acht woningen te huur werden aangeboden, door mijn vader was geplaatst.

‘Ja,’ antwoordde ik. Want mijn ouders hadden de vruchten van hun spaarzaamheid belegd in huizen, die meestal leegstonden. Na dit antwoord glimlachte mevrouw Dop erg vriendelijk tegen me en vroeg of ik nog een kopje thee wilde. Haar man, die klein en onbeduidend was, zat er ook voldaan kijkend bij. Hij reisde voor een firma, die al gauw failliet ging, en belde haar, als hij de nacht moest overblijven, 's avonds op.

‘Ga maar lekker slapen, schatje,’ zei mevrouw Dop dan. ‘Ik hou veel van je.’

Ik vond dit weezinwekkend. Bejaarden moesten, mijns inziens, zulke dingen niet zeggen.

Elke zondag ging ik bij de familie Dop eten, omdat mijn grote liefde dat wilde. Maar ik had besloten haar

niet in contact te brengen met mijn ouders, wier huiselijk gedrag ik te triviaal vond. Na enige maanden belde mevrouw Dop mijn moeder op en vroeg waarom haar dochter nooit werd geïnviteerd. Dit telefoontje had tot gevolg dat we daarna, op de zondagen, afwisselend bij haar en bij mijn ouders gingen eten. Mijn herinneringen daaraan zijn smartelijk. Ik heb er uit geleerd dat je kinderen nooit tot zulke tradities moet verplichten. Je leert niet veel, maar toch wel iets.

De romance met mijn grote liefde duurde twee jaar. Ik denk er in majeure aan terug. Het was hevig, pathetisch, bespottelijk en subliem, maar ook vol peilloze wanhoop. Liefde behoort eigenlijk zo te zijn. We waren Romeo en Julia, zij het op z'n Hollands. Daarom beëindigden we, na twee jaar, niet ons leven maar onze verloving.

Voor mijn ouders was de zaak daarmee echter niet uit de wereld.

Mevrouw Dop en haar man hadden, in die twee jaar, de gewoonte aangenomen elke woensdagavond bij mijn vader en moeder te komen kaarten en mevrouw Dop vond dat onze verbroken verloving geen aanleiding mocht zijn die lieve relatie te beëindigen.

‘Dat heb ik aan jónu te danken,’ zei mijn vader wel eens somber tegen me, als hij op woensdagavond de kaarten gereed legde. Levensbeschouwelijk verschilde hij, op bijna ieder punt, met de heer Dop van mening. Om de lieve vrede te bewaren voerde hij, tijdens het pandoeren, maar een soort komisch nummer op, waarbij de jeneverfles hem behulpzaam was.

Toen de beide vrouwen weduwe geworden waren, bleef mevrouw Dop mijn moeder eens per week bezoe-

ken. Met haar dochter had ze vrijwel geen contact meer en ze verhuurde kamers om haar karig pensioentje wat aan te vullen. Een van haar huurders, een net boven de dwergenmaat uitgerezen man van vijftig jaar, was aan morfine verslaafd. Soms gaf hij te kennen dat hij er vanaf wilde. Mevrouw Dop sloot hem dan, met leeftocht voor een week, in zijn kamer op en deed de deur niet open, hoe hij ook kermde. ‘Hij gaat weer zó tekeer,’ zei ze tegen mijn moeder. ‘De burens klagen wel eens. Maar ik zet door. Hij wil er toch af?’

Een zachtmoedige vrouw was zij niet. Toen ik haar eens bij mijn moeder trof feliciteerde ze me, omdat ik niet met haar dochter was getrouwd.

‘Je zou maar ongelukkig zijn geworden,’ zei ze. ‘Ze is veel te eerzuchtig.’

Toen mijn moeder doodging kwam ze me in het sterfhuis bezoeken. Eerst huilde ze, met haar hoofd tegen mijn schouder. Vrouwen die met het hoofd tegen je schouder huilen, moet je met zorg uitkiezen. Tot bedaren gekomen vroeg ze om een aandenken. Ik antwoordde dat ze zelf maar iets kiezen moest. Uit een doos met grotendeels waardeloze kettingen en oorbellen pakte ze feilloos de enige gouden ring. Ook voor de nagelaten kleren had ze belangstelling. Toen ze begon te passen voor de hoge spiegel nam mijn vrouw het karweitje van me over. Op de vraag wat ze hebben wilde, antwoordde ze: ‘Alles.’ Het was een taxi vol en het moest, met hulp van mijn vrouw, allemaal worden opgestapeld in de kleine pensionkamer die ze nu bewoonde. Ze heeft die collectie jurken, jassen en jumpers vast niet kunnen verslijten. Daarom dacht ik, bij het lezen van haar doodsbericht: ‘Wie krijgt ze nou?’

De drank

In het Vondelpark kwam een man naast me zitten op het bankje en zei: ‘Negenenvijftig ben ik. En weet je hoe lang ik al droog sta?’

Hij zag er fris uit, dus het zou best eens lang kunnen zijn.

‘Vijf jaar,’ riep hij, ‘dat is een hele tijd. Maar 't was ook wel hard nodig. Ik zat er lelijk aan - aan het huppelwater. Als je alles wat ik gezopen heb uitstortte bij de afsluitdijk, had je een nieuwe Zuiderzee. 's Ochtends om halfnegen nam ik er al een. 'n Eye-opener, noemen de Yanks dat. Gelukkig ben ik nooit aan vrouw en kinderen begonnen, dus andere levens heb ik niet verwoest. Ik was alleen mezelf aan 't slopen, met regeringssubsidie, Ziektewet, weet je. Maar de AA heeft me van de drank afgeholpen. Dat moet ik ze nageven. Geen drup meer, vijf jaar. Weet je wat ik gedaan heb vrijdagavond? Ik ben eens flink doorgezakt, in een café. Tegen sluitingstijd zat ik weer net zo slap te ouwehoeren als vroeger. Ik hóórde 't mezelf doen, of ik een grammofoonplaat afdraaide. Dat was goed. Dat had ik verworven in die vijf jaar. Zal ik jou eens vertellen wat 't is, met die AA?’

‘Doe 't,’ zei ik. Want al mijn kennis van de Anonieme Alcoholisten stamt uit de boekjes.

‘Ze helpen je er vanaf,’ zei hij, ‘dat is mooi. Maar zodra je droog staat, ga je op die vergaderingen komen. Daar vertelt iedereen op z'n beurt hoe diep hij gezonken was voor hij de neut liet staan. Net oude temeies, die geen klanten meer hebben, maar er zo graag nog eens

over praten. Ik ook hoor. Ik ging er helemaal in op. Als een ander aan 't getuigen was dacht ik: “Ik wou dat-ie klaar was, dan kan ik weer.” En tegen natte drinkers gedroeg ik me net als een dominee, die bereid is een ander z'n strot af te snijden voor z'n geloof. Jij moet dit en jij moet dat. Maar omdat m'n geest steeds helderder ging werken begon ik langzaam iets in te zien. Ik dacht - waar ze hier mee bezig zijn, is je bang maken voor de drank. En dat is niet goed. Je moet jezelf leren kennen. Want wat weet je van jezelf?’

Hij keek me aan met een heldere, doordringende blik waarin een lichte spot twinkelde. Een oorspronkelijke denker. Je kon hem geen enkele uitgestoomde waarde verkopen.

‘Weet je wat de doorslag gaf?’ zei hij. ‘De verjaardag van me zuster. Die woont in Diemen. Ze zaten daar natuurlijk allemaal te peren, al bleef het amateurwerk. En ik hield het op colaatje-colaatje-colaatje. Je krijgt er wel het lendewater van, maar je blijft bij de tijd. Ik ging terug met de nachtbus. Kijk, een natte zuiper, die mist de nachtbus, maar een droge zuiper haalt 'm. Nou zat er, voor we uit Diemen vertrokken, al een vent in die bus die naar een bruiloft of zo iets was geweest, want hij had 'n mombakkes voor. Zo'n plastic kop van een ouwe vrek met hangwangen. En zwaar ingenomen had-ie óók. Dat hoorde ik meteen aan z'n gezwets. Maar hij liet het niet bij zwetsen. D'r zat een jonge vrouw en die begon hij lastig te vallen. Eerst met woorden en toen met z'n handen. Die vrouw probeerde hem af te weren, maar ze kon 'm niet baas.’

Hij glimlachte een beetje bitter.

‘Nou weet je hoe de mensen zijn, tegenwoordig,’ zei

hij, ‘niet mee bemoeien, is het nieuwe volkslied. Als ze jou op straat door je porum steken, loopt iedereen door. In die bus ook. Op alle gezichten stond: mijn naam is haas. Maar ik ben in die vijf jaar een beetje een dominee geworden, dus ik zeg: “Meneer, hou daar nou eens mee op, u hebt daar de leeftijd niet meer voor, die dame is er geenszins van gediend.” En wat gebeurt? Hij trekt dat masker af. 't Is een hele jonge vent. En hij zegt: “Mag ik misschien mijn eigen wijf aanraken?” En zij lachen. En iedereen lachen. En ik de bus uit. Stond ik mooi, midden in de nacht, met me klotten in Diemen. En ik dacht: weet je wat jij moet doen? Jij moet weer eens flink doorzakken. En dat heb ik gedaan ook.’

Hij keek me voldaan aan.

‘Om weer mens te worden,’ zei hij.

En na een korte stilte: ‘Als ik zin heb hou ik ermee op of ik doe 't wéér. Niet dat angstige. En ik kan 't me permitteren, want ik hoef niet te werken. Zes uur op is er voor mij niet meer bij. Zo om 'n uur of tien rommel ik een beetje aan m'n ontbijt. En ik ben alleen... Dat wil zeggen - ik heb iets, met een vrouwtje van eenendertig. 't Past natuurlijk niet. Maar 't is een mooi strelen, zo'n jong lichaam. Net een jong dier. Maar ik zie 't aflopen, want ze wil bij me komen inwonen. En dat moet ik niet. 's Ochtends zo'n vrouwtje voor me voeten in een kleine woning - nee. Ik wil alles op m'n gemak kunnen doen. Maar zij dringt maar aan. Ik zeg: “Waarom neem je geen jonge vent?” Toen zegt ze: “Die jonge knullen praten niet en jij kan zo goed praten.”

Hij keek me aan. De spot was er weer toen hij zei: ‘Nou, lullen kan ik - dat hoor je.’

Vreemdeling in Amsterdam

I

Daar onze badkamer, door hoge ouderdom, geheel poreus geworden is, zijn ingrijpende, gruis verwekkende verbouwingen nodig, die ons aards verblijf een tijdje volstrekt onbewoonbaar maken. Daarom zitten we nu in een hotel.

In Amsterdam Centrum.

Het is een interessante situatie, die je kijk op de eigen stad verandert. Het dagelijks leven heeft een nieuw decor gekregen, dat je nooit eerder op deze manier hebt bekeken.

Het was er wel, maar je maakte er zelf deel van uit. Nu zit je er aan het ontbijt, of in het café een eindje verderop, waar je vroeger nooit kwam, naar te staren als een toerist uit den vreemde, die een paar dagen Amsterdam doet.

Mijn woning staat ook in het centrum, maar die keek uit op een plantsoentje, waar elke ochtend weer dezelfde vrouwen en mannen verschenen om hun honden de zo broodnodige recreatie te verschaffen. Omdat ze door die beesten werden gemotiveerd, had hun aanwezigheid een zekere logica.

Maar in het gedrag van de voorbijgangers die ik nu zie lopen zit geen enkele lijn. Er zijn er bij die kennelijk ergens naar toe gaan, maar zij vormen een te verwaarlozen minderheid. De meesten druilen maar wat rond, blijven om onverklaarbare redenen plotseling stilstaan of keren eensklaps op hun schreden met een niet te be-

cijferen doel, dat echter spoedig weer als een fata morgana vervluchtigt.

Het is fascinerend om in deze stoet der duistere improvisaties opeens een man en een vrouw te zien met een zichtbaar ideaal. Zij dragen namelijk een vensterruit van zowat twee bij drie meter. Aangezien het geen voorwerp is dat men spelenderwijs onder de arm neemt, staat vast dat ze er ergens mee naar tóé moeten.

De man stapt voorop met de soepele tred van iemand die onophoudelijk grote ruiten door de binnenstad vervoert, maar de vrouw, die de achterkant vasthoudt, heeft moeite met zijn straf tempo en beweegt zich voort op zo'n bijna drafje, dat een broze indruk maakt en wel eens fataal zou kunnen aflopen.

Alfred Polgar schreef, toen hij uitkeek op een binnenplaats, waar gevangenen werden gelucht: 'Het valt mij in dat Dostojevski mij niet invalt.' En ik registreer, dat mijn geest verzuimt: 'Waar werd oprechter trouw, dan tussen man en vrouw' van Vondel op mijn beeldscherm te projecteren.

Als de man, dwars door een rood voetgangerslicht, oversteekt en het gepiep van autoremmen in veelvoud te horen valt, pakt de vrouw de ruit ook met haar tweede hand beet, waardoor ze de indruk maakt er zich radeloos aan vast te klemmen.

In huwelijken wordt veel geleden, dames.

Maar ze bereiken, in flagrante strijd met de wetten der logica, onbeschadigd de overkant en verdwijnen daar in een zo juist door een Duitse touringcar ontladen gezelschap oude, zwaarlijvige personen, op wier door smart getekende koppen fleurige papieren hoedjes staan.

Om niets onbeproefd te laten rijdt een lijkwagen in tijdnood voorbij en verschijnt van links een man met een reclamebord, die zich als Charlie Chaplin heeft uitgedost. Vier moedeloze negers wachten op de tram, ten einde ergens heen te gaan waar ze net zogoed niet heen zouden kunnen gaan. Een priester in ouderwets habijt verlaat een bloemenwinkel, in het blij bezit van een fors uitgevallen clivia. Een dikke vrouw geeft een zoet aan haar hand lopend jongetje, zonder tastbare reden, een klap en een jeugdige banketbakker doet een misstap en valt nog net niet met vier witte gebakdozen in de armen uit een bestelauto. In een houten keet die de dienst van publieke werken zodanig op de stoep van een brug heeft geplaatst dat oude moedertjes en vrouwen met kinderwagens met gevaar voor het leven de rijweg op moeten, zitten vier shagjes rokende mannen te kaarten.

Kortom - een menigte.

Als je er een tijdje met toeristenogen naar kijkt wordt duidelijk waarom in televisiestukken, door figuranten gespeelde voorbijgangers altijd zo volstrekt onnatuurlijk zijn. Zij handelen niet absurd, overeenkomstig de werkelijkheid, maar op een manier die volgens de regisseur natuurlijk is. Daarom doet het zo gekunsteld aan. Maar als ze zich net zo gedroegen als de mensen op straat, zouden alle kijkers zeggen: 'Waarom doen ze zo gek?' Ook voor dit probleem bestaat geen andere oplossing dan berusten.

Speenhoff zei het al: 't Is anders.'

II

De spijskaart openend, vroeg ik aan mijn vrouw: ‘Vertel eens, waar heb je trek in? Wil je Pirzola? Wil je Sis Kebab? Of word je op het moment onweerstaanbaar aangetrokken tot een fikse schaal met Tavuk Izgara?’

Maar ze keek uit het raam, waar ons tafeltje vlak tegenaan geschoven stond en zei: ‘Eigenlijk zitten we in de etalage.’

‘Ja. Hier lagen de kantoorbehoefte uitgestald. Prima kantoorbehoefte tegen redelijke prijzen.’

De kelner, die een met gouden borduursels versierd jasje droeg, kwam eens kijken of we al keus gemaakt hadden, zag dat het niet zo was en verdween weer.

‘Hoe heet 't hier nou?’ vroeg mijn vrouw.

‘Grill-bar-bodega Mevlâna. Met een dakkie op de a. Het zal wel Turks zijn voor iets liefelijks. We moeten vaststellen wat we eten. Voor vreemdelingen in de Turkse keuken staat, onder al die poëtisch klinkende woorden, in het Hollands vermeld wat het is. Luister. Sis Kebab is gegrilleerd lamsvlees op spies. Een Pirzola is een lamskarbonaadje. En Tavuk Izgara komt neer op kipfilet, voor Turken nagebootst. De prijzen zijn zeer billijk en de spijskaart is goed gedrukt. Een aardig gebaar tegenover de familie Jesse.’

Want die dreef, in ditzelfde pand aan de N.Z. Voorburgwal 160, meer dan tachtig jaar de gerenommeerde drukkerij die, in de oorlog, het illegale blaadje, waaruit nu het dagblad *Het Parool* is voortgekomen, met ijzere regelmaat heeft vervaardigd.

‘Nemen we Sis Kebab?’ stelde ik voor.

‘Goed. Ik heb er toch geen verstand van,’ zei ze.

De kelner kwam weer en we bestelden het eten.

‘Ze hebben het verstandig ingericht,’ zei mijn vrouw, om zich heen kijkend. ‘Alles wat zo mooi was aan de oude winkel hebben ze gelukkig niet weggebroken, maar netjes opgeverfd.’

‘En centrale verwarming,’ zei ik. ‘Lekker. Mijn oorlogsherinneringen aan deze drukkerij zijn verweven met hevige koude. Jassen aanhouden, weet je wel. Ze hadden wel kachels, maar geen brandstof. Er werd alleen gestookt vóórdat de pers moest gaan draaien, anders deed de inkt het niet. Bevroren of zo iets.’

Een Turkse meneer op leeftijd begon opeens uitheems te zingen, zichzelf begeleidend op de gitaar. Hij zat achterin het restaurant, vlak bij de bar.

‘Wij zitten in de etalage en hij zat waar vroeger de snijmachine stond,’ zei ik. ‘Daar vlak in de buurt was het oudste communicatiesysteem dat ik ooit in werking heb gezien. Aan de muur zat een fluitje, waar je op blies. Dat hoorden ze dan boven, op de drukkerij of op de handzetterij. En via een buis kon je vervolgens roepen, het werkte goed. De telefoon is eigenlijk een onnodige uitvinding geweest.’

‘Zit het er nog?’ vroeg ze.

‘Nee, dat hebben ze weggebroken. Zie je boven, achterin, die uitbouw met die pilaartjes? Daar was het kantoortje van de oude heer Jesse, die zich bereid verklaarde de illegale krant te zetten en te drukken, in samenwerking met zijn drie zoons. Ik ga toch eens kijken wat er nou in dat kantoortje is.’

De smalle trap van vroeger vertoonde een pijl met het woordje ‘Heren’. Ik liep naar boven en keek door een kier. Het kantoortje was nu keuken. Toen ik terugkeer-

de in het restaurant zette de kelner het eten op tafel. De Turkse meneer bij de bar zong maar door. We aten.

‘t Is héél lekker,’ zei mijn vrouw.

‘Ja, lekker. En wonderlijk. Ik moet aldoor aan de Jesse's denken. Op de dag dat de krant gedrukt moest worden kregen we hier illegaal stroom. Zodra de pers begon te draaien stuurde de oude heer Jesse iemand naar buiten. Die moest dan, quasi verdiept in de etalage, luisteren of je buiten de pers kon horen. Want het feit dat hij stroom had zou verdacht kunnen zijn. En nou zitten wij, in dezelfde etalage, Turks te eten en zingt een meneer Turkse liederen ter hoogte van de snijmachine. Als iemand dat toen als toekomstbeeld had voorspeld, zouden we waarschijnlijk een dwangbuis hebben gehaald.’

‘Wil je nog een beetje van mij?’ vroeg ze. ‘De porties zijn groot.’

Ik knikte. De oude heer Jesse keek altijd een beetje zorgelijk als hij de pers aanzette. Maar het liep zonder ongelukken af. Dat kon hij toen niet voorzien. En het gegrilleerde lamsvlees op spies, gegeten in zijn etalage kon hij helemáál niet voorzien. Het woord nooit moet je eigenlijk nooit gebruiken.

III

Leven in een hotel heeft, vind ik, wel een zekere charme, maar er sterven lijkt me bitter eenzaam. Anna Pavlova, de legendarische Russische danseres, deed het op 23 januari 1931 in het Hotel des Indes te 's Gravenhage. Aangezien *De stervende zwaan* haar beroemdste dans was, liet ze de journalisten die haar ‘in memoriam’ moes-

ten schrijven een schop voor open doel na. Het hotel heeft haar nagedachtenis geëerd door een fraaie zaal naar haar te noemen.

Dat het ook minder stijlvol kan ervoeren wij onlangs in Parijs. Op 3 december 1900 is de Engelse schrijver Oscar Wilde daar, geestelijk en lichamelijk vernietigd door enige jaren gevangenisstraf op het Britse eiland, gestorven in Hotel d'Alsace, Rue des Beaux Arts 13. Hoewel het armelijk goedkoop was, liet hij er een hoge onbetaalde rekening na. De hoteleigenaar, monsieur Dupoirier, gaf hem namelijk ruim krediet, uit eerbied voor zijn schrijverschap en zijn beminnelijke persoonlijkheid. Wie het Hotel d'Alsace op foto's van binnen en van buiten heeft gezien zal het nu niet meer herkennen. Het is namelijk, op zeer kostbare wijze, herschapen in een modieuze verblijfplaats voor sterren als Claudia Cardinale, Julie Christie, Nathalie Wood en Mick Jagger. De prijs van een appartement met uitzicht op de tuin bedraagt nu 730 francs per nacht. Een duur dutje, maar je opent dan ook de deur van de luxueus ingerichte kamer (in zijn tijd zei Wilde over het afschuwelijk behang: 'Decidedly one of us will have to go') met een sleutel waaraan een grote, als goud blinkende penning hangt, die de beeltenis van de Engelse schrijver vertoont. Gelijkend?

'Elk portret dat met gevoel werd gemaakt is een portret van de artiest, niet van het model.'

Een uitspraak van Wilde. De penning werd niet met gevoel gemaakt.

Het in dure kleurendruk uitgevoerde boekje dat het vernieuwde hotel aan zijn bezoekers verstrekt bevat ook een uitspraak van de auteur, die hij in kamer 16 op zijn

sterfbed deed. Ik lees dat hij zei: 'I am dying above my means.'

Maar in de betrouwbare boeken staat dat hij heeft gezegd: 'I fear I am dying as I have lived - beyond my means.'

Deze kleine oneffenheid, juist in een bouwwerk dat pretendeert hem te willen eren, zou Wilde stellig hebben vermaakt.

Dat hij er meer redenen tot lachen had kunnen vinden, bemerkten wij toen wij iets gingen drinken in de hotelbar, grenzend aan het met theaterrood, groen en goud zeer subtiel ingerichte restaurant. In Wilde's tijd had het hotel geen keuken voor de gasten en moest iedere hap eten van elders worden gehaald.

Nu bleken de prijzen zeer gepeperd en de bezoekers bijpassend.

Geen Wilde-vereerders op bedevaart.

Nee, er zat het volk dat, zoals Andy Warhol zei 'niet gaat eten omdat het trek heeft, maar omdat het rijk is.'

Bij champagne in de koeler bevond zich een heer op leeftijd, wiens voornaamste bezienswaardigheid het werk van zijn kleermaker was. Hij verkeerde in gezelschap van een pril meisje dat zijn kleindochter kon zijn, doch in een gans andere relatie tot hem stond.

'Een slechte man is zo'n man die onschuld bewondert,' schreef Wilde.

Vier kennelijk Franse gangsters vierden een gelukke kraak met een verloederde, zeer schel sprekende vrouw. 'Een pauw is alles, behalve schoonheid,' was Wilde's karakteristiek.

Zij aten, tot overmaat van ironie, aan het einde van de zaal, waar een metalen replica dezer pronkgrage vogel

stond opgesteld naast een vijvertje, waarin twee levende eendjes zwommen. Canard à l'orange kwam dan ook niet op de spijskaart voor, uit tact misschien. Een welgeschapen jongeman, die echter keek of zelfs het spellen van zijn eigen voornaam zijn intellectuele vermogens te boven zou gaan, werd bij de bar hevig aangeleund door een veel te vette Amerikaanse juffrouw. 'Ze gedraagt zich of ze mooi is,' zei Wilde. 'Veel Amerikaanse vrouwen doen dat. 't Is het geheim van hun charme.' Een moede, oude heer in een hoekje leek op de grijsaard in *Dorian Gray*, die er het zwijgen toe deed omdat hij meende alles van enig belang al voor zijn dertigste te hebben gezegd. Hij kwam pas in beweging toen boven de vijver met de eendjes opeens een fontein begon te klateren. Bij peuters, die op het potje hun plasje moeten doen, helpt dat geluid en bij oude heren eveneens. Ook de begeleider van het prille meisje moest zich spoedig excuseren. Hij noemde het een telefoongesprek.

Ons voornemen in dit ledig praalgraf te gaan eten hebben we niet uitgevoerd. We betaalden te veel voor de drank en te weinig voor de ervaring en gingen heen. In de gevangenis zei Wilde tegen een vriend: 'Ik ben op beschamender plaatsen geweest.'

IV

Nog steeds bewonen we een hotel in Amsterdam Centrum, omdat de verbouwing in onze woning zich als een olievlek uitbreidde. Wanneer je eenmaal begint te rommelen in de ingewanden van een huis, waaraan sinds 1939 eigenlijk niets meer is gedaan dan opschminken,

blijkt het te wemelen van verborgen gebreken. Daarom ben ik, op mijn gevorderde leeftijd, ook zo bevreesd voor dokters. Als ik, bij voorbeeld, pijn in mijn kleine teen heb, onderzoekt hij dat en zegt: ‘Dat teentje zal eraf moeten, meneer.’ Ik word vervolgens in een ziekenhuis opgenomen, maar omdat ik daar dan tóch lig, kruipt de medische wetenschap van mijn kleine teen vastberaden opwaarts, verwijdert en passant een nier, die versleten blijkt, verzaagt mijn borstbeen, neemt een verdorde oorlel weg, licht mijn schedel en komt tot de conclusie: ‘Meneer, het spijt ons, maar we moeten u mededelen dat u eigenlijk al zeven jaar medisch dood is.’

Terwijl ik me hoogstens een beetje breekbaar voelde. Daar kon ik best mee leven. Maar dokters zijn perfectionisten.

Mijn vrouw vindt het overigens wel fijn dat we in een hotel wonen, want de telefoon zwijgt, ze hoeft niet te koken en geen boodschappen te doen. Bovendien is haar leven ook op een ander niveau veranderd. Ik zal u een voorbeeld geven. We verlaten aan het begin van de avond het hotel om in een café iets te gaan drinken en daarna in een restaurant iets te gaan eten.

Goed, dat deden we toen we nog thuis woonden, ook wel eens. Maar er is een subtiel verschil. Als we onze woning verlaten hadden, bleef ze, zowat honderd meter verder, plotseling stilstaan en riep verschrikt uit: ‘Heb ik mijn huissleutel wel bij me?’

‘Ik heb 'm toch bij me,’ zei ik dan.

En ik toonde 'm.

‘O ja...’

En dan liep ze met me verder.

Die huissleutelschrik wortelde heel diep in de tijd.

Toen we nog jong waren en samen uitgingen, stond nooit onwrikbaar vast of we ook weer samen thuis zouden komen. Want ik was toen nogal springerig en raakte in de loop van de avond wel eens zoek, al of niet met een ruzie als alibi. Dan moest zij, als ze geen eigen huissleutel bij zich had, tegen het ochtendkrieken ons huis wel eens via een klein raampje, dat daar helemaal niet voor was, binnenklimmen. Nu ben ik al veel te oud en te ingesuft om nog zoek te raken. Maar het huissleuteltrauma talmt nog steeds in haar na. In het hotel heeft ze er echter geen last van. Want daar is altijd een nachtportier.

En er heeft nog een andere verandering in haar leven plaatsgevonden. Omdat we onmatig veel in horecabedrijven komen, ontmoet ze meer vreemde mensen dan vroeger.

Gisteren zaten we samen in een café. Er kwam een heer binnen, ging aan het volgende tafeltje zitten, keek naar ons en vroeg aan mij: 'Is u met uw eigen vrouw uit?'

'Ja,' antwoordde ik, 'ik ga altijd...'

'Nou, dat interesseert me niet,' zei hij, 'mijn belangstelling gaat meer uit naar deze dame. Sappig om te zien. Sappiger dan ik vermoedde.'

Daarop kwam de kelner en hij bestelde een kop koffie.

'Een leuke opsteek voor je op een doordeweekse dag,' zei ik tegen mijn vrouw.

Toen de heer zijn koffie op had stond hij op en sprak:

'U schrijft wel eens over uw vrouw. En daarom had ik mij een bepaalde voorstelling van haar gemaakt. Pinnig. Een echte matrone. Maar dat klopt helemaal niet.'

Ik vind haar veel aardiger. Net wat ik zei - sappiger. Goedenavond.'

Hij nam zijn hoed af en ging.

'Nou zie je eens wat je aanricht,' zei ze.

'Niks aan te doen. Je maakt nou eenmaal deel uit van de firma,' antwoordde ik.

'En dan - je hebt het nog getroffen. Het zou veel erger zijn als ik een dichter was.'

'Waarom?'

'Wat maakt een dichter? Gedichten. En wat staat daarin? "Mijn liefste, uw geloken ogen zijn als diepzeeschelpen, en uw gestalte siddert als een lenig dier." Nou kom je die dichter tegen met een wat bolle juffrouw en wat blijkt? Ja hoor, ze is "Mijn liefste". Een afknapper. Maar ik verzorg je public relations veel beter. Jij valt mée.'

'Bedankt,' zei ze, maar het kwam niet van binnen uit.

V

Het verblijf in het Amsterdams hotel hebben we achter de rug, want de werkzaamheden in ons huis zijn klaar.

Het resultaat: elektrische leidingen die geen kortsluiting meer maken en een splinternieuwe badkamer, die zó mooi is, dat ik eigenlijk een welgeschapen fotomodel zou moeten huren om er namens mij onder de douche te gaan. Maar dat wordt te kostbaar en zo'n knaap gaat je al gauw de strot uit hangen. Ik speel mijn rol dus maar zélf en denk, staande onder het kletterend water, aan Richard Wagner.

Deze gedachtensprong is - zonder nadere uitleg - te onlogisch.

Maar gedurende de werkzaamheden die tot deze groen betegelde apotheose hebben geleid, ben ik vrijwel elke middag in ons onttakeld huis geweest om te werken in mijn vertrekje, dat buiten schot bleef. Ik kon er de vaklui alleen hóren.

De vaklui. Ik spreek in de meervoudsvorm, omdat aan het slechten en weer opbouwen van een badkamer zóveel verschillende mensen met verschillende beroepen te pas komen, dat het lijkt op een Gesamtkunstwerk. Volgens de encyclopedie is dit een (Duitse) term, tijdens de romantiek in de Duitse muziek in zwang gekomen, ter aanduiding van een muziekdramatisch kunstwerk, waarin tekst, muziek, encenering en uitvoering tot een onverbrekelijk geheel zijn samengesmolten. Vooral Richard Wagner streefde dit na - vandaar de oneerbiedige gedachtensprong onder de douche, die Erik Satie zou hebben kunnen waarderen, want hij haatte Wagner, zoals de Wagnerianen hém.

Muziek... Ik heb in de achter mij liggende weken de ervaring opgedaan dat oudere arbeiders er tijdens hun werk geen behoefte aan hebben en jonge arbeiders er niet meer buiten kunnen. Die brengen hun eigen radio mee en beluisteren, terwijl ze keihard werken, de hele dag Hilversum III.

Beluisteren is misschien niet het juiste woord. Het programma fungeert als een soort permanente geluidsachtergrond, waarin soms iets herkenbaars wordt gespeeld, want dan zingen of fluiten ze mee.

Ook uit andere details blijkt dat de zogeheten massamedia invloed hebben op het dagelijks leven der mensen. Twee jonge elektriciens riepen elkaar telkens toe: 'Kan-ie, maatje?'

Dat heeft *Farce majeure* aan de Nederlandse taalschat toegevoegd. Je ziet, Alexander Pola, we leven waarlijk niet voor niets.

Toen de jonge tegelzetter klaar was met zijn nauw-luisterend werk keek ik even om de hoek en zei: ‘Prima. Dat ziet er geweldig mooi uit.’

Hij antwoordde: ‘Ja - maar u moet toch niet vergeten wat de loodgieter en de metselaar hebben gedaan, da's eersterangs vakwerk, hoor, maar dat zie je alleen niet, want 't zit allemaal achter die tegels van mij, nou.’

Het trof me. Het was een geheel ander aspect van de solidariteit waarover zo vaak in liederen wordt gezongen. En een touchante uiting van eerbied voor hetgeen anderen hadden gedaan aan het Gesamtkunstwerk.

‘Tijdens de romantiek...’

De romantiek keek ook even om de hoek van de badkamerdeur, toen de jonge Italiaan de laatste hand legde aan de granietvloer, waarvan het geheim alleen aan Italianen bekend is.

Hij werkte op zaterdag.

Want hij wilde het karwei niet ophouden. En eerder kon hij niet, want pas op vrijdag was hij teruggekomen van familiebezoek aan zijn geboortedorp in het zuiden van de laars.

We vroegen voorzichtig naar de redenen van zijn verre reis. Maar die bleken gelukkig niet treurig. Zijn zusje was getrouwd. En aangezien zijn vader al jaren geleden overleed, moest hij, als oudste zoon, zijn plaats innemen.

‘Ik heb haar naar het altaar mogen geleiden,’ zei hij.

Zijn stralende blik was héél ver van *De Volkskrant*. Zijn dorp trouwens ook. Zoals hij, zeer gelukkig, voor

ons stond, deed hij mij denken aan een uitspraak van Erik Satie: ‘Ik ben heel jong ter wereld gekomen in een heel oude tijd.’

Een incident

De maandagochtend begon zo liefelijk. We hadden Yung bij ons en dat was leuk. Yung is onze tweede Koreaanse kleindochter. Ze arriveerde zo'n maand of acht geleden - met muziek voorop. Want onze oudste Koreaan, Mi Ae, die nu al tegen de vijf loopt, stond uiterst positief tegenover deze gezinsuitbreiding en riep tegen ieder die het al of niet wilde horen: 'Me sussie komp.'

Want ook het dialect van de hoofdstad is haar al zeer vertrouwd.

Het sussie bleek een gans ander wezentje te zijn dan zijzelf. Een kleine, ranke prinses van twee was ze, met een gezichtje waarop vaak een vage glimlach zweemde die haar deed gelijken op een clowntje. Iedereen was blij met haar. Mi Ae ook. Maar dat verhinderde haar niet na twee weken op de toon van iemand die iets regelt te zeggen: 'Zo - nou gaat me sussie weer naar Korea.'

Dat was normaal en eigenlijk nog zachtmoedig. De gemiddelde kleine jongen die verblijd wordt met een zusje dat de show steelt, vraagt na een paar weken, als de baby een ongewoon geluid maakt in de wieg, vriendelijk en hoopvol: 'Gaat ze nou dood?'

Ook dát hoort erbij.

Yung blééf en bleek het vermogen te hebben onze taal razend snel op te pikken. En onze levensstijl ook. Toen ze vorige maand, tijdens een logeerpartij, des ochtends haar bed bleek te hebben bevuild, keek ze ernstig naar hetgeen ze had aangericht en vroeg toen: 'Hebbie geen wasmasjien?'

Want zo'n consumptiemaatschappij went snel. Ze vraagt ook telkens aan me: 'Heb jij niette auto?'

Dit op de toon waarop je tegen iemand zou zeggen: 'Heb jij geen benen?'

'Nee, ik heb geen auto,' antwoord ik telkens weer.

Ze moet het wel geloven, maar ze vindt me op dit punt een beetje een zonderling.

Die maandagochtend speelden we samen eerst langdurig met de telefoon, want voor dat vermaak heeft ze de leeftijd. We draaiden niet zó maar aan de nummerschijf, hoor, want dan krijg je meestal iemand die er op handen en voeten voor uit een deerniswekkend ziekbed is gekropen.

Nee, we maakten gebruik van de mogelijkheden die de bestierende overheid op dit gebied schenkt. Eerst de tijdmelding, vele malen. En vervolgens het weerbericht, waarnaar ze verzonken luisterde, of het een der fijnste sprookjes van Andersen was. Toen ze eindelijk de hoorn neerlegde, zei ze feestelijk: 'Olk.''

Ik begreep het niet, maar door zelf even 003 te draaien, vernam ik dat de geautomatiseerde juffrouw zowat acht keer 'bewolkt' zei. En dat woord kan Yung, nu ze in Nederland woont, niet vroeg genoeg leren.

Nee, het was een liefelijk begin van de maandag.

Maar na het telefoonspel trokken we de jassen aan en gingen met z'n drieën boodschappen doen. Eerst naar het postkantoor in de Kerkstraat. Daar moet je binnen via een benard draaideurtje. Ik hield het een beetje tegen om mijn vrouw met Yung in het krappe hokje te laten binnentreden en ging zelf in het volgende. Als tegenligger hadden we echter een jongeman met een uiterst gewichtige oogopslag. Hij vond ons langzaam

tempo irritant en gaf de deur zo'n harde douw dat mijn vrouw naar buiten gestoten werd en met het kind op de grond viel. Yung stond meteen weer overeind en stelde vast: 'Oma valle...'

Ik hielp haar op. In de verte spoedde de jongeman zich, zonder om te kijken, naar een ongetwijfeld stompzinig doel. Ik haatte hem zo diep dat ik hem graag zou hebben vermoord. Dat verbaasde en geneerde me een beetje. Eigenlijk dacht ik dat die hete, redeloze drift allang in me was uitgedoofd, in een stad waar iedereen dagelijks iedereen wegduwt. Maar het vuur had alleen maar gesmeuld.

'Niks aan de hand hoor,' riep mijn vrouw. 'n Paar kapotte kousen.'

Ze lachte.

'Oma lagge,' zei Yung. Ik zag het, maar ik kon niet meedoen. Wel een half uur lang liep ik zwijgend boos te wezen op die rotzak. Toen zakte het een beetje.

Eigenlijk weet je weinig van jezelf.

Reis

Tussen de oude ansichtkaarten die het winkeltje verkocht lag er een die, waarschijnlijk om zuinigheidsredenen, zeer klein was van formaat. Op de adreszijde stond déze tekst gedrukt: ‘Vertrokken 1926 in Prizrenhauffschtal Macedonië, door Roemenië, Boelgarije, Joego-Slavië, Hongarije, Polen, Tsjecho-Slowakije, Oostenrijk, Zwitserland, Duitschland en Holland. Onze reis duurt nog 7 jaar. De prijs van deze kaart laten wij aan Uw beleefdheid over. Dank U.’

Geen ondertekening. Maar de stellers van dit proza zag je op de grauwe foto. Twee in de lens kijkende mannen, met donkere pakken aan en pannekoekachtige petten op het hoofd. De langste van de twee was een gaaf voorbeeld van de leptosome lichaamsbouw. Zijn rechterschouder leek wat hoger dan de linker en zijn ene voet stond een eindje naar voren, of hij wilde doen uitkomen dat de fotograaf hem had betrappt tijdens de wandeltocht die nog zeven jaar zou vergen. Zijn smal gelaat vertoonde de zwaarmoedigheid van de proletariër in de rechteloze tijd. De andere man had iets glunders. Hij stond er minder gespannen bij en uit zijn borstzak groeide wat men toen ‘een lefdoekje’ noemde. Zijn afhangende linkerhand omklemde een touwtje, waaraan een naast zijn schoen liggend hondje vastzat. Het hondje keek ook in de lens, jofel en het volkomen eens met die lange reis. Achter de mannen stond een voertuig dat ze, helemaal uit Macedonië, door de wereld hadden geduwd. Het was een van hout vervaardigd huisje, waarop met behulp van een penseel bakstenen waren

nagebootst. Een deur en een raampje waren echt, dat zag je aan de vitrages. Waarschijnlijk sliepen de mannen in het huisje. Het was een op fietswielen staande caravan avant la lettre, zij het zonder auto. De paardekrachten leverden ze zelf.

‘Wat kost die kaart?’ vroeg ik aan de juffrouw van het winkeltje.

‘Twee gulden,’ antwoordde ze.

Want zulke kaarten zijn in de mode.

Ik betaalde en ging heen. In 1926 hebben de mannen nooit twee gulden voor zo'n kaart gekregen. Zo ver ging in die tijd de beleefdheid, waaraan de prijs werd overgelaten nog niet. Twee cent was al veel.

Ik weet het omdat een achterneef van mijn moeder, toen ik twaalf jaar was, ook eens terugkeerde van zo'n wereldreis te voet. Zijn echtgenote noemde ik ‘tante Brigitte’. Zij was de lelijkste vrouw van het universum, met een profiel dat haar zeer geschikt maakte om in een schimmenspel de rol van de heks te vervullen. Haar man zag er welgeschapen uit. Ik begreep weinig van deze romance. Misschien hij zelf ook niet, anders zou hij geen puf hebben gehad in vele jaren vergende wereldreizen in zijn eentje.

Ook hij verkocht een kaart waarvan de prijs aan de beleefdheid werd overgelaten. Je zag hem daarop, gekleed in een kort broekje en een wit overhemd met open kraag, in een heet land bezig een omvangrijk boek te tonen aan enige ontsteld kijkende Arabieren. Zijn wereldreis hing namelijk samen met zijn postzegelverzameling die hij in de onmetelijk verre landen waar hij doodleuk heenwandelde, gestadig aanvulde. De kaart met de Arabieren had hij, op de terugweg, in West-Europa ver-

kocht. In het nabije Oosten sleet hij een afbeelding, waarop hij doende was hetzelfde boek te tonen aan een groepje matte, tóén al uitgeviste Volendammers.

Ik noemde hem oom Ben.

In de familie keek men op hem neer. De wereld bewandelen was voor middenstanders, die op een gans andere manier vooruit wilden komen, geen serieuze levensvulling. Maar mij sprak het wel aan, vooral omdat ik zo iets nooit zou durven. Ik verzamelde ook postzegels en had van mijn moeder zelfs een Schaubeck-album gekregen. Oom Ben zette, toen hij gebruind, vermagerd en net zo arm als toen hij vertrok, in Den Haag was teruggekeerd een postzegelbeurs op, waar ik elke zaterdagmiddag heen ging. Er kwamen voornamelijk oude mannen, die hun zegels alleen met behulp van een tangetje optilden. Een van hen, een knorrige dikkerd, maakte eens bezwaar tegen mijn aanwezigheid omdat hij mijn collectie onbeduidend vond. Onmiddellijk wierp de achterneef zich voor mij, driftig betogend dat ik ook een serieuze verzamelaar was. Maar enige weken later verried ik hem door het album, met alles wat erin zat, voor een knaak te verpatsen.

‘Heb je er nu al genoeg van, jongen?’ vroeg hij.

En hij keek net zo zwaarmoedig als de langste man op de foto met het huisje, die in 1926 nog zeven jaar te gaan had op een boze wereld, met geen ander einddoel dan de schamele dood.

Een ruiltje

Aan het begin van de middag zat ik in de trein naar Den Haag die, aangezien ik ruim een kwartier te vroeg was, nog langs het tweede perron stond te wachten. Ik had geen krant gekocht. Ik keek maar een beetje naar de ordeloos voorbijlopende mensen.

Na een tijdje kwamen twee mannen binnen en gingen op de bank tegenover me zitten. De ene man was in de veertig en had het versleten kampeedersuiterlijk van iemand die men vroeger ‘modern georganiseerd’ noemde. Hij zei: ‘Stelen? Dat hebben we toch allemaal gedaan? We hebben de oorlog toch meegemaakt? Dan móést je wel jatten. Ons soort mensen, tenminste. M'n vader heeft er nog voor gezeten. In 1944. Toen kwam het helemaal neer op m'n broertjes en mij. Nou - we leerden snel.’

Hij glimlachte enigszins vertederd.

‘Na vier maanden kwam die ouwe vrij,’ zei hij. ‘Ik zie 'm nog zitten met m'n moeder in het voorkamertje op de Egelantiersgracht. Hij was vermagerd in de lik en hij had zo'n huiskleurtje gekregen. Hij slurpte van z'n koppie koffie. Echte koffie. M'n moeder had nog een puntje voor hem bewaard van vroeger en dat mocht-ie nou hebben. Zij niet - hij. Ik zal een jongen van 'n jaar of veertien zijn geweest en ik kwam binnen met een partijtje lood. Dat had ik van 'n dak gesloopt. Ik zei: “Moeder, voor jou.” M'n vader zette zijn koffie neer. Hij haalde uit. En hij gaf me een oplazer - man, ik stond te suizebollen. Hij zei: “Als er hier gejat moet worden, dan doe ik het.”’

Hij lachte. Er bestaat geen flexibeler begrip dan ethiek.

‘Daarom zeg ik,’ hernam de man, ‘gestolen hebben we allemaal.’

‘Ik niet,’ zei de ander. ‘Tenminste, echt pikken heb ik nooit gedaan. Zelfs niet in de oorlog. Maar ik hoefde niet.’

Hij was wat onder, droeg een uitbundig pak en zo'n gecompliceerd armbandhorloge, waarop hij, behalve de uren, de minuten en de seconden, ook de datum lezen kon en misschien wel z'n voornaam.

‘De hele oorlog heb ik nooit aan het geringste gebrek gehad,’ sprak hij, ‘d'r is geen dag voorbijgegaan of ik had een behoorlijk stuk vlees op tafel. Zelfs de hele hongerwinter door.’

Hij leunde voldaan achterover. Naast ons stopte nu de locomotief van een internationale trein, die waarschijnlijk aan het rangeren was. De machinist leunde, met één hand onder zijn hoofd, uit het raam van zijn ijzeren monster. Hij was, naar zijn grijze haar en zijn gerimpeld gezicht te oordelen, aan het eind van zijn carrière en hij keek somber naar niets. Veel mensen hebben op die leeftijd een leeg soort somberheid. Maar hij wist waarom, dat kon je aan hem zien.

‘Niet dat ik een landverrader ben geweest of zo iets,’ zei de man, ‘maar toen die oorlog begon was ik vertegenwoordiger van de grootste jeneverfabriek in Nederland, begrijp u wel? En dat ben ik die vijf jaar lang gebleven. Nou, dan snap je wel dat ik geen krimp gehad heb. Jenever! Dat was goud. Dat was platina. In die tijd, bedoel ik. We moesten wel tachtig procent aan de mof afstaan. Maar er bleef voor ons, als je van de hoed en

van de rand wist, nog genoeg over om mee te knutselen.’

Zijn ogen glansden van geestdrift.

‘Zo ben ik er mooi met m'n vrouw doorheen gezwijnd,’ zei hij. ‘Ik kwam niks te kort. Ik heb geen kwaad gedaan. Ik heb ook geen goed gedaan. Maar dat kwam ook niet op m'n weg. Nou ja - één keer misschien...’

De glans in zijn ogen verminderde.

‘Ik weet nog. 't Zal in '41 geweest zijn. Ik zou een ruiltje maken met een man die ik in een café had ontmoet. Hij had gouwe tientjes en hij wou jenever. Z'n adres had-ie me opgegeven. Ik ging erheen, op een middag. Ik was er nooit eerder geweest. Nou woonde die vent op nummer negentien in zo'n dubbel huis. Twee onder een kap, weet je wel, met een gemeenschappelijke voortuin. Ik deed het hekje open. En ineens zag ik in de erker van het andere huis, nummer zeventien, David Levi zitten. Dat was een jongen van m'n school. Uit een hogere klas. Altijd vol gebbetjes. Maar nou zat hij heel droevig naar buiten te kijken. Toen zag hij me en hij leefde helemaal op. Hij ging overeind staan. Hij begon te lachen. Maar ik wees alleen dat ik op nummer negentien moest wezen en ik liep daar heen. Toen ging-ie weer zitten.’

De machinist in zijn locomotief staaarde nog steeds zo wazig voor zich uit. Kleine jongetjes willen vaak machinist worden, maar hij wist hoe weinig er overblijft van die droom. Hij zag zijn leven voorbijtrekken.

‘Hij dacht zeker dat ik 'm kwam helpen,’ zei de man schamper. ‘Maar ik kwam alleen een ruiltje maken. Op nummer negentien.’

Met uitzicht op het meer

I

Onze hotelkamer heeft een balkonnetje dat uitkijkt op het Lago Maggiore. Elke ochtend om halfnegen brengt de kelner daar het ontbijt dat bestaat uit twee zeer harde en twee minder harde broodjes, enige met jam gevulde capsules, vier kleine, zilverachtige doosjes die, als je erin slaagt ze te openen, stukjes door de ijskast getraumatiseerde boter blijken te bevatten en drinkbare koffie, die pas over enige jaren uit een tube zal moeten worden geknepen. De kelner is elke ochtend dezelfde kippig brillende knaap met een te wijd jasje aan. In de strenge hiërarchie van zijn vak behoort hij tot het voetvolk, dat despotisch wordt beheerst door een grijzende driesterren-ober die, als iemand het waagt hem aan te roepen, altijd kijkt of hij gestoord wordt bij het schilderen van *De nachtwacht*. Of de jongen het ver zal brengen in de Horeca valt te betwijfelen. Hij lijkt mij in zijn kleutertijd zó hevig geschrokken van iets vreselijks, dat zijn geestelijk leven geheel naar binnen sloeg. Een geconstipeerde stillerd is hij met een monotone, doch uiterst problematische mimiek. Hij lijkt op een te vol geschonken glas waar je vooral niet tegen stoten moet.

Nu zou dit allemaal geen bezwaar opleveren als hij het blad gewoon neerzette en weer wegging. Maar zijn voorschriften brengen met zich mee dat hij het balkon-tafeltje eerst met een wit kleedje dekt en vervolgens alles wat hij heeft meegebracht opnieuw uitstalt.

Zonder één woord.

Hij zou toch kunnen zeggen: ‘Mooi weer vandaag,’ of: ‘Niet zulk mooi weer vandaag.’ Maar nee. Zelfs de in zijn ambacht zo gebruikelijke plastic glimlach brengt hij niet op. Mijn vrouw heeft er geen hinder van, maar ik lijd sterk onder hem. 't Is net of ik elke ochtend om halfnegen bezoek krijg van iemand die onduldbare moeilijkheden heeft, maar er per se niet over praten wil. Al gauw heb ik er iets op gevonden. Zodra hij binnenkomt verdwijn ik in de badkamer, kijk in de spiegel naar mijn beslagen tong, kam mijn haar nog maar eens en ruik zinloos aan een flesje, tot mijn vrouw roept: ‘Kom maar - hij is weg.’

Dan keer ik terug naar het balkon waar ik haar bezig vind een der harde broodjes te breken in kleine stukjes die ze in een rij op het hekje legt. In de kruin van een boom op een meter afstand zitten de mussen daar al op te wachten. Mussen lijken mij de enige proletariërs aller landen die een redelijke kans maken zich te verenigen, want ze kennen geen etnische verschillen die leiden tot haat. Wel bezitten ze sterk uiteenlopende karakters. Je hebt er bangelijke bij, die in de boom blijven zitten handenwringen en tegen elkaar zeggen: ‘Zij gaat nog wel, maar hém vind ik zo eng...’

Andere durven de sprong wél aan en vliegen weg met - naar verhouding - een heel boerenwit in de mond. Een erg moedige gaat doodrustig op het hekje zitten pikken, als de man in de broodjeswinkel: ‘Nee, pak het maar niet in, ik eet het hier wel effe op.’

Er is ook een individualist bij, die toekijkt of het hem allemaal niet aangaat en 's middags tegen zessen in zijn eentje terugkeert. Maar dan hebben we geen brood. Een keer leg ik een stukje appel op het hekje, maar daar

kijkt hij naar of het een tijdbom is. Vervolgens vliegt hij weg, als iemand die weer een slechte ervaring heeft opgedaan, maar er niet door zal verbitteren, omdat hij het al verwachtte. Na het ontbijt verlaat ik het hotel en wandel naar het koffiebarretje dat pas gerestaureerd is. Het wordt gedreven door een Italiaanse familie. Met 'n in het zwart geklede opoe, die altijd iets te vegen vindt en telkens even naar haar, in zijn splinternieuwe tent stralende zoon kijkt, of ze zeggen wil: 'Pas maar op, we zijn zó weer arm.'

Want ze is van een generatie die voorspoed wantrouwt. Het dochttertje van zestien bedient vrolijk, nog geheel vrij van de romantische zwaarmoedigheid waarmee verkoopstertjes in warenhuizen staan te wachten tot ze zullen gaan trouwen. De meeste klanten spreken Schwyzerdütsch, een taal die de Zwitsers hebben uitgevonden om onder elkaar hardop te kunnen zeggen hoe ze eigenlijk over vreemdelingen denken. Ik betaal de koffie altijd contant, want ik weet wat er zal gebeuren. Na een tijdje treedt de jonge kelner binnen, omdat zijn ontbijtdienst is afgelopen. Hij draagt particuliere wandelkleding, maar hetzelfde gezicht. Toen hij mij voor de eerste keer zag zitten deinsde hij op de drempel terug en ging er vandoor. 'Hij weer,' zag je hem denken. Maar nu maak ik mij uit de voeten als hij nadert. Dit is zijn café.

II

Het uitstapje voert per bus van Ascona naar het Italiaanse stadje Luino, waar het marktdag is. Het voertuig

blijkt vol en heet. Pas als we gaan rijden waait wat frisse lucht door de smalle bovenraampjes. Maar die moeten spoedig worden gesloten op Duitse last van een oud wijf met een nijdig profiel en een schelle stem. Amerikanen hebben voor zo iemand het aardige woord sourpuss. We besluiten haar de rest van de tocht te haten, dan hebben we in elk geval iets menselijks om handen.

De chauffeur is een jonge Duits-Zwitser, want hij wil dat we God zullen groeten. Zijn gezicht bestaat bijna geheel uit zonnebril en hij begint meteen, door de microfoon, zoet gevooid als een gigolo, de tip op te poetsen: 'Dames - als u straks in Luino bent zult u, in de buurt van de markt, waarschijnlijk aangesproken worden door een Italiaanse jongeman in een auto. Hij zal u vertellen dat hij op het vliegveld van Milaan een mantel heeft gestolen, die hij gauw kwijt moet. Voor vijftig Zwitserse Franken mag u hem hebben. De mantel, dames, ziet er erg aardig uit. Maar het materiaal is volkomen waardeloos en zijn verhaaltje gelogen. Hij verkoopt telkens weer zo'n zogenaamd gestolen jas. Doe het dus niet. U bent gewaarschuwd.'

Hij legt de microfoon neer en drukt op een knopje. De cassetterecorder begint aan een soort muziekje dat niets wil - zelfs niet storen.

'Ik vind het gemeen dat hij de handel van die Italiaanse jongen gaat zitten verpesten,' meent mijn vrouw. 'Als een wijf nou gek genoeg is om een gestolen jas van een knul in een auto te kopen, laat haar dan. Wat gaat hem dat aan? Ik vind 't niet solidair.'

Ik knik.

Internationale solidariteit der arbeiders bestaat alleen in verjaarde Duitse strijdliederen met marcheermuziek,

die nog steeds worden aangeheven, ofschoon de onhoudbaarheid van de tekst al in twee wereldoorlogen werd aangetoond.

‘Zal ik het raam tóch maar een eindje openzetten?’ vraag ik.

‘Nee, ik ben bang voor die vrouw,’ zegt ze, haar voorhoofd bettend.

In Luino blijkt het wel degelijk marktdag.

Men verkoopt er schijnlederen tassen, schoenen die meisjes een decimeter langer maken dan de natuur wilde, siervoorwerpen die grenzen aan pop-art en scherp gecalculerde panty's. Gewone nylonkousen worden, geloof ik, nog slechts in zeer kleine hoeveelheden aangemaakt voor bankrovers die ze over hun hoofd dragen.

Terwijl we voortschuifelen in de menigte zegt mijn vrouw: ‘Ik krijg het hier zo benauwd en ik wil niets kopen.’

Via een slop nemen we de vlucht. Buiten het marktterrein blijkt Luino een onbeduidend stadje waar de milde oude heer op het gemeentebankje best eens Hitlers nooit gevonden kroonprins Bormann zou kunnen zijn, hier in het genot van valse papieren al jaren poserend als een gepensioneerde pianostemmer uit Hannover.

In de plaatselijke Eerste van der Helststraat vinden we een klein café. Omdat het terras vol is gaan we naar binnen. We zitten alleen in een duister vertrek met een witte televisie en, aan de muur, hetzelfde schilderij dat mijn moeder vroeger boven de theetafel had hangen, een landschap in herfstschemer met een stenen bruggetje over een verzonnen beekje. Een meisje op de hoepelleeftijd vraagt wat we drinken willen en komt het even

later op een klein blaadje brengen, voorzichtig lopend als een koorddanseresje zonder net.

‘Die knaap met die gestolen jas had zeker een vrije dag,’ zegt mijn vrouw op de toon van iemand die in de gevaarlijke buurt is geweest en niet eens werd beroofd. Ik verhef mij om een nodige menselijke handeling te gaan verrichten. Het in huisvlijt vervaardigde bordje verwijst naar de toiletten met een pijl, die leidt naar een gang. Aan het eind is een deur. Als ik die open sta ik in een tuin met een hok vol kippen, die nodig eens moeten worden afgestoft. Een vriend van me overkwam hetzelfde eens in een Frans dorpje. Toen hij de waard vroeg waar hij het nu eigenlijk doen moest, riep de man met een gebaar: ‘De héle natuur.’ In de tuin staat een klein jongetje van een jaar of drie en kijkt naar me op als naar de Westertoren. Ik geef hem een knipoog. Hij probeert het ook en het bevalt hem goed. Als ik onverrichterzake terugkeer naar het café is hij er nog steeds mee bezig, afwisselend met het linker- en het rechteroog. Ik heb hem iets geleerd. Helemaal zinloos is ons uitstapje naar heet Luino op marktdag dus niet geweest.

III

De man die aan de hotelbar zat was al kaal voordat Kojak er een seksuele verdienste van maakte. Hij had het ronde, rossige gezicht van een ouderwetse dorpspastoor. Hij leek mij een typische Zwitser, maar toen hij ons had horen praten vroeg hij: ‘Ook Hollanders?’

We konden het niet ontkennen.

‘Je treft er hier veel,’ sprak hij zorgelijk. ‘En niet alle-

maal van de beste soort. Het spijt me dat ik het zeggen moet.'

Hij snufte aan zijn glas, zo'n zwangere gloeilamp met een bodempje cognac. Omdat hij lang stil bleef, overwoog ik op mijn beurt iets te zeggen. Maar wat? Dat het me óók speet? Of dat wij wél van de beste soort waren? Ik kon niets bruikbaar vinden. Gelukkig hernam hij zelf het woord: 'Een eindje verder, in het Europahotel, verblijft een echtpaar... Ja, ik heb het contact niet gezocht, hoor. 't Ging van hém uit. Een Brabander. Uit Den Bosch. Nu is het een bekend feit dat het intellectueel peil beneden de Moerdijk lager is dan dat erboven.'

Hij begon weer aan het glas te snuffen. Ik dacht aan Speenhoffs onsterfelijke regels: 'Later huren we een borrel en dan ruiken we eraan.' En ik zweeg. Een jongen, in een donkerblauw uniformjasje kwam de bar binnen en zei tegen hem: 'Monsieur...? Amsterdam.'

'Excuseer me, er is telefoon voor me,' sprak de man. Hij liet zich van de kruk glijden.

Toen hij verdwenen was, riep mijn vrouw: 'Over dat intelligentiepeil van Brabanders - dat is toch pure kletsboek? Waarom zei je dat niet?'

'Mensen die je niet kent moet je in het genot van hun vooroordelen laten, anders is conversatie niet mogelijk,' antwoordde ik. 'Hij poneert de stelling dat het intelligentiepeil beneden de Moerdijk lager is dan dat erboven. Ik heb dan de keuze tussen zwijgen, of zeggen: "Is daar wetenschappelijk onderzoek naar gedaan? Beschikt u over rapporten en statistische gegevens en, zo ja, ga ze dan eens halen." Hetzelfde geldt voor bijna alle onderwerpen waarover mensen stellige beweringen doen -

misbruik van sociale voorzieningen en de omvang ervan, de invloed van atoomonderzoek op het weer en de relatie tussen hoogbouw en toenemende krankzinnigheid. Nee, zwijgen is het beste.'

De man keerde terug en sprak: 'Een Brabander, niet waar? En meteen al: "Zeg maar Fons." Dat joviale, weet u wel? Ik trof hem voor het hotel en ik moest mee naar binnen om een borrel te drinken. Zij kleepte zich veel te uitbundig. En hij zat in zaken. Bleef hele nachten van huis, zei ze. Voor zaken. Jawel. Ik wist meteen - daar is een andere vrouw in het spel. Mij maken ze niets wijs. Ik heb levenservaring. Ik doorzie de mensen. Die twee stelden niks voor. Toen mijn glas leeg was, wilden ze me nóg een borrel opdringen, maar ik zei: "Nee, ik ga ervandoor, het loopt tegen tien. En om tien uur precies lig ik altijd in m'n bed." En weg was ik.'

'Dan wordt het uw tijd,' zei mijn vrouw, wijzend naar de klok.

Ik vond het een harde ingreep. Maar het hielp wel, want hij dronk eindelijk uit en verliet de bar.

Toen ik de volgende ochtend de straat op was gegaan, kwam uit het Europahotel een lange, veerkrachtige man. Hij was door de zon geblakerd en hij liep met de armbewegingen van een snelwandelaar. Toen hij voor me stond, lachte hij breed en sprak: 'Ook Hollander, hè?'

En toen ik had geknikt: 'Ik pik ze er meteen uit, de Hollanders in het buitenland. In de ene hand een ijsje en in de andere hand *De Telegraaf*. Maar wat moet jij met dat tasje? Je lijkt wel een enquêteur voor een wasmiddel. Moet je soms werken, in de vakantie? Ik kijk wel uit. Brabander, zie je. Fons is de naam.'

Hij wees met z'n duim over zijn schouder heen.

‘Hotelletje, hè?’ zei hij. ‘t Kost per dag net zoveel als een Nederlands ziekenhuis, maar het eten is beter. En de koorts nemen ze niet op, zelfs niet in de bar, al dóén de mensen daar soms of ze 39,7 hebben. Jammer zeg, dat we vanmiddag weggaan, anders had ik je op de borrel gevraagd. Die Italiaanse schudder maakt een drankje klaar dat een os velt. We hebben wat afgelachen hier, met gezellige mensen. Hoewel - laatst trof ik een verkeerde. Ook een Hollander. Maar die ging elke avond om tien uur strak. Nou jij weer. Echt zo'n hark van boven de Moerdijk. Die weten niet wat leven is.’

Ik zweeg. Het ontbrak me aan statistische gegevens.

En levenservaring héb ik niet.

IV

Als de avond valt en het terras aan het meer wordt beschenen door gedempt wit licht, dat de maan tactvol bijstaat, begint het te lijken op het Grand Hotel waarvan de pubers in Fellini's *Amarcord* zo romantisch dromen. In het twee meter lange vijvertje murmelt het fonteintje, een bescheiden geluid, dat een vage tevredenheid verwekt. Als de van verveling schier versteende goudvis denkt: ‘Kom, ik ga voor het slapen nog maar een eindje om,’ is het inderdaad een verdomd klein eindje. Maar ik weet niet of goudvissen zulke dingen denken. Daar moet ik, bij gelegenheid, Artis eens over bellen.

Het diner brengt ons weer eens bij elkaar. We worden afgetoffeld door in Zwitserland gefokte kelners die oprecht bevreesd zijn dat we ons aan een vork zullen

vertillen, doch elkaar tijdens het bedienen zachtjes in het Italiaans vervloeken, met onbeweeglijke lippen, zoals buikspreekers doen.

We zijn te talrijk om, bij het betreden van de eetzaal, te groeten en in de moderne talen een recht smakelijke maaltijd toe te wensen. Ik vind dat wel prettig, want ik ben een zondig, egocentrisch mens en ik word, na enige weken geveinsd grijnzen tegen lieden die ik helemaal niet ken, geestelijk een wrak.

‘Die Zwitserse meneer daar, hè,’ zegt mijn vrouw, tijdens de soep, ‘die heeft elke dag een ander pak aan. Dit is zijn zevende pak al.’

‘Misschien is hij hier gekomen met een oplegger,’ antwoord ik. ‘Wij moeten alles zélf sjouwen.’

‘Het groene dat hij aan heeft vind ik ook wel mooi,’ zegt ze.

In haar stem klinkt een onderstroom van licht verwijt, want ik heb maar één pak bij me. Plus een in een opwelling van ongefundeerd optimisme aangeschaft, blauw vakantietuniek met vier opgestikte zakken, dat me doet gelijken op zo'n smeris die alleen parkeerbonnen uitschrijft.

‘Toch is het mooi, dat groen,’ zegt ze.

Een jong, Italiaans echtpaar aan het tafeltje naast de pakkenfetisjist, heeft twee kleine kinderen, die van pa en moe niet veel meer mogen dan ademen en dat dan nog héél zachtjes. Ze lijken op bange aapjes die hebben geleerd met mes en vork te eten.

‘Als onze kleinkinderen hier waren zouden ze waarschijnlijk worden gearresteerd,’ zegt mijn vrouw.

Een grote, grijze Duitser en zijn middelbare echtgenote zijn, op het nippertje, aan de kinderzegen begon-

nen en zitten nu tegenover een zeer lange, wat onbehouwen jongen van zeventien aldoor bang te wezen dat hij iets verkeerd zal doen.

De allenige oude dames vormen in de eetzaal witte, onbewoonde eilandjes waar de maître d'hôtel soms even aanlegt, om te semi-flirten.

‘Is alles naar wens, dames?’

Ja, de dames vinden alles naar wens.

Ze zitten braaf achter hun bestek. En ze walmen van verleden, dat langzaam verdamppt. Alleen het geld blijft op de bodem achter, bepoederd door herinneringen.

Na het diner vinden ze elkaar op het terras voor de koffie.

Ze spreken Duits, maar het draagt de sporen van Amerika, waar ze gelukkig op tijd heen gingen.

Hun conversatiemotieven zijn onvrolijk.

Ziekten, die je zou kunnen krijgen, spelen er een grote rol in. Het kleine vitale mevrouwtje in het broekpak vertelt aan de lieve, dikke, die het allemaal een beetje ópgegeven heeft, dat ze op reis ‘immer meine exrays’ bij zich heeft, voor het geval dát...

‘Ich bin doch ganz allein hier over the Ocean...’

Terwijl het oude Duitse echtpaar aan het volgende tafeltje begint aan een spelletje kaart met de zoon die dat - om het erger te maken - liever wil dan zij, vertelt de dikke dame, om ook iets bij te dragen, hoe hoog ze is verzekerd.

‘Ik kan tot tienduizend dollar geopereerd worden. Er is drie jaar geleden een nier bij me weggenomen en dat kostte niks. Helemaal niks.’

Terwijl het fonteintje murmelt en de goudvis indut en de bergen zich discreet achter een floers hebben te-

ruggetrokken, nadert een derde onde dame het tafeltje. Zij is groot en statig en door de tijd nauwelijks aangevreten. In haar donkere ogen twinkelt spot.

In een melodieus soort Duits vraagt ze aan de dikke, met de gratis weggenomen nier: 'Waarom hebt u zich vandaag zo mooi aangekleed?'

En met een glimlachje: 'Aus Verzweiflung?'

Luciën

Toen ik nog een jongen was nam mijn moeder mij, in onze woonplaats Den Haag, op een zaterdagmiddag mee naar een groot herenmodemagazijn, om een nieuw pak voor me te kopen. Voor we er binnen gingen zei ze: ‘Je mag zelf uitkiezen, hoor.’

Ik antwoordde niet, want ik had toen al geleerd te leven met de werkelijkheid en wist uit ervaring dat ze, als ik zelf iets uitkoos, altijd riep: ‘Nee, dáár hebbie niks aan.’ Ook die middag kochten we dus het onopvallende pak dat zij keurig vond. Ik berustte nog sneller dan anders, want in dezelfde winkel bevond zich toevallig een algemeen bewonderde jongen van mijn school, die een klas hoger zat en zijn pak op een roekeloze wijze alléén kocht. Op maandagochtend had hij het aan. Ik niet. Met een lachje zei hij tegen me: ‘Je mag het zeker alleen op zondag dragen van je moeder.’

De herinnering aan die zaterdagmiddag kwam in mij op toen ik in Den Haag door het Achterom liep en bleef staan voor de etalage van een winkel die er nog precies zo uitziet als vroeger. De uitgestalde koopwaar trouwens ook. Men handelt in liedjes en komische voordrachten en die zijn niet van vandaag of gisteren. Ten gevolge van een onbeheerste manier van inkopen in het verleden kan de winkel je nu nog de hits van Willy Derby uit voorraad leveren en ook het complete repertoire waarmee Nap de la Mar volle zalen op de knieën kreeg, toen ik nog in de wieg lag. De erop gedrukte prijs (20 cent) maakte een achterhaalde indruk.

Die zaterdagmiddag droeg ik het nieuwe pak in een

stevige kartonnen doos onder mijn arm, toen we naar de tramhalte liepen. Ik voelde me niet echt ongelukkig, want het was stralend zomerweer en de grote vakantie naderde.

Mijn moeder zei: ‘t Is natuurlijk alleen voor de zondag. Je moet het niet afslonzen.’

Ik knikte. Opeens stond ze stil en begon te lachen.

‘Hier gaan we even naar binnen,’ zei ze, vreemd opgewonden.

Het was een sigarenwinkel met een bel die bij je binnenkomst even rinkelde.

Andere klanten waren er niet, maar na een tijdje verscheen achter de toonbank een dikke, kale man met een somber, vlezig gezicht.

‘Een doosje Broches,’ zei mijn moeder.

Dat waren de dikke, Egyptische sigaretten, waarmee mijn vader in huis een aangename geur verspreidde. De man zette het doosje op de toonbank en mijn moeder keek hem aan met ogen vol verwachting. Na enige tijd wierp hij, met duidelijke tegenzin, een blik in de richting van de straat vol zomerzon en zei: ‘D'r zit sneeuw in de lucht.’

Mijn moeder begon zó onbedaarlijk te schateren dat ik haar verbaasd van opzij aankeek. Pas toen we weer op straat liepen kwam ze tot bedaren en zei: ‘Weet je wie dat was? Luciën!’

De naam luidde bij mij geen bel.

‘De beroemde humorist,’ riep ze. ‘Ach, ach, wat heb ik vroeger om hem gelachen als hij optrad. Nu doet hij dat niet meer. Hij heeft een sigarenwinkel.’

De etalage in het Achterom bevatte het lied ‘Hoe ik vegetariër werd.’ Er stond in krulrijke letters op gedrukt: ‘Vervaardigd en met reusachtig succes in Casino

Rotterdam, Panopticum Amsterdam, Apollo Theater Den Haag enz. voorgedragen door den populairen Gentleman Humorist Luciën.’

Ik ging naar binnen en kocht het bij een oude, doch vrolijke juffrouw die de opgedrukte prijs eerst met een slecht functionerende pen doorstreepte en veranderde in één gulden. In een café las ik het liedje. De zanger vertelde er in dat hij drie jaar getrouwd was geweest met een vrouwtje ‘een snoesje, een guitje’. Ze nam echter met de huisvriend de benen naar Chicago. Daar liep het slecht met haar af. De nieuwe minnaar hakte het snoesje, het guitje met een bijl aan stukken. De gentleman-humorist bemerkte het toen hij een Amerikaans blikje corned beaf opende. Hij kreeg ‘een rilling van griebel en grauw, want tussen het vlees lei de trouwring mijner vrouw.’

Thuisgekomen gaf mijn moeder de sigaretten aan mijn vader en zei: ‘Gekocht bij Luciën. Hij kwam weer zó leuk uit de hoek.’

Zolang de sigarenwinkel bestond heb ik er altijd met een zekere eerbied naar gekeken. Maar het slot van ‘Hoe ik vegetariër werd’ bleek te luiden: ‘Ik had met die corned beaf zonder het te weten, een vinger of wat van mijn vrouw opgegeten. Neem daarom geen corned beaf daar je nooit weet, of je niet een stuk van je schoonmoeder eet.’ Slapende honden moet je niet wakker maken en dode gentleman-humoristen evenmin. Ze zingen in de hemel verder.

Een boek

Laatst belde Guustaaf mij op. Ik dacht eerst dat hij een beetje beschonken was, want hij praatte zo lallerig. Maar dat kwam door de verdoving, zei hij, want hij had net zijn verstandskies laten trekken. En of hij morgenmiddag om drie uur even met me praten kon. Ik antwoordde dat het goed was en hij noemde, als plaats van samenkomst, een groot café in het centrum.

‘Ik zal er zijn,’ zei ik en hing op.

‘Wie was dat?’ vroeg mijn vrouw.

‘Guustaaf,’ zei ik. We kennen hem allebei van heel vroeger, toen hij nog in Amsterdam woonde en literaire ambities had. T.S. Eliot zei eens over een vrouw: ‘Haar gedichten zijn interessant voor iemand die belang in haar stelt.’ Dat gold ook voor de gedichten van Guustaaf en wij stelden belang in hem, want hij was een aardige jongen. Maar op een dag trouwde hij, kapte met de schone letteren, volgde zijn vader op in de zaak en kreeg een druk leven. We zagen hem nooit meer, want hij was gaan wonen in zo'n opgeknapt boerderijtje dat je alleen kunt bereiken met een auto en een wichelroede.

Precies om drie uur kwam hij de volgende dag het café binnen, erg vergrijsd.

Uit zijn diplomatenkoffertje, waaraan nog een verdord label van PanAm hing, haalde hij een in rood plastic gebonden manuscript te voorschijn en zei, een beetje gegeneerd: ‘Ik heb 'n roman geschreven. Toch nog. Zou je 'm willen lezen?’

Toch nog.

Voor een auteur die het maar vergat, is de Muze net een toffe vrouw uit de dolle jaren, die altijd opduikt als hij op het punt staat de Beurs binnen te gaan. Vroeg of laat lopen ze weer een eindje samen op - en daar lag hun kind nu, rood ingebakerd tussen de koffiekopjes.

‘Ik heb straks een dringende afspraak in de stad,’ zei hij. ‘Maar volgende week op dezelfde tijd kan ik weer hier zijn. Wil je me dan vertellen wat je oordeel is?’

Zijn glimlach was een beetje ontkleed, maar toch al op weg naar de routineplooi van de zakenman. We namen afscheid, ik las nog een paar kranten van de leestafel en pas toen ik 's avonds thuiskwam bemerkte ik, tot mijn ontzetting, dat ik het manuscript tussen de koffiekopjes in het café had laten liggen.

‘Een rood boek?’ zei de kelner de volgende ochtend. ‘Ja, daar heb ik mijn collega mee zien sjouwen. Maar die heeft vandaag geen dienst. Morgen wel.’

Het was een kwestie van terugkomen.

Des anderen daags kreeg ik de collega te pakken. Hij was een stevige, gezonde man van een jaar of veertig en hij sprak: ‘Is dat van u? Crimineel meneer. Ik heb 't achterelkaar gelezen. Wat heet gelezen? Opgevreten. Ik heb dat boek opgevreten, meneer. Mijn vrouw riep telkens: “Kom toch in bed, mallerd.” Maar nee, ik kon niet ophouden. 't Leek wel sterke drank. Gek hè? Dat je niet kan ophouden met lezen. Maar toch was ik ook bevreesd. Ik was bevreesd voor dat boek. Is dat niet eigenaardig, dat je bevreesd bent voor een boek, dat nog niet eens gedrukt is? Maar als die duivelse persoon daar 's nachts in dat stille huis... U kent het toch?’

‘Nee, ik moet het nog lezen,’ zei ik.

Dat trof slecht, want hij had het net even uitgeleend

aan dat meisje van de vestiaire, Fietje genaamd en ook een liefhebster van iets moois. Ik liep er heen maar vond de jassen bewaakt door een oude dame, met een blik vol geschiedenis. Nee, Fietje was er niet. Ze had twee snipperdagen genomen.

Toen die om waren trof ik haar. Een vrolijk meisje, dat dadelijk riep: 'Een leuk boek, meneer. Gelachen dat we hebben. Want ik lees 't voor aan m'n moe, ziet u, die is ziek, iets met haar been, dat moet hoog liggen aan zo'n katrolletje, zo'n gek gezicht meneer, maar we lachen erom, me broers en ik en me moe ook, we zijn altijd maar aan 't lolletjes trappen, dus dat boek kwam goed uit, gegild hebben we er om, wie dat geschreven heeft, nou meneer, die ken d'r wat van.'

Het lag nog bij moe. Maar ze zou het gauw meebrengen. Gauw bleek een dag of drie. Precies een uur voordat Guustaaf weer in het café verscheen had ik het rode manuscript eindelijk terug, licht beduimeld. Ik las zo hier en daar een passage. Schrijven kon hij nog steeds.

'Denk je dat het begrepen zal worden?' vroeg hij.

Ik keek naar de kelner die de koffie neerzette en naar Fietje in de vestiaire en zei, zonder te twijfelen: 'In brede kring.'

Na jaren...

Han Hoekstra heeft eens, in een erg mooi gedicht, de huwelijkspartner ‘de liefste vreemde’ genoemd.

In de loop der jaren leren de liefste vreemden elkaar steeds beter kennen. Maar nooit helemaal. Wat dit laatste betreft spreek ik geheel voor mezelf. Soms vermoed ik dat mijn vrouw mij wél helemaal doorheeft, maar aangezien ik van mezelf weinig weet, kan ik dat moeilijk beoordelen.

Niettemin heb ik, in de loop der tijden, bepaalde dingen geleerd. En als gevolg daarvan komt soms het schaamrood op mijn kaken als ik me daden van vroeger herinner. Geen belangrijke daden hoor. Kleinigheden. Ik was bij voorbeeld een middag alleen thuis. Ik zat in de huiskamer. En ik dacht opeens: ‘Dat schilderij hangt daar niet goed. Het kan beter op die andere muur hangen.’

Dan stond ik op, pakte hamer en spijkers en hing het schilderij op de plaats die ik beter vond. Aan het eind van de middag kwam mijn vrouw thuis. Ze merkte niet onmiddellijk wat ik gedaan had. Soms gingen er uren overheen, eer ze zei: ‘Ach - heb je dat dáár gehangen?’

‘Ja. Het hing niet goed. Op die muur komt het beter uit, niet waar?’

‘Nou ja...’

Meer niet. Maar weer enige tijd later zei ze opeens: ‘Als ik uit de keuken kwam vond ik 't toch wel leuk als ik 't daar op dat muurtje zag...’

‘Ik wil 't wel weer terughangen hoor.’

‘Ben je mal, dat hoeft niet. Het is helemaal niet belangrijk. Nee, ga nou niet wéér aan de gang.’

Van dit soort dialogen heb ik geleerd dat ik zulke dingen niet eigenmachtig moet doen. Ik besluip het probleem nu omzichtiger. Ik zeg: ‘Dat schilderij, hè, vin-je nou dat het daar goed hangt?’

Dan kijkt ze me aan. ‘Jij niet?’ vraagt ze.

‘Eigenlijk niet. Ik geloof dat het beter uit zou komen op die andere muur.’

‘Nou, als je dat wilt, hang 't er dan.’

‘Nee - jij moet het ook willen.’

‘Waarom?’

‘De huiskamer is net zogoed van jou als van mij. Ik woon hier toch niet alleen?’

‘O, mij kan 't niet schelen. Ik vind alles best.’

‘Onzin. Je hebt er toch wel een oordeel over?’

‘Nee hoor. Je doet maar.’

En dan doe ik het. Ofschoon ik niet het gevoel heb op zulke momenten te steunen op een bruikbaar compromis. Het is meer een vorm van tolerantie, waaraan berusting ten grondslag ligt. Maar het gecompliceerde is nu, dat die tolerantie niet altijd functioneert.

We gaan naar de schouwburg, die zeven minuten lopen van ons huis verwijderd is. Het doek zal om acht uur vijftien opgaan. Ik wil eigenlijk om kwart voor acht al de deur uit. Ze zegt: ‘Dat is toch onzin?’

‘Waarom?’

‘We zijn er in zeven minuten. Wat moeten we daar dan al die tijd doen?’

‘Nou ja, ik wil niet op het nippertje komen.’

‘Als we vijf over acht weggaan zijn we ruimschoots vroeg genoeg.’

Ik vind dat veel te laat en een ondraaglijke vorm van gevaarlijk leven. En ik ga op een zodanige manier zitten wachten dat ze om acht uur zegt: ‘Nou vooruit, laten we dan maar gaan.’

Ik heb mijn jas dan in twee seconden aan. Zij nog lang niet. In de hal blijkt dat ze haar handschoenen vergeten is. En in de lift zegt ze: ‘Ik moet nog even terug. Ik heb het licht in de keuken laten branden.’

Eindelijk op straat roept ze: ‘Waarom draaf je zo? Het is acht uur drie. We zijn er over vijf minuten. Dan kunnen we normaal lopen. Niet rennen. Dat is nergens voor nodig.’

En dan lopen we normaal - de liefste vreemde en ik.

Een mooi verhaal

Met een schok werd ik klaar wakker.

Ik keek op de wekker en zag dat het acht uur was. Eigenlijk zou ik best nog een poosje kunnen doorslapen, want mijn beroep kent geen prikklok.

Maar ik ging op de rand van mijn bed zitten omdat ik niet terug wilde naar een droom, die ik me bijna herinnerde. Bijna. Ik probeerde er in mijn geest naar te grijpen, maar de gestalten werden schimmen en losten zich vervolgens op in een grauwe damp.

Ik liep naar de keuken. Dag keuken. Ik hou ervan, in de ochtend. 't Is er zo nuchter en zakelijk. Alles staat er afwachtend gereed voor handelingen die nu eenmaal verricht moeten worden. Koffie zetten, bijvoorbeeld. Ik begon eraan, op de automatische piloot die toch geen handeling vergat.

Van de droom wist ik alleen de wrange smaak nog. En dat ik jong was. Alles moest nog beginnen, maar ik was er niet blij om, want ik kende de afloop.

Vergeefs verder gravend in mijn geheugen wachtte ik bij het fornuis tot het water kookte. Toen ik de koffie had opgeschonken, ging in de huiskamer de telefoon.

Ik schrok ervan. In de loop van de dag hoort het geluid bij de routine. Maar iemand die zo vroeg in de morgen belt, zou best eens onheil te melden kunnen hebben. Wie, zoals ik, veel dierbaren heeft die je kunnen maken en breken, is uiterst kwetsbaar.

‘Ja, hallo?’ riep ik.

De stem van een man vroeg: ‘Is u die meneer die in de krant schrijft?’

‘Ja hoor.’

(Opgelucht, want het was geen naaste, maar een onbekende, wat matineus van aard.)

‘Zal ik u eens een mooi verhaal vertellen?’ vroeg de man.

‘Graag.’

‘Nou, dan moet u goed luisteren. Zondag, hè, zat ik op een bank in het Amsterdamse Bos. Er kwam een vrouw aan. Een onbekende vrouw. Ik had haar nog nooit gezien. Ze keek naar me. En ze zei: “Dag meneer.” Toen liep ze weer verder.’

Hij had langzaam en zorgvuldig gesproken. Nu viel er een stilte.

Na een poosje riep ik: ‘Hallo - is u daar nog?’

‘Ja.’

‘U zou een mooi verhaal vertellen.’

Ik hoorde hem diep ademhalen. Toen zei hij: ‘Dát was 't verhaal.’

We traden een nieuwe stilte binnen. Eindelijk vroeg ik: ‘Was 't een aardige vrouw?’

‘Een hele aardige vrouw. Voor mij was 't iets erg bijzonders, meneer. Dat ze dat zei. Want ziet u, de dokter zegt, dat ik contact gestoord ben. Zo heet dat. Contact gestoord. En d'r is niks aan te doen.’

De laatste zin had hij nog langzamer uitgesproken, omdat hij een duidelijke neiging tot stotteren wilde onderdrukken.

‘Ik kom uit een groot gezin,’ zei hij. ‘Tien kinderen. Mijn vader werkte in de haven. Breed hadden we het natuurlijk niet. Maar we mochten niet klagen. Nee, we waren best gelukkig, meneer. U moet niet denken dat we ongelukkig waren, hoor.’

‘Dat denk ik ook niet,’ zei ik.

‘Maar er heeft een voorval plaatsgevonden. Lang geleden. Ik ben nou negenenvijftig jaar. Maar ik zal zestien zijn geweest. Ik ging het huis uit. 's Ochtends om naar mijn werk te gaan. En ineens vroeg een stem achter me: “Kunt u me ook zeggen hoe laat 't is?” Ik keek om en - te pletter ben ik me geschrokken, meneer. 't Was een man met een grijze baard en een hele grote, rode puist bij z'n neus. Ik begon hard te rennen en hij liep nog even achter me aan en vroeg weer: “Kunt u me zeggen hoe laat 't is?” De klere ben ik me geschrokken, meneer. En daarna is het eigenlijk misgegaan met mij.’

Hij stotterde nu zeer hevig. Tot bedaren gekomen zei hij: ‘Contact gestoord, heet het. Maar die vrouw zei toch tegen me: “Dag meneer.” In het Amsterdamse bos. Dat vond ik toch zó fijn en ik...’

‘Toetoetoetoe’ deed de telefoon. De verbinding was verbroken. Ik legde de hoorn erop en bleef nog een poos naast het toestel zitten. Maar hij belde niet terug.

Vocht

Mijn tante haatte de Katholieke Kerk.

Zij was een voluptueuze vrouw, die in haar jeugd de begeerte had opgewekt van een opmerkelijk mooie man. Hij oefende het beroep van dameskleermaker uit. Lastertongen wilden dat sommige dames zich door hem onnodige mantelpakken lieten aanmeten, omdat ze aan zijn professionele betastingen veel ontleenden. Ik was, als kleine jongen, niet dol op hem. Ofschoon hij een huis vol kroost had verwekt, hield hij niet van kinderen. Je mocht wel in zijn fraaie achtertuin spelen, maar als je daarbij ook maar één kiezelsteentje van het paadje in de aarde van het bloemperk schopte, kwam hij je berispen. Deze dwangmatige netheid was in strijd met zijn zwierige levenstrant. Hij zette veel bloemetjes buiten in etablissementen waarvan mijn moeder de namen noemde met een door walging vertrokken mond, of ze bedorven voedsel at. Maar zijn onstuimig gedrag speelde zich, zoals ik later hoorde, af tegen een rondhorizon vol onheilswolken, want hij leed aan een ongeneeslijke ziekte, die hem spoedig zou doen sterven. Hij zei: 'De korte tijd die me op aarde is gegeven, zal ik dan ook genieten.'

Daarom deed hij alles wat God naar het menselijk vermoeden van die tijd, verboden had. Genieten behoorde daar stellig toe. En bij hem telden de zonden dubbel, want hij was voortgekomen uit een streng katholiek gezin. Al tientallen jaren verzaakte hij echter zijn plichten, wat ik mij wel kan voorstellen, want je gaat niet biechten als je vooruit weet dat het antwoord

wederom zal zijn: ‘Dat had je niet moeten doen.’ ‘t Wordt monotoon, voor beide partijen.

Toen hij, al ver heen, op zijn doodsbed lag bleek hoe feilloos de Katholieke Kerk administreerde.

Ofschoon hij meer dan twintig jaar geen godshuis had betreden en geen wierook had opgesnoven, belde op een middag een kapelaan aan en vroeg aan mijn tante of hij de zieke mocht bezoeken.

Zij wees hem niet de deur, maar de trap, want als de meeste ongelovigen had ze een onbestemde eerbied voor een man die gekleed was in een religieuze travestie.

De kapelaan ging naar boven met competente tred en keerde een kwartiertje later terug. Hij was blijde en zei: ‘Mevrouwtje, ik heb een erg goed gesprek gehad met uw man. Hij wil de sacramenten ontvangen en katholiek worden begraven. Bovendien heeft hij besloten dat de kindertjes zullen worden gedoopt.’

Daarop verliet hij in een geur van heiligheid het huis.

Mijn tante, verbaasd over deze onverwachte ommekeer, spoedde zich naar boven en vroeg of ze dit allemaal wel goed verstaan had.

De zieke kon bijna niet meer praten. Maar hij raapte al zijn krachten bijeen en wist uit te brengen: ‘Nee... nee... dat liegt-ie.’

Het was dus niet meer geweest dan een treffend voorbeeld van de agressieve verkoopmethode, waartegen Koning Klant, zij het in aardser verband, tegenwoordig zo krachtig waarschuwt. Mijn tante hield er, ook na de dood van haar man, een felle haat tegen alle vertakkingen van Rome uit over.

Ze deed trouwens alles fel, want ze was een indrukwekkende persoonlijkheid.

Ofschoon ze zelf geen kleren kon maken, zette ze, als weduwe, de zaak van haar man voort.

Daarbij leunde ze op een zeer begaafde coupeur, een dunne, wat wapperende man, met een paars gelaat, die altijd keek of hij zich tevergeefs iets trachtte te herinneren dat juist zo leuk was geweest.

Zijn voornaamste passie heette oude klare.

Daar hij nachten lang doordronk, kon hij des ochtends niet uit zijn bed komen. Mijn tante benaderde deze eigenaardigheid pragmatisch. Als hij er om negen uur nog niet was, stapte ze op haar rijwiel en reed naar het huis waarin hij een kamer bewoonde. Hij ronkte nog, maar dat sloeg haar niet uit het veld. Ze hield een handdoek onder de koude kraan, mepte hem daarmee enige malen in het gezicht en beval: 'Opstaan en aankleden.' Een half uur later fietste hij met haar naar de kleermakerij, waar hij met bevende handen aan het werk ging. Zo hield ze haar broodwinning in stand en bracht ze haar vier kinderen groot. Het vocht van het doopsel hebben ze nooit ontvangen. Maar ze hadden eigenlijk meer aan de natte handdoek en een moeder die er, in hun belang, zo krachtig mee wist te meppen. Als er in de hemel, waar ze zich ongetwijfeld bevindt, enige rechtvaardigheid is, zullen ze daar die twee soorten nattigheid wel tegen elkaar wegschrappen.

Geloof me.

Chez Claude

In het aardig bedoelde plaatsje Antibes, waar ik u dit schrijf, kan het aanhoudend regenen uit een verre van azuren hemel.

Het is zondagochtend en de inheemsen slapen uit. Hun winkels zijn dicht en bijna al hun kroegen ook. Maar na lang zoeken vind ik er een die zelfs vandaag wil tappen. 'Chez Claude'. Hij kijkt uit op een ambitieus grondwerk van de gemeente. Een enorm graaftoestel, dat kinderen 'een happert' noemen, lijkt, met de kop moedeloos ter aarde, op een door de mensen getemde brontosaurus, die vandaag extra heimwee heeft naar de oertijd. Toen regende het natuurlijk óók, maar niet op iets dat mensen hadden gewrocht. En die combinatie doet je de das om, geloof ik. De Engelse schrijver De Quincey, vijftig jaar lang verslaafd aan opium, zei dat hij dit middel voor het eerst tot zich nam op een verregende zondag. Want - zo voegde hij eraan toe - de wereld kan geen saaier schouwspel bieden, dan een verregende zondag in Londen. Ook Antibes, gebouwd voor zonneschijn, mag er wat de saaiheid betreft, vandaag wezen. Claude van 'Chez Claude' is dan ook al bijtijds beschonken.

Achter zijn ronde tap, niet veel groter dan een preekstoel, schenkt hij zichzelf Pernod. Hij is een kleine, corpulente man met grijzend haar en troebele ogen. De vriendelijkheid waarmee hij mij begroet, klinkt te pompeus.

Zijn vrouw staat, glazen spoelend, op een on-bittere wijze in hem te berusten. Ze herinnert zich zijn aardige

jaren nog, denk ik. Ze is een dikke, blonde poes, ééns mooi geweest, al heeft ze de platte neus van een bokser aan het eind van zijn carrière. Maar zelfs die neus flatteert haar.

Claude maakt mijn koffie klaar met de langzame zorgvuldigheid van de alcoholist, die over elke handeling even moet nadenken, omdat hij er niet één vergeten mag. Kopje vullen. Op het schoteltje zetten. Lepeltje erbij leggen. Wat nu nog? O ja, de suiker. Het geheel even overzien. Nee, er ontbreekt niks.

‘Voilà monsieur.’

Het klinkt te triomfantelijk. Hij heeft 't hem toch maar weer geleverd. En hij belooft zich haastig met een slok Pernod.

De vrouw, gehuld in een zeer wetend zwijgen, zet de radio aan. Monte Carlo. Een programma van Jean-Pierre, een jongen met een stem of hij de hele dag fondant vretend voor de spiegel staat. En wat doet Jean-Pierre? Dames in den lande opbellen. De gelukkigen mogen een verzoekplaatje uitkiezen.

U merkt het - als men verre reizen doet, kan men veel verhalen.

‘Aha, c'est vous, madame Hervier? Jean-Pierre!’

Er komt nu een oude man binnen, die ook Pernod wil.

Claude weet echt wel op de tast waar de fles staat. Na de eerste slok begint de man aan een wijdlopijge verhandeling over de regen en de vermoedelijke oorzaken daarvan. Hij is de universele café-ouwehoer, maar in het Frans klinkt het leuker, dat moet ik toegeven.

Als hij het onderwerp geheel leeggemolken heeft, vraagt Claude: ‘Hoe vin-je mijn nieuwe lamp?’

Hij wijst, boven de bar, naar de zoldering.

Daar hangt een grote, blijkbaar door een reus geblazen bel van kleurloos glas met een peertje erin.

‘Aardig,’ zegt de oude. ‘Maar 'n beetje koud licht.’

De zwijgende vrouw glimlacht.

‘t Is modern. Ik heb 'm zelf gekocht,’ zegt Claude, in het defensief.

Buiten regent het nog steeds. Jean-Pierre draait een verzoekplaatje van Sacha Distel. Hij was de jonge minnaar van Edith Piaf, de enige kunstenares die iets magistraals aan de zondag ontleende, door ‘Je hais les dimanches’ op háár wijze te zingen.

Jean-Pierre heeft nu een andere dame aan de lijn.

Madame Brulot. Of ze wel weet met wie ze spreekt.

Ja hoor. Madame Brulot komt neuzig verzekeren dat ze ‘complètement émue’ is van de grote eer. Nou dat verbaast Jean-Pierre niks.

‘En madame, hebt u kindertjes?’

‘Nee, Jean-Pierre.’

‘Nou, die komen dan nog wel...’

Bedroefd zegt mevrouw Brulot: ‘Nee, Jean-Pierre, dát is onmogelijk...’

Op dit voortreffelijk gekozen moment laat de nieuwe lamp van Claude los en valt aan duizend stukken op de stenen vloer vlak naast de oude man. Die grijpt naar zijn hart. Maar de vrouw van Claude begint te lachen, eerst zachtjes maar al gauw zó onbedaarlijk dat de tranen over haar wangen lopen. Door de radio zingt Aznavour erg toepasselijk: ‘Formidable.’

Eind van het jaar

Terwijl we wandelden in Amsterdam Zuid, zei mijn vrouw opeens: ‘O ja, ik heb iets vergeten te kopen. Ik zal 't maar even hier doen, bij déze slager.’

Het was er vol, zag ik.

‘Wil je me een lol doen?’ vroeg ze. ‘Blijf dan buiten op me wachten. Je hebt in winkels altijd zo iets slacht-offerachtigs.’

Ze ging naar binnen en ik bleef voor de etalage staan, naast een oude man die er blijkbaar ook niet in mocht. Maar bij hem lag het niet aan zijn gedrag, maar aan zijn hondje. Op de winkeldeur hing een slecht gelukte tekening van een poedeltje, met het bijschrift: ‘Ik mag er niet in. Sorry.’

Voor wie dat ‘Sorry’ bestemd was bleef onduidelijk. Honden zijn intelligent. Maar als ze ook nog konden lezen, zou de tijdschriftengigant VNU allang het weekblad ‘Woef’ hebben gebaard, vol fraaie gekleurde foto's van blote pekineesjes, prikkelend voor elke viervoeter, maar toch geen harde porno.

‘Ik ben blij dat ik in de frisse lucht sta,’ zei de oude man tegen me. ‘Kerstmis is gezellig, daar niet van. Maar binnenblijven, hè. Twee volle dagen zit je op het kinderslotje.’

‘Ja, dat wel,’ zei ik. ‘Leuk hondje hebt u.’

‘Da's niet van mij,’ antwoordde hij. ‘Ik hou 't effe vast voor een mevrouw uit de buurt die hier binnen is. Ik was eigenlijk op weg naar de overkant, om gerookte paling te kopen. Hij wees naar de winkel. Op het raam stond met grote letters: ‘Elke dag warme vis.’

De man vervolgde: ‘Ik hou van paling, ofschoon 't lijkenvreter zijn. Ze voeden zich met alles wat in staat van ontbinding verkeert. Maar ja, als je daarbij stilstaat. Tweede kerstdag heb ik knijn gehad. Da's ook wel lekker voor een keer, al moet je oppassen met de kleine beentjes. Ik heb eens een man gekend bij wie het operatief verwijderd moest worden. Maar ik heb voorzichtig gegeten want een gewaarschuwd mens telt voor twee. Smakelijk. 't Was bij me dochter. Die kan goed koken. Ze móét wel, want d'r man is lastig met eten. Niet dat-ie klaagt hoor. Maar als 't hem niet smaakt, vraagt-ie al na de tweede hap: “Wat hebben we tóé?” Aan het begin van d'r huwelijk werd me dochter daar zó nerveus van dat ze een hevig jeukend eczeem kreeg tussen de schouderbladen.’

Er kwam een aardige, wat grijzende vrouw uit de slagerij naar buiten en zei tegen de man: ‘Zo, wel bedankt voor het oppassen hoor.’

Ze nam de riem van hem over. Het hondje was daar kennelijk blij om.

‘U hebt u toch niet al te erg verveeld?’ vroeg ze.

‘O nee, ik heb met meneer hier staan praten over de kerstdagen. Knijn heb ik gehad. Tweede kerstdag, wel te verstaan. Op de eerste hadden we een mooie rollade. Ik heb me er wel twee keer van bediend.’

‘Ik eet nooit vlees,’ zei de vrouw. ‘Ik heb een vriendin, die werkt op de administratie van het abattoir. Als je hoort wat die vertelt over de wreedheid daar. Ze hoort die arme beesten de hele dag jammeren. Nee, ik moet geen vlees meer.’

Het winkelmeisje van de zaak aan de overkant stond nu achter het raam naar buiten te staren. Ze was jong en

wilde iets anders. Door haar trieste blik kreeg de boven haar hoofd hangende mededeling: 'Elke dag warme vis' opeens een andere gevoelsinhoud. Ik dacht: 'Dat is toch geen leven...'

De oude man, die een beetje met dat knijn in z'n maag zat, vroeg: 'Maar wat doet u dan bij de slager?'

'Da's voor hem,' zei ze, naar het hondje wijzend. 'Kijk, ik heb hem laten kastreren, ziet u. Hij werd zo onzindelijk en hij liep telkens weg. Nou is-ie zijn balletjes kwijt en hij wordt dik. Maar z'n vachtje is mooi. Ik geef hem goed te eten, veel vlees, dat móét. Maar zelf raak ik het niet aan.'

'Nou, tot ziens dan maar weer,' zei de man. Hij stak de straat over. De juffrouw wandelde verder - de hondenriem in haar linker- en het zakje met vlees in haar rechterhand.

Enerzijds, anderszijds - het gebruikelijk compromis der idealisten, op een wereld die allang heeft berust in: 'Elke dag warme vis.'

Fles

Op het hoekje van de Plaats en de Kneuterdijk in Den Haag zei een lange, wat in verval geraakte oude heer tegen me, terwijl hij met zijn paraplu naar het standbeeld wees: ‘Johan de Witt is dat. Afgeslacht door 't Haagse grauw. Een treurige gebeurtenis, maar als ik hier wandel denk ik aan iets heel anders. Op de lagere school was Pietje Kersbergen m'n boezemvriend. Op een keer zei hij hier, op deze zelfde plek tegen me: “Ga eens mee, dan zie je wat.” Johan de Witt staat daar met z'n arm naar beneden en z'n wijsvinger uitgestrekt niet waar? Loop nou eens twee meter met me op. Zo. En kijk nou langs die paal naar het beeld. Wat ziet u dan? Nog steeds Johan de Witt maar uit zijn mantel steekt alleen die lange vinger. Het lijkt precies of hij staat te wateren. En dat had Pietje Kersbergen ontdekt. Zo was hij. Altijd op grappen uit, maar hij is jong gestorven op een onprettige wijze. Onder de open tram naar Scheveningen geraakt, toen hij overstak met een bittertje op. Amper vijftig was hij. Ik hou ook van een bittertje, maar ik kijk juist scherp uit bij het oversteken als ik er een paar gebruikt heb. Tweeënzeventig ben ik.’

We keken een tijdje naar de ontluisterde Johan de Witt. Pietje had gelijk. Maar waarom lette hij op zulke dingen?

‘t Is gek,’ zei de oude, ‘maar ik heb altijd vrienden gehad die meer durfden dan ik. En vlot waren met de meisjes. Ik niet. Ik heb nooit geweten hoe je ze aan moest pakken. Daarom ben ik ongetrouwd gebleven. Ik wou wel, maar niemand wou mij. Terwijl ik vroeger

niet eens zo verschrikkelijk lelijk was. Maar ik wekte bij vrouwen een zekere afkeer op. Wat dat nou was - ik weet het niet.'

'Zullen we daar een kop koffie gaan drinken?' vroeg ik.

'Heel graag,' zei hij. In het café, achter Johan de Witts groene rug - de vinger zag je niet meer - vervolgde hij: 'Het geheugen begint te slijten, dat wel. Maar weet u wat zo gek is? De grote dingen vervagen, maar de kleine dingen blijven je bij. Neem nou de oorlog. Dat is één grijze soep in m'n hoofd...'

'Heb ik ook,' zei ik.

'Eén avond herinner ik me. Ik had toen een kennis en die heette Koos. Ook zo'n durfal. Vlot van optreden, weet u wel. Hoe het met hem afgelopen is weet ik niet. Maar goed - 't zat toen moeilijk met de jenever. Ik was maar in één zaak vaste klant en daar kreeg ik er elke dag twee. Maar op een keer komt Koos daar om 'n uur of zes binnen. Ik had m'n twee al op en zat nog een beetje na te genieten. Maar Koos zegt: "Ga mee, ik ken meer zaken waar ze me tappen." Wij samen weg. En ja hoor, in diverse kroegen maakte hij zijn smoesje en dan kregen we er een of zelfs twee voor de gewone prijs. Zelfs in een sjieke hotelbar tapten ze hem, maar daar kwamen opeens drie Duitsers in burger binnen en die riepen: "Sekt" en het werd ze gebracht ook. Dat zat me helemaal niet lekker, want Koos had 'm om gekregen en ging telkens zingen. "Op de blanke top der duinen," weet u wel. Als hij in dat stadium kwam, had hij het Wilhelmus onderweg. 't Liep tegen tien, de Sperrstunde, en dan moest je binnen zijn en blijven tot zes uur 's ochtends, dat weet u ook nog wel. Dus ik troonde

Koos mee naar buiten en ik zei: “Gauw naar huis, we redden 't nog net.” Maar hij was door het dolle heen en hij riep: “Ik weet hier in de buurt nog een aardig vrouwtje te wonen dat veel om me geeft en zij heeft altijd wat onder de kurk, dus bij haar kunnen we de hele nacht gezellig doorhalen.” Goed, ik had 'm ook een beetje zitten, meneer, dus wij daarheen.’

Zijn gezicht versomberde.

‘t Was een knappe vrouw,’ zei hij, ‘en ze woonde er goed van. Helemaal op d'r eentje, waarschijnlijk werd ze gemainteneerd. Koos had natuurlijk meteen zijn verhaaltje bij de hand. En zij lachen. Vrouwen lachten altijd om hem. Hoe hij dat deed - ik weet het niet. Het zat in hem. En over die drank had hij niet gejoekt, want ze kwam met een volle liter klare op tafel. In 1942 moet u rekenen. Koos sloeg z'n arm om haar heen en zij was er van gediend. Al een half uur later verdwenen ze samen in het slaapvertrek. Mijn glaasje was nog halfvol en ik nipte heel langzaam. En ik wilde mezelf net weer eens behaaglijk inschenken, toen die vrouw in een mooie kimono binnenkwam. Ze pakte de fles, ze deed 'm achter slot en ze ging weer terug naar het slaapvertrek. Maar terwijl ze die fles pakte keek ze me aan met ogen vol weerzin, of ik een vies insekt was. Daar heb ik de hele nacht, in die stoel, over zitten nadenken. En om zes uur, toen de Sperrstunde voorbij was, ben ik stilletjes weggegaan en door de lege stad naar huis gelopen. Ik heb die vrouw nooit meer gezien, maar de uitdrukking op haar gezicht toen ze de fles oppakte is me altijd bijgebleven. Terwijl ik toch zoveel vergeten ben. Gek is dat.’

Geheim

Omdat er een nieuwe boekenkast in mijn kamer is gebouwd, ruik ik al de hele ochtend de penetrante lucht van verf. Geuren leiden naar herinneringen. Daarom denk ik aan het geheim van mijn ouderlijk huis, in de tijd toen ik nog een kleine jongen was. Daar rook het onophoudelijk naar verf. Het meer dan honderd jaar oude pand, dat mijn vader kort na mijn geboorte kocht, was eigenlijk veel te groot voor ons. Er woonden allerlei onfortuinlijke familieleden, waarin we ruim gesorteerd waren, bij ons in en toch stonden er nog verscheidene met afgedankte spullen gemeubileerde kamers leeg. Daar kon je fijn spelen en je, hardop pratend, overgeven aan je fantasieën. Moderne flatkinderen hebben die onbelemmerde ruimte niet meer. Ze kregen er de gecanoniseerde pret der televisie voor in de plaats.

Mijn moeder had, met ontembare energie, de strijd tegen het oude bouwwerk aangeboden. Ze wilde het, bij stukjes en beetjes, moderniseren en geleek daardoor op Publieke Werken in Amsterdam, een dienst die ook voortdurend bezig is de stad open te leggen. Altijd werd er in ons huis getimmerd, gemetseld, behangen of geverfd, waardoor pittige geuren zich verstrengelden met de oorspronkelijk, muf-zoete lijflucht, die regelrecht uit de beerput kwam. Een Tom genaamd aannemertje, van gering formaat, voerde de bedenksels van mijn moeder telkens weer geduldig uit. Hij was nog jong, maar hij werd bijgestaan door een onnoemelijk oude, in hongerloondienst staande man, die zelden iets zei, maar altijd keek of hij gestolen goed vervoerde. De oorzaak daar-

van was waarschijnlijk dat hij alle vakken beoefende, doch er niet één beheerste. De oude sprak mij eerbiedig aan met 'jongeheer', waarbij hij op een angstige manier glimlachte. Ik behoorde voor hem bij een macht die hem brodeloos kon maken.

Ons diner aten wij altijd in de zeer grote keuken beneden, die door een vorige eigenaar, in lang vervlogen tijden, tot aan het plafond was betegeld. Wel mooi, eigenlijk. Maar op een middag zei mijn moeder, tijdens de soep: 'Die tegels vind ik zo koud. Ik denk dat ik Tom maar eens laat komen om ze weg te halen. En dan een leuk, modern behang erop.'

Tussen twee happen soep door, antwoordde mijn vader: 'Goed.'

Dat zei hij altijd, als mijn moeder iets opperde.

Hij deed het niet uit slaafsheid, maar om eraf te wezen. Eigenlijk vond hij alles, wat mijn moeder in het huis ondernam, onzin, maar hij berustte in het feit dat ze nu eenmaal zo was en zulke dingen wilde. Er zat een element van hoogmoed in deze opvatting van het huwelijk. Als het puntje bij paaltje kwam, was hij de baas en gaf zijn oordeel de doorslag. Maar hij vond het meestal niet de moeite waard er duidelijk blijk van te geven.

Al spoedig kwam Tom om het karwei op te nemen.

Ook hij vond het allemaal best, als er maar betaald werd. De enige kanttekening die hij maakte was, dat hij er pas overmorgen aan kon beginnen, omdat hij morgen ging trouwen. Onmiddellijk daarop vroeg hij om een glas water.

Mijn moeder gaf het hem en zei schalks: 'Ja ja, een verliefd hart is dorstig.'

'Verliefd?' riep de man ontsteld. 'Ik ga toch niet trou-

wen omdat ik verliefd ben? Ik heb gewoon iemand nodig om voor me te koken.’

De vooruitgang moest, kortom, nog beginnen. Subtiele menselijke gevoelens behoorden tot de voorrechten der betere klassen.

De uitvoering van het karwei in de keuken viel samen met de herfstvakantie, zodat ‘de jongeheer’ Tom en zijn oude makker de hele dag voor de voeten liep. Ik mocht helpen bij het opstapelen der tegels. Daarachter bleek bloemrijk behang te zitten, geplakt in een tijd toen het modern was. Maar er werd ook nog iets veel intrigerenders zichtbaar. Een deurtje van een achter de tegels verborgen kast. Toen dat blootgelegd was, zei Tom: ‘Jongeheer, ik zou nou maar even weggaan, want die bovenboel zit los en als 't naar beneden komt, wordt het hier gevaarlijk.’

Ik verliet de keuken met tegenzin. In het nevenvertrek was een wit gekalkt raam, waaraan een klein hoekje ontbrak. Toen ik daardoor keek, zag ik dat Tom het kastje openbrak. Eerst glipten er enige muizen naar buiten. Daarna haalde hij er een zware jutezak uit en zette deze op de vloer. De beide mannen keken erin. Tom floot door de voortanden en de oude zei hitsig: ‘Samen delen, hè?’ Tom knikte en nam de zak op zijn rug. Voor hij het huis ermee verliet zei hij nog: ‘Goed dat ik die kleine stuipekop heb weggestuurd.’

Nóóit heb ik geweten wat erin zat.

Staartnummer

Het dorpscafé was in tien jaar niet veranderd en de kastelein evenmin. Hij had nog steeds de door weer en wind gelooide kop van een man die meer achter de koeien thuishoort dan achter de tap. Grijnzend zei hij: ‘Een stuk ouwer geworden ben je. En je hebt nog 'n prijs gewonnen óók, las ik in de krant. Da's geluk, hoor. Ik speel m'n leven lang al in de loterij, maar nooit wat. Nou ja, één keer eigen geld.’

‘Drink wat van me,’ zei ik. Hij wou, als vanouds, brandewijn, maar de fles bleek leeg. Toen hij een nieuwe haalde in de met ijzeren heldeen gebarricadeerde voorraadkamer vlak bij de feestzaal, keek ik rond in het café, waar ik meer dan tien jaar terug zo vaak kwam. De oude, bruine meubelen. Het prachtig geborduurde vaandel van de muziekvereniging in de standaard. De vitrine met de trofeeën van de visclub. Nieuw waren alleen een paar scheuren in het laken van het biljart, gebrekkig hersteld met reepjes doorzichtig plakband. Nou ja, caramboles maakten ze hier toch bij toeval.

‘Daar ben 'k weer,’ riep de kastelein. Hij opende de fles, schonk zich in en hief het glas.

‘Proost,’ zei ik. ‘Hoe is het met de nachtclub?’

‘O, die ben' vertrokken.’

De nachtclub was, in de tijd toen ik hier nog regelmatig kwam, de bijnaam van drie mensen. Een middelbaar echtpaar, Jan en Anna, en de grijze dorpssmid in ruste. De smid had vroeger, toen zijn vrouw nog leefde, nooit een voet in het café gezet, maar als weduwnaar begon hij te drinken, het gebruikelijk nadeel van een

goed huwelijk. Hij gaf veel rondjes want hij had geld. Anders dan de kastelein, leek hij duidelijk op zichzelf. Groot, sterk en integer, zoals een smid eruit behoort te zien. Hij stond in hoog aanzien en daarom betreurden de mensen in het dorp het dat hij elke avond in de kroeg zat met een waardeloze man als Jan. Maar ze begrepen het wel, want Anna was nog altijd mooi en de smid kon niet zonder vrouw. Zolang Jan gratis jenever kreeg, kneep hij een oogje dicht. Als het café om twaalf uur sloot had hij een liter klare binnen. De smid reed ze dan met zijn auto naar z'n huis. Zodra Jan daar, met de kruik naast zich, in de stoel onder zeil was, gebeurde het. Want Anna bleef bij de tijd. Ze dronk bijna niets. Ze zat er altijd mooi en statig bij en ze liet het domme gewauwel van haar door de drank verwoeste echtgenoot zwijgend over zich heen gaan. Hij had al drie hartaanvallen gehad. Haar wachten was nu op de definitieve. Daarna, zo had zij zich vast voorgenomen, zou ze trouwen met de smid, dat wist iedereen.

De koele blik waarmee ze, in het café, naar Jan keek had iets ijzingwekkends. Ze pleegde een geduldige moord, zonder dader.

‘En horen jullie nog wel eens iets van Jansje?’ vroeg ik.

‘Nee, die zit zó ver weg, hè...’

Jansje was de dochter van Anna en Jan, zachtmoedig en lelijk. Als thuis de televisie uitgebabbeld was, kwam ze wel eens een flesje prik drinken in het café.

Ze had iets weerloos en ze hield van kleine kinderen. Daarom wilde ze zó graag een man, dat ze gretig inging op de avances van Ludwig. Hij maakte deel uit van een groep Duitse monteurs die in de nabije fabriek een

nieuw machinepark op poten moesten zetten. Elke avond zaten ze in de kroeg bij bier en schnaps en zo kwam het áán tussen Jansje en Ludwig. Toen het karwei voorbij was nam hij haar mee naar zijn dorp, want daar zou in de kerk worden getrouwd. Drie maanden later kwam ze terug bij haar ouders, uitgeeraard en overspannen.

‘Op zo'n heel klein boerderijtje zit ze,’ zei Jan 's avonds in de kroeg. ‘Werken als een paard, die Ludwig slaat haar en z'n twee broers pikken haar met geweld. Ik zou d'r verdomme wel heen willen gaan om ze allemaal in mekaar te slaan. Maar ja, ze zal toch terug-moeten, want ze heeft haar man in 't leven te volgen. Ze is getrouwd.’ Aan dat laatste werd in het dorp getwijfeld. Jansje hoorde dat al gauw en het was haar eer te na. Toen het afscheidsfeest van de pastoor in de zaal van het café werd gevierd en de stemming er al goed in zat, ging de deur open en kwam Jansje binnen, gekleed in haar witte bruidsjurk met sluier. Zelfs het gehuurde bandje werd er stil van. Ze schreed door de zaal met de ogen van iemand die slaapwandelt.

‘Hoe is 't precies verlopen met de nachtclub?’ vroeg ik.

‘Eerst kreeg Jan z'n laatste hartaanval. Drie maanden later ging de smid. Anna heeft nog een jaar in armoe geleefd. Nee, de plannetjes zijn niet doorgedaan.’

‘Neem nog wat van me,’ zei ik.

Hij hief het glas en sprak: ‘Op de prijs die je gewonnen hebt. 't Was zeker een staartnummer.’

‘Ja, een staartnummer,’ zei ik.